

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Alja KISILAK

UČENJE KONJA IN KOMUNIKACIJA Z NJIM

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

TEACHING AND COMMUNICATING WITH A HORSE

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2008

Diplomsko delo je zaključek univerzitetnega študija kmetijstvo – zootehnika. Opravljeno je bilo v Društvu za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali, ki ima sedež v Naklem pri Kranju, delno pa pri lastniku konja vključenega v poskus, prof. dr. Maksu Tušaku, Zalog pri Lahovčah (Cerklje).

Komisija za dodiplomski študij Oddelka za zootehniko je za mentorja diplomskega dela imenovala prof. dr. Ivana Štuhca in za somentorja prof.dr. Maksa Tušaka.

Recenzentka: doc. dr. Martina KLINKON-OGRINEC

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Jurij POHAR
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Član: prof. dr. Ivan ŠTUHEC
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Član: prof. dr. Maks TUŠAK
Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo

Članica: doc. dr. Martina KLINKON-OGRINEC
Univerza v Ljubljani, Veterinarska fakulteta

Datum zagovora:

Delo je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo oddala v elektronski obliki, popolnoma enaka tiskani verziji.

Alja Kisilak

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

- ŠD Dn
DK UDK 636.1:591.5(043.2)=163.6
KG konji/obnašanje živali/etologija/učenje/komunikacija
KK AGRIS 5120
AV KISILAK, Alja
SA ŠTUHEC, Ivan (mentor)/TUŠAK, Maks (somentor)
KZ SI-1230 Domžale, Groblje 3
ZA Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
LI 2008
IN UČENJE KONJA IN KOMUNIKACIJA Z NJIM
TD Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP X, 73 str., 8 pregl., 33 sl., 30 vir., 1 pril.
IJ sl
JI sl/en
AI V diplomskem delu so predstavljeni načrt, potek in rezultati poskusa učenja konja. Pripravili smo načrt učenja za štiriletnega konja, kastrata haflinške pasme. Poskus se je odvijal deloma v Društvu za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali, v Naklem pri Kranju, deloma v Zalogu pri Cerkljah. Trajal je pol leta. S konjem Apolom smo vsak dan, šest dni v tednu ponavljali zastavljene naloge. Izvajali smo različne vaje: dvigovanje nog, hoja ob človeku, priklon, poklek, uleganje in sedenje. Konja smo tudi lonžirali in jahali z opremo in brez nje. Želeli smo videti, ali bo Apolo v relativno kratkem času osvojil vse naloge. Nalogi dvigovanje nog in hoje ob človeku se je naučil v 24 dneh, motorično zahtevnejši vaji priklona in uleganja pa v pol leta. Vse vaje je Apolo popolnoma osvojil in jih izvaja tudi na glasovni ukaz, le pri vaji usedanje bi bilo potrebno nadaljnje ponavljanje vaje, da bi pravilno in samostojno odgovoril tudi samo na glasovni ukaz. V celotnem procesu učenja je bilo prisotno tudi klasično pogojevanje, predvsem pa smo Apola učili po principu pozitivnega ojačevanja. Velik poudarek smo dali na komunikacijo med konjem in človekom in obojestransko učenje neverbalnega komuniciranja oz. govornice telesa. Apolo je po mnenju strokovnjakov zelo uspešno opravil poskus.

KEY WORDS DOCUMENTATION

- DN Dn
DC UDC 636.1:591.5(043.2)=163.6
CX horses/animal behaviour/ethology/learning/communication
CC AGRIS 5120
AU KISILAK, Alja
AA ŠTUHEC, Ivan (supervisor)/TUŠAK, Maks (co-supervisor)
PP SI-1230 Domžale, Groblje 3
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Zootechnical Department
PY 2008
TI TEACHING AND COMMUNICATING WITH A HORSE
DT Graduation thesis (University studies)
NO X, 73 p., 8 tab., 33 fig., 30 ref., 1 ann.
LA sl
AL sl/en
AB In the thesis the plan, the course and the results of the experiment of teaching a horse are presented. A training plan for a four-year old Haflinger gelding was designed. The experiment, which lasted six months, was carried out at two locations, at Društvo za aktivnost in terapijo s pomočjo živali in the town of Naklo, close to Kranj and in Zalog, close to Cerklje. We worked with the horse Apollo six days a week. Every day the planned tasks were repeated and different tasks implemented: raising the legs, walking by the side of a person, bowing, kneeling down, lying down and sitting. The horse was also longed and ridden with and without the equipment. We wanted to establish if Apollo was able to learn all the planned tasks in a relatively short time. The task of raising the legs and the task of walking by the side of a person was learned in twenty-four days, and the more demanding tasks of bowing and lying down in half a year. At the end of experiment the horse was able to perform all the tasks also at voice command, except for the sitting task, where additional repeating was necessary to make him react correctly and autonomously solely at voice command. Throughout the whole process of training the classical conditioning was also involved, Apollo was trained by the principle of positive reinforcement. We emphasized the communication between the horse and the person and the mutual understanding of non-verbal communication, i.e. body language. The experts agree that Apollo passed the experiment very successfully.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI)	III
Key words documentation (KWD)	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic	VIII
Kazalo slik	IX
Kazalo prilog	IX
1 UVOD	1
2 PREGLED OBJAV	2
2.1 EVOLUCIJA KONJA	2
2.1.1 Nastanek pasem	4
2.1.2 Čistokrvni, polnokrvni, toplokrvni konji in poniji	5
2.1.3 Selekcija konj	6
2.1.4 Pasma haflinger	6
2.1.4.1 Zgodovina	6
2.1.4.2 Karakteristike	7
2.1.4.3 Uporabnost haflingerja	8
2.1.5 Konj od udomačitve do danes	8
2.1.6 Nastajanje konjeniškega športa	9
2.1.7 Discipline v konjeniškem športu	10
2.1.7.1 Dresurno jahanje	10
2.1.7.2 Preskakovanje ovir	11
2.1.7.3 Military	11
2.1.7.4 Galopske dirke	11
2.1.7.5 Kasaške dirke	11
2.1.7.6 Dirke vpreg	12
2.1.7.7 Western jahanje	12
2.1.7.8 Druge discipline v konjeniškem športu	12
2.1.7.9 Terapevtsko jahanje in hipoterapija	13
2.2 NEKATERE BIOLOŠKE ZNAČILNOSTI KONJ	13
2.2.1 Instinkti	13
2.2.2 Prehrana konj	14
2.2.3 Samoohranitveno obnašanje	14
2.2.4 Ohranitev vrste - reprodukcija	15
2.2.5 Socialna hierarhija	16
2.3 ZAZNAVANJE DRAŽLJAJEV IZ OKOLJA	17
2.3.1 Vid	17
2.3.2 Sluh	19
2.3.3 Voh	19
2.3.4 Okus	19
2.3.5 Tip	19

2.4	RAVNOTEŽJE, KOORDINACIJA	20
2.5	ORIENTACIJA	20
2.6	KOMUNIKACIJA	20
2.6.1	Rep	21
2.6.2	Ušesa	23
2.6.3	Telo	25
2.6.4	Noge	26
2.6.5	Glava	26
2.6.6	Vrat	28
2.6.7	Glas	29
2.7	TEMPERAMENT KONJ	30
2.8	KONSTITUCIJA IN RAZLIČNI TIPI KONSTITUCIJE	31
2.8.1	Močna konstitucija	31
2.8.2	Groba konstitucija	31
2.8.3	Fina konstitucija	31
2.8.4	Nežna konstitucija	31
2.8.5	Limfatična konstitucija	31
2.9	UČENJE	32
2.9.1	Oblikovanje (imprinting)	32
2.9.2	Habitucija	33
2.9.3	Klasično pogojevanje	34
2.9.4	Instrumentalno pogojevanje	35
2.9.5	Kognitivni procesi	35
2.9.6	Učenje konja	35
2.10	INTELIGENTNOST KONJ	37
2.11	MOTIVACIJA	38
2.12	IZBIRA PRIMERNEGA KONJA ZA UČENJE IN DELO	39
2.13	OPREMA	39
2.14	PRIPRAVA KONJA NA DELO IN DELOVANJE JAHAČA	41
2.14.1	Drža jahača	41
2.14.2	Jahačeva dejstva	43
2.14.2.1	Delovanje noge (lista)	44
2.14.2.2	Delovanje roke (vajeti)	44
2.14.2.3	Delovanje teže	44
2.14.2.4	Pomožna dejstva	45
2.14.3	Polparada, cela parada, naslon in tempo	45
2.14.4	Konjevi hodi	46
2.14.4.1	Korak	46
2.14.4.2	Kas	46
2.14.4.3	Galop	47
2.14.4.4	Odstopanje	47
2.14.5	Uleganje, valjanje, sedenje, vstajanje	48
2.14.5.1	Vaja poklekanja	48
2.14.5.2	Vaja uleganja	49
2.14.5.3	Vaja usedanja	49
2.14.6	Lonžiranje	49

3	MATERIAL IN METODE	52
3.1	MATERIAL	52
3.1.1	Predstavitev Društva za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali	52
3.1.2	Poskusni konj	53
3.1.2.1	Pasma	53
3.1.2.2	Starost in spol	53
3.1.2.3	Značaj, temperament in druge lastnosti	53
3.1.2.4	Predhodno znanje in izkušnje konja	54
3.1.2.5	Vzdrževanje in krmljenje	54
3.1.3	Prostor za izvedbo poskusa	54
3.1.4	Časovno obdobje izvajanja poskusa	54
3.1.5	Pripomočki	54
3.2	METODE	56
3.2.1	Oblikovanje zapisnika za beleženje vedenja pri učenju konja	56
3.2.2	Izpolnjevanje podatkov	56
3.2.3	Zastavljene naloge v eksperimentu učenja konja	56
3.2.3.1	Zastavljene naloge v boks	56
3.2.3.2	Zastavljene naloge v izpustu	56
3.2.4	Učenje zastavljenih nalog	56
3.2.4.1	Dvigovanje nog	56
3.2.4.2	Hoja naprej in nazaj	57
3.2.4.3	Hoja ob človeku	57
3.2.4.4	Lonžiranje	57
3.2.4.5	Poklek	57
3.2.4.6	Uleganje	58
3.2.4.7	Usedanje	58
3.2.4.8	Jahanje z opremo	58
3.2.5	Obdelava podatkov	58
4	REZULTATI	59
4.1	ANALIZA DELA V BOKSU	59
4.2	OSVOJENE NALOGE	59
4.2.1	Dvigovanje nog	59
4.2.2	Hoja v boks naprej in nazaj	60
4.2.3	Hoja ob človeku	61
4.2.4	Lonžiranje	62
4.2.5	Poklek	63
4.2.6	Uleganje, valjanje in vstajanje	63
4.2.7	Sedenje	64
4.2.8	Jahanje brez opreme	65
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	66
5.1	RAZPRAVA	66
5.2	SKLEPI	68
6	POVZETEK	69
	VIRI	70
	ZAHVALA	
	PRILOGE	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Pomen repa pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002)	22
Preglednica 2: Pomen ušes pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002)	24
Preglednica 3: Pomen celotnega telesa (gibanje, gestikulacija) pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002)	26
Preglednica 4: Pomen nog pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002)	26
Preglednica 5: Pomen glave pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002)	27
Preglednica 6: Pomen vratu pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002)	29
Preglednica 7: Pomen glasovnega komuniciranja pri konju (Tušak in Tušak, 2002)	30
Preglednica 8: Čas s konjem v boksu na dan in čas samega čiščenja na dan	59

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: <i>Equus tarpanu</i> so po zunanjem izgledu najbližje današnji poljski Koniki (Tarpan, 2006).	3
Slika 2: Današnji edini še živeči divji konj <i>Equus perzewalskii</i> (Przewalski's horse, 2006)	3
Slika 3: Težji, delovni, robustni konji (Horse breeds, 2007)	4
Slika 4: Lažji, jahalni konji (Horse breeds, 2007)	5
Slika 5: Haflinger v svoji domovini Tirolski (Haflinger, 2004)	7
Slika 6: Vidno polje pri konju; a – binokularno polje gledanja, b – monokularno polje, c – mejno polje, d – slepo polje (Tušak in Tušak, 2002)	18
Slika 7: Konj se pogosto ustraši novega predmeta (npr. vreče smeti) ob običajnih poteh (Marczak in Bush, 2002).	18
Slika 8: Različni položaji repa nam veliko povejo o razpoloženju konja (Waring, 1983, cit. po Tušak in Tušak, 2002).	23
Slika 9: Izražanje agresivnosti pri konju z mimiko obraza, ušesi in vratom (Waring, 1978, cit. po Tušak in Tušak, 2002)	25
Slika 10: Dva zmagovalca po tekmi z enakim zadovoljnim in rahlo utrujenim izrazom na obrazu (foto Furlan, 2006)	27
Slika 11: Izražanje konja z mimiko in gestikulacijo vratu in glave (Waring, 1978, cit. po Tušak in Tušak, 2002)	28
Slika 12: »Namerna« habituacija, jahač z roko na konjevem vratu konju sporoča, da se mu ni potrebno bati in ga navaja na pri terenskem jahanju zelo pogosto situacijo (Gordon-Watson, 1991).	33

Slika 13:	Kombiniran nosnik iz navadnega angleškega nosnika z dodatnim nosnim jermenom (Donner in Specht, 1995)	40
Slika 14:	Navadna brzda (Donner in Specht, 1995)	40
Slika 15:	Zvezne vajeti (Donner in Specht, 1995)	41
Slika 16:	Pravilna drža jahača in različna stopnja zbranosti konja; konj v naravni drži (črtkano), konj v rahlem naslonu (črna slika), zbran konj (bela slika) (Donner in Specht, 1995)	42
Slika 17:	Delovanje jahačevih dejstev (roka, sedišče, listi) na konja na ravni liniji, pri zavoju v desno in zavoju v levo (od zgoraj navzdol) (Marzinek-Späth, 1994)	43
Slika 18:	Pri zavojih morajo biti jahačeva ramena (P) vzporedna s konjevimi in ravno tako jahačevi boki (B) vzporedni s konjevim boki (Donner in Specht, 1995).	45
Slika 19:	Osnovni konjevi hodi; korak, kas in (skrajšani) galop (Marczak in Bush, 2002)	47
Slika 20:	Motorični vzorci uleganja-spanja (A), valjanja (B) in vstajanja (C) (Tušak in Tušak, 2002)	48
Slika 21:	Pravilno lonžiranje konja. Konj, bič in lonža morajo tvoriti zaprti trikotnik (Donner in Specht, 1995).	50
Slika 23:	Društvo za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali, Naklo pri Kranju (foto Kisilak, 2007)	52
Slika 24:	Okrogli izpust, Zalog pri Cerkljah (foto Kisilak, 2007)	53
Slika 25:	Osvajanje naloge dvigovanja nog skozi časovno obdobje 8 tednov	60
Slika 26:	Konj dvigne desno ali levo prednjo nogo (foto Furlan, 2007)	60

Slika 27:	Konj izvaja nalogo »hoja ob človeku« z in brez opreme (foto Furlan, 2007)	61
Slika 28:	Odstopanje izvajano kot del naloge »hoja ob človeku« (foto Furlan, 2007)	62
Slika 29:	Zaustavljanje in priganjanje konja na lonži (foto Furlan in Djukić, 2007)	62
Slika 30:	Postopno poklekanje konja (foto Djukić, 2007)	63
Slika 31:	Potek leganja, valjanja in vstajanja (foto Furlan, 2007)	64
Slika 32:	Postopno učenje konja sedečega položaja (foto Furlan, 2007)	65
Slika 33:	Jahanje brez opreme, konj in jahač sta v kasu (foto Djukić, 2007)	65

KAZALO PRILOG

Priloga A: Zapisnik za beleženje učenja Apola

1 UVOD

Zootehnika je veda o reji in gospodarskem izkoriščanju živali. Velika večina ljudi iz te stroke je z živalmi v neprestani interakciji, bodisi kot rejske živali, poskusne živali, terapevtske živali, prijatelji ali rekreativni partnerji. Zato smo jih dolžni čim bolj spoznavati in razumeti, da jim lahko nudimo primerne osnovne življenjske pogoje. Poleg pravilne prehrane, nege in primernega bivališča, moramo poskrbeti tudi za njihove vrsti specifične sociološke potrebe, zato da se v reji počutijo dobro iz celotnega etološkega vidika. Dobro poznavanje živali izboljša komunikacijo, s tem pa medsebojno sodelovanje v odnosu žival-človek in nam omogoča, da od živali dobimo kar največ, naj bo to živalski proizvod ali pristen odnos, ki mora temeljiti na etičnih in moralnih načelih.

Konj je človekov sopotnik že dobrih sedem tisoč let. Kljub temu, da je večinoma izgubil svojo prvotno najpomembnejšo vlogo v transportu in delu, je prav zaradi njegove vsestranske uporabnosti, zanimanje za rejo te domače živali še vedno veliko. Poleg živalskih proizvodov, vloge v športu in pri rekreaciji, ga vedno bolj cenijo tudi zaradi pozitivnega psihofizičnega vpliva na človeka. Bolj in bolj se razvija pomembna stroka terapije za ljudi, v kateri je pomemben člen oz. »medij« prav konj. Zaradi načina življenja, ki se je v zadnjih nekaj desetletjih tako korenito spremenil, smo se relativno pozno začeli zavedati njegovega terapevtskega učinka. Ostaja pa dejstvo, da je konj žival, ki je v vsej svoji lepoti in uporabnosti še vedno nepredvidljiv. Ravno zato moramo pristopati strokovno in biti sposobni, v kolikor je mogoče, razbrati konjeve namere.

V konjeniških klubih in krogih, kjer se učimo dela s konji, pogosto zaradi pomanjkanja časa, dragih jahalnih ur ali celo neznanja, ni prostora za podrobnejši vpogled v »anatomijo« učenja in komunikacije s konjem. Zato se pogosto srečamo s preveč antropomorfnim pristopom ljudi do konj. Prav nezavedanje, nepoznavanje in slabo razumevanje informacij, ki jih posredujemo in dobivamo od konja, privedejo pogosto do nesporazumov med dvema tako različnima vrstama, med konjem in človekom. To pa vodi do neuspešnosti bodisi pri reji, vsakdanjem delu ali na tekmovanjih in preizkušnjah.

Rešitev se najverjetneje skriva v tem, da poiščemo »skupen jezik«, da se človek in konj naučita razumeti drug drugega. Zato smo tudi v diplomski nalogi želeli preučiti in predstaviti konja, njegovo zaznavanje in oddajanje sporočil. Zanimalo nas je, kako poteka učenje in komuniciranje, kako je pojmovano iz znanstvenega vidika, s strani psihologov in etologov. Preko določenih nalog, ki smo jih zastavili konju, smo opazovali uspešnost razumevanja naših ukazov, njegovo odzivnost in sposobnost učenja. Če natančno razumemo celoten proces učenja in komunikacije, zmanjšamo tudi verjetnost nastajanja napak, ki lahko privedejo do neprijetnih ali celo nevarnih situacij.

2 PREGLED OBJAV

2.1 EVOLUCIJA KONJA

Nastanek vrste konj je glede na številne arheološke najdbe danes zelo natančno raziskan in dobro znan (Werner, 1993). Tako vemo, da je žival lisičje velikosti, z več prsti na nogah, naseljevala vlažne, močvirnate gozdove, že pred 70 milijoni let. *Hyracotherium*, je bil sklonjene drže, ukrivljenega hrbta, s povešeno glavo. Prehranjeval se je z listi dreves in podrastjem takratne subtropske favne. V naslednjih milijonih let so se vršile različne klimatske spremembe, bujni gozdovi so počasi izginjali, nadomestila jih je suha travnata pokrajina. Če je hotel *Eohippus* (konj Eocena) preživeti, se je moral prilagoditi na nove življenjske pogoje. Evolucija je potekala naprej od *Mesohippusa*, preko *Miohippusa* in *Meryhippusa* (pred 25-40 milijoni let), do *Pliohippusa* (pred 7-2 milijoni let). »Prakonju« sta se s spremembo prehrane, od sočnega listja do trde trave, bistveno spremenila obseg in struktura prebavnega trakta. Ravna travnata pokrajina, ni več nudila zavetja pred plenilci, zato je moral postati hitrejši, gibljivejši in vzdržljivejši (Tušak in Tušak, 2002). Sledeče povečanje velikosti, obsega telesa in trda savanska tla so zahtevala zmanjševanje števila prstov, dokler se srednji prst ni popolnoma preoblikoval v kopito, kot ga je imel že *Pliohippus*, ki naj bi živel v času razvoja *Homo sapiensa* (Humar, 2005). Pred dvema milijonoma let pa se je začel razvijati konj, ki ga imenujemo *Equus* (v obdobju Pleistocena) in je neposredni prednik današnjega domačega konja *Equus caballus*, h kateremu spadajo tudi osli (*Equus hemionus*) in zebre (*Equus zebra*).

Od Eocena do Pleistocena je »prakonj« naseljeval območje današnje Severne Amerike. V Pleistocenu, pred približno 10.000 leti, pa so se iz nepojasnjenih razlogov ekvidi začeli preseljevati v Azijo, Afriko in Evropo (Werner, 1993). Prakonji, ki so ostali v Severni Ameriki, so popolnoma izumrli, tako da je Amerika ponovno dobila konja šele s španskimi osvajalci. Ostali odseljeni prakonji so se razvijali v različne skupine prednikov današnjih domačih konj. O izvoru in nastanku konj obstaja veliko različnih teorij. Z njimi si skušamo razlagati obstoj številnih pasem. Nekateri govorijo o eni izvorni obliki (monofiletska teorija), drugi o dveh (difiletska) ali več oblikah (polifiletska). Tušak in Tušak (2002) navajata, da je večina raziskovalcev sprejela monofiletsko teorijo o nastanku pravih konj, pri tem pa menijo, da so do različnih pasem privedle različne mutacije (dedne spremembe). Razlikujemo predvsem naslednje izvorne oblike:

1. divji orientalni tipi

- a. *Equus tarpan*
- b. *Equus przewalskii*

2. divji okcidentalni tipi

- a. *Equus germanicus*
- b. *Equus woldrichi*
- c. *Equus abelli* in še drugi

Equus tarpan je bil visok okrog 130 cm v vihru (najvišja fiksna točka konjevega telesa), razmeroma lahek, plemenit, mišje sive barve s temnimi nogami in jeguljastim trakom po hrbtu ter prečnimi progami na nogah. Izumrl je leta 1879 (Krumpak, 1994). Njegovi potomci naj bi bili avtohtoni balkanski konji, konji Galicije, Poljske in dela Rusije.

Slika 1: *Equus tarpanu* so po zunanjem izgledu najbližje današnji poljski Koniki (Tarpan, 2006).

Equus przewalskii je danes od prvotnih izvornih oblik konj še edini živeči. Je večji, visok približno 140 cm in močnejši od tarpana. Ima večjo glavo s konveksnim profilom in majhne oči. Je rumeno sive barve, proge po hrbtu in nogah so manj izrazite. Živi v srednji Aziji, predvsem Mongoliji. Njegovi potomci so mongolski poniji, čeprav njegovo kri zasledimo tudi pri balkanskih in galicijskih kojnih. Odkrili so ga šele leta 1879 (Edwards, 2002).

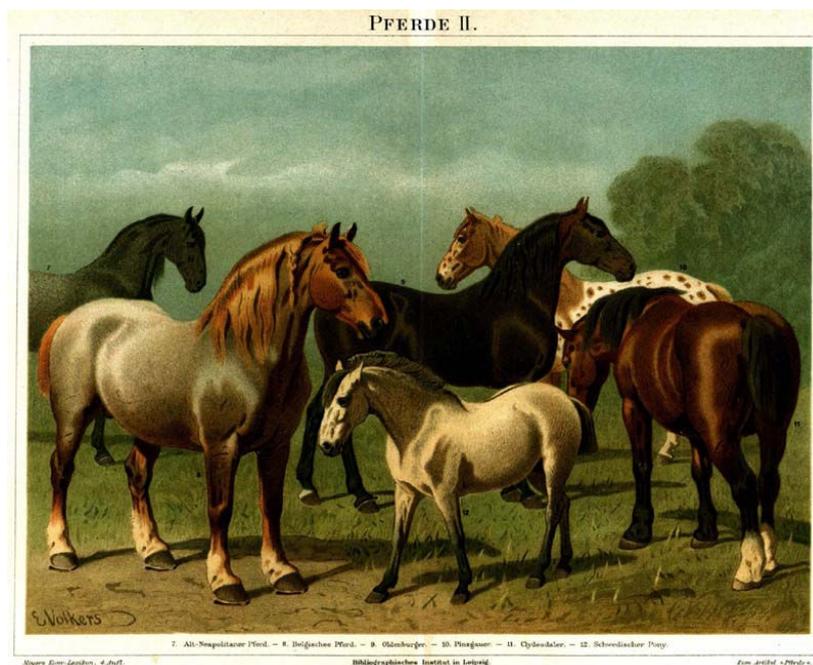

Slika 2: Današnji edini še živeči divji konj *Equus przewalskii* (Przewalski's horse, 2006).

Equus germanicus je bil visok okoli 150 cm, podoben večjim in bolj grobim tipom vrste *Equus przewalskii*.

Equus woldrichi je bil visok okoli 165 cm, največji, *Equus abeli*, pa do 180 cm.

Med obema skupinama, orientalno in okcidentalno, je razlika predvsem v zgradbi okostja in lobanje. Orientalni konji so manjši, lažji, hitrejši, živahnejši, razvili naj bi se v južnih stepskih področjih. Habe in sod. (2002) navajajo naslednje predstavnike orientalnega tipa; toplokrvni angleški, arabski, lipicanski, bosanski, hribovski (balkanski) konj, angloarabec, anglonormanski konj, nemški konj, oldenburžan, hanoveranec, vzhodnopruski konj, itd. Za okcidentalne konje navajajo, da so to večji, težji, grobi, močni, bolj počasni, flegmatični, razvijali so se v severnih vlažnih področjih. Predstavniki pa naj bi bili; težki belgijski, noriški konj, shire, suffolk, clydesdale, francoski boulonjec, bretonec, percheron, itd.

Slika 3: Težji, delovni, robustni konji (Horse breeds, 2007).

2.1.1 Nastanek pasem

Skozi milijone let je bilo križanje konj naključno, odvisno predvsem od naravnih reliefno-klimatskih dejavnikov. Pred pet tisoč leti, najprej na območju Turkmenistana, Uzbekistana, Tadžikistana, na Kavkazu in med rekama Evfrat in Tigris v takratni Mezopotamiji (Humar, 2005), pa jih je človek začel udomaćevati, križati in odbirati. Tukaj se prvič srečamo s pojmom *pasma*. Človekova selekcija je v glavnem potekala v dveh smereh; za delo je potreboval težke, močne, mirne delovne konje, za jahanje (vojska, selitve) pa lažje, hitre, gibčne jahalne konje.

Slika 4: Lažji, jahalni konji (Horse breeds, 2007).

2.1.2 Čistokrvni, polnokrvni, toplokrvni konji in poniji

Toplokrvni konji so konji, ki izhajajo iz orientalnega tipa (potomci tarpana in przewalskega konja). Mednje uvrščamo vse polnokrvne konje in konje z zmernim procentom polnokrvnih prednikov. Hladnokrvni konji so predvsem potomci robustnih pasem, ki izvirajo iz okcidentalnega tipa. Sem lahko uvrščamo vse polnokrvne konje, tudi pasme z zanemarljivo nizkim deležem toplokrvnih konj, kjer prevladujejo tipične karakteristike hladnokrvcev. Polnokrvni konji so konji, pri katerih je genetska in rodoslovna čistoča popolnoma jasna in kontrolirana (Humar, 2005). Nastajali so predvsem iz orientalnega tipa, mednje v prvi vrsti uvrščamo ahaltekinca, arabca, angleškega polnokrvnega konja in angloarabca. Za te pasme obstajajo večstoletni rodovniki, ki potrjujejo, da so nosilci specifičnih karakteristik za določeno pasmo in da ustrezajo standardom izvorne knjige. Sem uvrščamo tudi kaspijskega konja, berberca, shagya arabca in angleškega hack-a. Pri angleškem polnokrvnem konju ne moremo govoriti o 100 % čistosti, saj je znano, da je bilo pri začetni reji te pasme precej inbreedinga (križanja v sorodu, kjer najdemo skupne prednike v prejšnjih generacijah) in križanja z angleškimi avtohtonimi polkrvnimi pasmami (galoway) ter drugimi (andaluzijec, berberec). Polkrvne pasme konj so nastale s križanjem polnokrvnih žrebcev z manj plemenitimi kobilami različnih pasem. Danes predstavljajo polkrvne pasme večino športnih konj, kot so trakenec, hanoveranec, holštanjec, nonius itd. (Zupanc, 2000). Čistokrvni konji so lahko vsi tisti toplokrvni, hladnokrvni, polnokrvni, polkrvni in poniji, za katere nam slika krvnih skupin in rodovnik jamčita, da so potomci v rodovniku napisanih »čistih« staršev znotraj iste pasme v zadnjih 4-6 generacijah, oz. kolikor zahteva pravilnik za določeno pasmo. Poniji so konji, katerih višina vihra ne presega 148 cm, v Angliji jih glede na višino celo uvrščajo v več kategorij (od A do E). Danes je na svetu približno 208 pasem konj (Krumpak, 1994). Od tega jih je več kot polovica toplokrvnih, slaba tretjina je ponijev, slaba petina pa hladnokrvnih konj.

2.1.3 Selekcija konj

Selekcija je načrtna odbira živali oz. osebkov neke vrste (pasma) za starše naslednje generacije, z namenom ohranjanja in izboljševanja lastnosti posameznikov ali celotne populacije (Zupanc, 2000). Pri selekciji ali odbiri konj uporabljamo rejske metode, ki jih v glavnem delimo na dve osnovni skupini; reja v »čisti krvi« in križanje. Pri prvi sta oče in mati potomca iste pasme. Občasno pa lahko izvajamo »osveževanje krvi« (z izmenjavanjem linij plemenskih žrebcev ali rodov plemenskih kobil). Poseben način reje v čisti krvi je reja v sorodu – inbreeding (predvsem, ko želimo priti čimprej do zelenih lastnosti, čeprav ima lahko nepremišljena uporaba negativne posledice). Pri križanju gre za parjenje živali dveh ali več različnih pasem. V preteklosti je konjereja, razen najstarejših pasem (arabec, ahaltekinec), temeljila predvsem na križanjih različnih pasem. Pri uporabi rejske metode križanja imamo na razpolago več možnosti; kombinacijsko križanje (križanje večjega števila pasem), pretapljanje (postopna zamenjava ene pasme z drugo), melioracijsko križanje (izboljšanje lastnosti pasme z občasnim križanjem s pasmo, ki je že prej sodelovala pri nastanku pasme), itd.

Uspešnost selekcije se preverja pri ocenjevanju živali. Skupna končna ocena je sestavljena iz kompleksnega števila parametrov. V glavnem se ocenjuje eksterier, konstitucijo, temperament, značaj, zdravje, izkoriščanje krme, kondicijo in trenutno stanje, plodnost, zelo pomembna pri konjih je tudi delovna sposobnost (Zupanc, 2000).

Humar (2005) je mnenja, da je dober rejec redkokdaj tudi dober trener, in obratno. Zato je potrebno medsebojno sodelovanje, usklajevanje in dopolnjevanje. Od trenerja se pričakuje, da bo rejcu sporočal kvaliteto posameznih plemenskih živali v primernem, pravilnem treningu, rejec pa bo te podatke upošteval pri nadaljnjem selekcijskem delu.

2.1.4 Pasma haflinger

Izmed številnih pasem konj, ki jih danes poznamo, smo izbrali in podrobneje predstavili pasmo haflinger, saj je bil tudi poskusni konj predstavnik te pasme.

2.1.4.1 Zgodovina

Pasma haflinger izvira iz današnje Italije, s področja Bolzana in Merana, iz gorate pokrajine Južne Tirolske, ki je bila nekoč del Avstro-Ogrske države. Ime je dobila po južno-tirolski vasici Hafling. Prvi uradni dokument, ki priča o rojstvu žrebca 249 Folie, sega že v leto 1874. Žrebec je bil potomec polarabskega žrebca 133 El'Bedavi XXII (1868) in tirolske kobile potomke žrebca Gidrana XXI. Vsi današnji čistokrvni Haflingerji morajo imeti direktnega prednika s Folie preko sedmih žrebčevskih krvnih linij: A, B, M, N, S, St in W (Breeding aims, 1998). Križanje z drugimi pasmami znotraj pasme ni dovoljeno ne po očetovi, ne po materini liniji. Pri starosti enega leta se jih že odbira na osnovi karakterja, temperamenta, izgleda zunanosti in osnovnih hodov (hod, kas). Pri sprejemanju v rodovno knjigo se ocenjuje karakter, temperament, zunanost, osnovne hode (hod, kas, galop). Meritve za sprejem v rodovno knjigo se izvajajo, ko je žival stara 3 leta (lahko tudi pri 4 letih, če je žival iz območja Tirolske) (Haflinger horse, 2007).

Slika 5: Haflinger v svoji domovini Tirolski (Haflinger, 2004).

2.1.4.2 Karakteristike

ZUNANJOST: Haflinger se pojavlja v posebni barvni kombinaciji dlake in krovne dlake (griva, rep). Zlato-lisičja barva dlake lahko variira od blede lisičjega odtenka, do skoraj čokoladno rjave. Krovna dlaka mora biti valovita, košata, po rejskih standardih, izključno bela do svetlo rumena (Werner, 1993). Dovoljene so manjše bele lise po glavi, po nogah pa niso zaželene.

Haflingerji so majhnega okvira, višina vihra mora biti od 140 cm do 150 cm, merjeno s palico. Biti mora skladen, eleganten in hkrati odražati varnost. Plemenita, izrazna glava, z velikimi, iskrivimi, prijaznimi očmi in širokimi nozdrvmi, naj bi opozarjala na velik delež arabske krvi. Vrat naj bi bil srednje dolg, z zoženjem proti glavi, a še vedno dobro prožen. Prsni koš mora biti dovolj globok, kar s širokimi, poševnimi pleči pripomore k dobri akciji prednjega dela. Hrbet naj bi bil srednje dolg, mišičast, nihajoč, sposoben balansiranja (uravnoveženja) gibanja, brez izrazitega vihra. Zadnji del mora biti dolg, rahlo poševen, ne prenizek in ne preveč razklan v križu. Okončine morajo biti korektne, čvrste in pravilno pritrjene na dobro omišičeno telo. Končajo naj se z okroglim, trdim, jasno ločenim kopitom. Sklepi naj bodo izraziti in dobro formirani. Rep naj ne bo prenizko nasajen. Sprednji, srednji in zadnji del konja morajo biti enakomerno razviti in skladni, primerni za vsenamenskega konja. Nezaželene so kakršnekoli neskladnosti ali nepravilnosti (kratek, težek ali nizko nasajen vrat, strmo pleče, kratek/predolg hrbet, preozke prsi, preveč razklan križ, šibki sklepi, »iztirjanje« zadnjega ali sprednjega dela, ozka/široka kopita...) v telesni strukturi (izbočen nosni profil, svinjska usta, predolga ušesa) in pomanjkanje sekundarnih spolnih znakov pri žrebcih oz. kobilah (Breeding aims, 1998).

GIBANJE: Zaželeni delovni, energični, čisti, ritmični, rahlo nihajoči osnovni hodi. Korak naj bo visok, energičen, sproščen. Kas in galop naj bosta prožna, elastična, lahkotna, zaznavno nihajoča. Vsak gib okončine naj bo zanesljiv, z zamahom gnan od zadnjega dela konja, ki se preko mehko nihajočega hrbta prenaša na prednji del. Posebej v galopu je zaželeno vidno nihanje (zibanje) sprednjega in zadnjega dela. Nezaželeno je trdo ravno gibanje, preveliko nošenje teže na prednjem delu, pomanjkanje ritma ali »drsanje« nog oz.

previsoko dvigovanje in preizrazita akcija zadnjih nog (angl. pigeon-toed) (Breeding aims, 1998).

KARAKTER, TEMPERAMENT: Zaželen je konj z močnim karakterjem, dobronameren, močan (zdrav), vsestranski, željan in sposoben tekmovalnosti, vzdržljiv, prilagodljiv, srčen v športnih aktivnostih, kot tudi pri delu (Breeding aims, 1998).

2.1.4.3 Uporabnost haflingerja

Med drugo svetovno vojno je bil cenjen predvsem zaradi majhnega okvira, močne konstitucije, vzdržljivosti, skromnosti in sposobnosti prenašanja vojaškega tovora, vleke, kot tudi jahanja, predvsem po skrivnih, ozkih, strmih, gozdnih in gorskih poteh. Slovenija je v letih 1958-1995, na pobudo JLA, uvajala haflingerja (Habe in sod., 2002). Danes je haflinger razširjen po celem svetu, zelo priljubljen vsestranski in družinski konj. Cenjen je zaradi svojega, do človeka prijaznega, voljnega karakterja. Uporabljajo ga za vleko, lahko vprego (prireditve, športno vprego), prenašanje tovora (težko dostopni, oddaljeni kraji), western jahanje, sledni lov, za voltižiranje, rekreacijsko in terapevtsko jahanje. Je zelo primeren za otroke tako v rekreacijskem pomenu, kot na tekmovanjih (dresura in preskakovanje, nižje kategorije), kjer glede na svojo telesno strukturo, rad preseneti z zagnanostjo in srčnostjo (Breeding aims, 1998).

Kot zanimivost: prvi kloniran konj je haflinška kobilca Prometea, identična kobili, ki jo je povrgla 28. 5. 2003, v Cremoni (Italija) (Cloned horse foal, 2003).

2.1.5 Konj od udomačitve do danes

Potem, ko se je pračloveku uspelo približati in navezati stik s konjem, je iz tarče lovskih pohodov, vira hrane, kož in kosti, ta posebna žival postala človekov vestni spremljevalec. Približno 2000 leti pr.n.š., so ga na Orientu že začeli uporabljati kot vlečno žival in šele okoli 1200 let pr.n.š. kot jezdno žival (Tušak in Tušak, 2002). Z udomačitvijo konja je prišlo pri človeku do silovitega napredka dojemanja dimenzije časa, razdalj in gibanja. Plemena so konja izkoristila za dominacijo nad drugimi plemeni, narasli so osvajaški pohodi, napadi, vojne, preseljevanja, srečanja in formiranje plemen, narodov. Po drugi strani se je povečala učinkovitost in moč človeškega dela (obdelava zemlje, gradnja prebivališč, pridobivanje hrane, ...). Glavni razcvet sta konjeništvu in konjereja doživela v srednjem veku, kjer je bil konj nepogrešljiv, zelo cenjen tako na viteških turnirjih, pri delu, kot v vojnah. Vse do druge svetovne vojne je bil konj tesno povezan s človekom. Po izumu parnega stroja in z izgradnjo železniškega sistema pa je konj začel izgubljati svojo najpomembnejšo funkcijo prevoza in dela. Industrializacija, mehanizacija in modernizacija, so pripeljale do vedno večjih zahtev po nadomestitvi konj s stroji. Konj je naenkrat postal »brezposeln«. Kljub političnim odredbam o radikalnem zmanjševanju številčnosti konj in zamenjavi konj z »jeklenimi konjički« oz. delovnimi stroji, se človek le ni mogel popolnoma ločiti od svojega dolgoletnega partnerja, prijatelja. Začel se je uveljavljati in razvijati pojem konjeniškega športa.

Čeprav se je zgodovina konja v Novem Svetu ponovno začela šele pred štirimi stoletji nazaj, po prihodu španskih in portugalskih osvajalcev, je danes Amerika kontinent z največjim številom konj, 6,9 milijonov (American Horse, 2007). Iz importiranih konj, v

glavnem španskega porekla, je takrat nastala ogromna populacija 25 milijonov raznolikih in pisanih konj, mustangov (divji ali pol-divji ameriški konji). Tako so te divje konje začeli udomačevati Indijanci in priseljenci Starega Sveta. Lov na bizone je postal za Indijance dosti enostavnejši in učinkovitejši, selitve so potekale hitreje, lažje je bilo za starejše, ženske in otroke. Konji so jim omogočali konkurenčnost v spopadih z drugimi plemeni in »belci«. Ravno tako je bil konj nepogrešljiv v prostranih ameriških prerijah pri nadzorovanju in oskrbi ogromnih čred goveda, kasneje pri delu na rančih. Uporabljali so jih, tako kot v Evropi, v industriji, poljedelstvu, transportu in v komunikaciji (American Pony Express), vse do iznajdbe parnega stroja in industrijske revolucije (Edwards, 2000).

2.1.6 Nastajanje konjeniškega športa

Najstarejši ohranjen zapis o treningu konj naj bi bil iz okrog leta 1400 pr.n.š. Napisal naj bi ga Mitan Kikulli na glinene plošče. Zapis, v hetitskem jeziku, z naslovom »O dresuri in vežbanju konj v vojaške namene«, govori o treningu in krmljenju hetitskih vojnih konj (Donner in sod., 1996; Kikkuli, 2007). Naslednji, ki so o jahanju in treningu konj zapustili pisne zapise so bili Grki (prva znana štirivprega se je pojavila na olimpijskih igrah 800 let pr.n.š.). Oče konjske dresure naj bi bil Sokratov učenec in oficir starogrške konjenice Ksenofon. Razvil je serijo metod in teorij o učenju konja, mnoge veljajo še danes. Do 15. stoletja se je teorija o treningu in dresuri razvijala zelo počasi. Okrog leta 1532 pa je v znani neapeljski šoli za konje (Jahalna Akademija), Frederico Griso prvi obdelal pravilno držo jahača. Sledil mu je veliko bolj humani konjeniški mojster, Francoz Antoine de Pluvinel (jahalni učitelj Ludvika XIII), ki je zagovarjal tezo, da je jahanje in vzgoja konja prava umetnost. Tako kot Xenofon, tudi on ni hotel imeti suženjskega odnosa od konja, zato naj bi njegovi nauki temeljili predvsem na naravnem gibanju konja. Učil je že elemente šole nad zemljo (krupade, balotade, kapriole, kurbete). Kasneje je natančno predstavil umetnost jahanja Francoz Francois Robichon de la Gueriniere v prvi polovici 18. stoletja. Zapisal je dokončne osnove moderne dresure, načela, ki veljajo še danes. Na podlagi njegovih teorij sta bili leta 1572 zasnovani dve največji evropski jahalni šoli: »Šola konjenice Saumur« (Francija) in dunajska »Španska jahalna šola«. Osnovni cilji teh dveh šol so bili priprava k poslušnosti in gibčnosti konj za vojsko in vojaške parade, kot navaja Humar (2005). V začetku 20. stoletja sta doživela razcvet tudi galoperstvo in preskakovanje ovir. General von Rosenberg je na galopski šport precej vplival z načeli o galopskem treningu in oskrbi polnokrvnih in plemenitih konj. Spremenil se je tudi dirkalni sed, ki so ga uvedli ameriški jockeyi (poklicni jahači galoperskih konj). Za preskakovanje ovir pa je bil revolucionarnega pomena novi stil Italijana Frederica Caprilli, ki je z razbremenitvijo konjevega hrbta jahačeve teže in s tem neoviranim gibanjem konja v »letu«, izboljšal skok čez zapreko (Donner in Specht, 1995).

V Ameriki, kjer je konj še danes v nedostopnih in prostranih območjih nepogrešljiv pomočnik, so se iz njegovo uporabe razvijala bolj ali manj »show« tekmovanja, prireditve in ekshibicije s konji. Nekaj je bilo tudi pristašev konjeniških disciplin Starega sveta (polo, dresura, preskakovanje) (Edwards, 2000).

Različne konjeniške športne discipline so nastajale že v preteklosti, vzporedno z uporabo konja. Njihov namen je bil doseganje gibčnosti, spretnosti, ohranjanje kondicije ljudi in živali ter v razvedrilne namene. Na primer, ko so potekale olimpijske igre in je veljalo obdobje premirja, so vojščaki in njihovi konji s športnimi tekmovanji oz. nastopi ohranjali

telesno pripravljenost za ponoven boj (Humar, 2005). Tudi danes so trde delovne in življenjske pogoje, ki so nekoč imeli selekcijsko funkcijo, nadomestila predvsem športna tekmovanja.

2.1.7 Discipline v konjeniškem športu

2.1.7.1 Dresurno jahanje

Werner (1993) označuje dresuro kot sistematično gimnasticiranje s ciljem uravnorežiti konja z jahačevo težo in ga spodbuditi k polnemu razvijanju njegovih zmogljivosti. Pri dresuri je poudarek na razvijanju moči zadnjega dela konja, kjer je »motor« konjevega gibanja. Pri dresuri jahači odjahajo na pamet naučeno vajo z elementi dresure v maneži (prostor za jahanje, običajno 20 x 60 m, s primerno podlago in ponavadi nizko, talno ograjo, na kateri so označene črke, ali pa so le te na stojalih ob ograji). Več sodnikov na točno določenih mestih (ob črkah C, H, M, E, in B) maneže kar se da objektivno ocenjuje; takt – enakomerno gibanje v vseh treh osnovnih vrstah hoda (korak, kas, galop), sproščenost – uravnovešeno, mirno, prožno nihanje konjevega hrbta, naslon – kontakt s konjevim gobcem, izravnano – jahanje konja na ravni liniji, tako da zadnje noge stopajo vsaj v sledi prednjih in zbranost – akcijo, zamah zadnjega dela, pri čemer se zadnji del zniža (v žargonu: *konj stopi podse*), prednji pa nekoliko zviša in preciznost dvojice. Jahači in konji se na tekmovanjih preizkusijo v različnih težavnostnih kategorijah: A – začetniška, L – lahka, M – srednje težka (medium), S – težka (special). Najvišji in najtežji kategoriji v tekmovalnem dresurnem jahanju sta Grand Prix in Grand Prix special, ki vsebujeta najtežje elemente dresure kot so piaffe (kas na mestu), passage (lebdeči kas z izrazito podaljšano fazo lebdenja), pirueta v galopu (konj galopira praktično na mestu okrog zadnjih nog), menjave galopa v zraku (med galopskim skokom v fazi nad zemljo zamenja galop) in stran hode (travers, renvers in pleča noter).

Šele ko se izkaže, da je konj sposoben psihično in fizično težkih zahtev dresure do M kategorij in da je dovolj nadarjen in dela voljan, se lahko odločimo, da bo nadaljeval šolanje na Visoki šoli. Vaje visoke jahalne šole zahtevajo popolno zbranost in se delijo na vaje na zemlji in nad zemljo. Vaje na zemlji obsegajo piaffe, passage, pirueto v galopu, menjavo galopa na vsak korak, itd. Vaje nad zemljo so učili nekdaj v vojne namene, danes jih lahko vidimo le v sklopu predstav, v specializiranih centrih, kot so Lipica, Španska jahalna šola na Dunaju in mnoge druge. Potrebno je poudariti, da vse vaje izhajajo iz naravnih konjevih gibov in hodov, ki se manifestirajo bodisi ob »paradiranju« žrebca v boju (figure obrambe, napada), dvorjenju ali pri kobilah, pri zaščiti žrebeta, obrambi pred plenilci, itd. Imenujejo jih levada (kontroliran dvig na zadnje noge, z močno podse pokrčenimi zadnjimi nogami, sprednje pa tišči pokrčene k sebi), pesada (levada v nizki drži, ki zahteva več ravnotežja), kurbeta (konj naredi več zaporednih skokov, v figuri levade na zadnjih nogah, z globoko pokrčenimi sprednjimi nogami), kapriola (nastane iz piaffeja, ko je konj popolnoma zbran, dvigne sprednji del visoko v zrak, se odrine in v najvišji točki, ko sta prednji in zadnji del v isti višini, sunkoma brčne z zadnjimi nogami nazaj), balotada (kot kapriola, le da konj ne brčne, ampak zadrži pokrčene zadnje in sprednje noge) (Werner, 1993).

2.1.7.2 Preskakovanje ovir

Tekmovanja v preskakovanju ovir so se začela razvijati šele proti koncu 19. stoletja. Leta 1912 so se prvič v preskakovanju ovir pomerili tudi na olimpijskih igrah. S Caprillijevim inovativnim lahkim sedom je ta disciplina doživela nov razcvet. Tekmovalci nastopijo v parkurju (jahalni prostor, z določenim zaporedjem in številom zaprek). Kot pri dresuri tekmujejo v različnih kategorijah, od A do S, ki so med seboj ločene glede na višino zaprek in težavnost postavitve parkurja. Končen rezultat je odvisen še od števila podrtih zaprek (kazenske točke) in od časa porabljenega za odjahanje parkurja, kaznuje se tudi morebitna neposlušnost konja (refuziranje). Tekmovanje »začinijo« različne vrste ovir (oxer – širinska ovira, zid – polna ovira, vodni jarek, itd.), način postavitve (dvoskok, distance) ali izgled zaprek. Pravi konj za preskakovanje mora pokazati nadarjenost že pri prostem skoku (gibanje pred, med in po skoku – skakalna parabola), imeti mora čvrste, zdrave noge z močnimi sklepi in tetivami, biti mora voljan do skakanja, borben in delaven ter imeti veliko zaupanje v jahača. Obvladati pa mora tudi osnove dresure (Werner, 1993).

2.1.7.3 Military

Je zelo težka vsestranska jahalna disciplina. Dvojica se preizkuša v tridnevni preizkušnji. Prvi dan se dokažeta v dresurni nalogi L težavnostne stopnje. Drugi dan, najzahtevnejši del, osvojiti morata poligon, ki se začne z ogrevalno razdaljo. Sledi dirkalna steza, na kateri je do 10 ovir in jo morata osvojiti v galopu, nato pa proga čez »drn in strn« s trdnimi ovirami, vseh možnih variant in oblik. Tretji dan predstavlja kondicijsko kontrolo, prejahati morata parkur z 8-14 ovirami. Glavni kriteriji za konja in jahača, ki želita tekrovati v tej disciplini so trdnost, žilavost, pogum, vzdržljivost, gibčnost, moč in medsebojno zaupanje. Zaradi narave military tekrovanj so pogosti grdi padci in poškodbe, predvsem konj, pa tudi jahačev (Werner, 1993).

2.1.7.4 Galopske dirke

Že v starem veku so bile konjske dirke z jezdecem ali vprego priljubljen spektakel. Z zmagovalci in uvrščenimi konji so pridobivali vedno hitreje konje, zato so bile neke vrste selekcijski filter. Prek Rimljanov se je dirkalni šport uveljavil v Angliji, kasneje tudi Ameriki in kmalu postal zelo priljubljen. Obiskovalci so že takrat sklepali stave, ki so lastnikom zmagovalca prinesle ogromne zneske. Galopske dirke se delijo v ravne (kratke proge ali dolge proge) in dirke z ovirami (prek šibja ali lovne dirke). Dirke z ovirami izvirajo iz »steeplechases« angleških tekrovanj, kjer je moral jezdec opraviti najhitrejšo in najkrajšo pot čez »drn in strn«, in so jih zaradi velikega zanimanja preselili na hipodrome s tribunami. Vsak dobro ve, da se pri dirkah meri hitrost konj v galopu na določeni razdalji, veljajo pa še posebne omejitve glede teže, ki jo nosi konj, saj to vpliva na rezultat. Zato jockeye skupaj z opremo pred dirko stehajo (Werner, 1993).

2.1.7.5 Kasaške dirke

Prvi je posebne kasače vzrejal ruski grof Orlov. Za njihov trening je zgradil tudi prvo kasaško dirkališče, da je lahko za nadaljnjo vzrejo selekcioniral le najboljše in najsposobnejše živali. Prvega ruskega kasača so po njegovem rejcu imenovali orlov kasač. Pozneje se je vzreja kasačev razvila tudi v Franciji in Severni Ameriki. Domače kobile so

pri tem križali z angleškimi polnokrvnimi žrebci. Kasaške dirke se izvajajo s sulkijem, 20 kg težkim dvokolesnim vozem, v katerega je vprežen en konj, ki ga usmerja voznik sulkija. Dirka je v kasu, med dirko konj ne sme prepogosto preiti v galop, ne sme galopirati več kot 30 m, v tem času ne sme izboljšati svojega mesta in ne sme galopirati skozi ciljno linijo, sicer je diskvalificiran (Werner, 1993).

2.1.7.6 Dirke vpreg

Vprege imajo dolgo, raznoliko zgodovino, povezano s »pravim« namenom konja. Kot športna disciplina so se začele pojavljati šele v začetku 20. stoletja. Leta 1971 so na Madžarskem organizirali prvo evropsko prvenstvo v tekmovanju vpreg (Werner, 1993). Tekmovanje traja tri dni, tekmovalci se preizkusijo v dresurni nalogi določenih krogov, vijug in lokov v maneži 40 m x 100 m, v terenski vožnji in vožnji skozi ovire.

2.1.7.7 Western jahanje

V Ameriki so kavboji razvili poseben stil jahanja. Jahač drži vajeti samo z eno roko, zato da druga roka ostaja načeloma prosta za delo. Kavbojsko sedlo je za razliko od tipičnega angleškega sedla precej večje, težje in se bolje spoji s konjevim hrbtom, posebnost je tudi sedlasti glavič, ki služi za pritrditev lasa (vrv za lov in imobilizacijo pašnih živali, predvsem goveda). Brzde, ki so v uporabi delujejo po principu kandare (stroge brzde) in so precej stroge, da lahko jahač konja nemudoma ustavi iz katerega koli hoda oz. hitrosti. »Western« konja (največkrat je to Quarter horse pasma) jahajo s prosto držo glave, vratu in ohlapnimi vajetmi, za razliko od evropskega načina jahanja, ko je konj večino časa zbran. Dandanes se vse več rekreativnih in turnih jahačev navdušuje nad western jahanjem. Tisti, ki želijo tekmovati, lahko izbirajo med tekmovanjem »na roki«, pod sedlom, dirkami in delovnimi razredi. Naj omenimo še rodeo, kjer divji kavboji kažejo vse svoje vrline na še bolj »divjih« konjih, pri čemer morajo čim dlje časa ostati na njegovem hrbtu (8 sekund). Del rodea so tudi razna spretnostna jahanja okoli sodov ali lov na govedo, »cutting horse« (izhaja iz funkcije ločevanja živali od črede za pregled ali žigosanje) (Edwards, 2002).

2.1.7.8 Druge discipline v konjeniškem športu

Poleg že navedenih poznamo še voltežiranje: izvajanje likov telovadne gimnastike ob konju, na njem ali nad njim, zelo priljubljen šport otrok in mladostnikov. Polo, pri katerem igralci dveh moštev poskušajo 8 centimetrsko žogico spraviti v nasprotnikova vrata, izvira iz Indije in Kitajske. Vsak član ekipe jaha svojega konja, za žogo se uporablja 1,55 m dolge palice z leseno prečko na koncu. Njegova argentinska različica je El Pato, pri katerem morata moštvi usnjeno žogo z ročaji čim večkrat spraviti v nasprotnikov koš. Skozi stoletja je bil lov privilegij plemstva, vitezov in bogatašev, danes pa je lovno jahanje, predvsem v Angliji, priljubljen nacionalni šport. Ponavadi jahačem pri lovu na lisico pomagajo psi ali trenirana ptica ujeda (sokoliranje), lovijo pa tudi drugo, v glavnem pernato divjad. Pri vztrajnostnem distančnem jahanju - endurance je potrebna zelo dobra kondicija tako konja, kot jahača. Jaha se na dolgih (med 80 in 160 km) ali na srednje dolgih in kratkih progah (med 25 in 80 km). Na teh tekmovanjih se na vmesnih kontrolnih točkah pri konju kontrolira kondicijo, frekvenco dihanja in pulza, ugotavlja se tudi šepavost. Poleg vrhunškega športa se je razvilo tudi veliko in pomembno področje rekreativnega jahanja, v središču katerega niso spektakularni vrhunski dosežki, temveč

zabava, rekreacija, druženje in razvedrilo. Tako se pri turnem ali pohodnem jahanju rekreativni, pustolovski jahači odpravijo na večdnevne izlete. Vso najnujnejšo opremo nosijo s seboj v sedelnih torbah, pripravljeni morajo biti na različne vremenske situacije, morebitne poškodbe konja ali izgubo podkev. Vedno več ljudi si želi v družbi konja spoznavati lepote narave v vseh letnih časih. Zato je tudi rekreativnih jahačev vedno več (Werner, 1993).

2.1.7.9 Terapevtsko jahanje in hipoterapija

Pozitivni učinki konja na človeka so že zelo dolgo znani (Marinšek, 2007b). Čeprav je na področju terapevtskega jahanja veliko izrazoslovne zmede, se v literaturi izraz »terapevtsko jahanje« uporabljaja za vse oblike uporabe konja, ki izboljšuje kvaliteto življenja ljudem, ki imajo ali ne, neke posebne potrebe. Terapevtsko jahanje je vsakršno jahanje, ki ugodno deluje na jahača, pozitivno vpliva na lepo držo, dobro počutje in posledično na boljše samospoštovanje. Glede na cilje in namen ga delijo na tri vrste: rekreativno jahanje, zdravilno jahanje in zdravljenje s pomočjo konja – hipoterapijo. O zdravilnem – terapevtskem jahanju govorimo le v primerih, ko je za vsakega posameznika timsko izdelana diagnostična ocena, na osnovi katere so specifično izdelani programi s terapevtskimi cilji (socialni, čustveni, psihološki ...). Sem spada tudi hipoterapija. Pri hipoterapiji gre za medicinski tretma za ljudi vseh starosti z neko gibalno disfunkcijo, kjer uporabljajo ritmično-dinamično gibanje konja, da bi vplivali na držo, ravnotežje in mobilnost posameznika. Vodi jo specializiran strokovnjak, najpogosteje so to delovni terapevti, psihologi, zdravstveni delavci, specialni pedagogi itd. Terapevti morajo biti poučeni o vrsti pacientov, o njihovih motnjah, težavah, simptomih, duševnih značilnostih in o pasmah konj, o njihovih temperamentnih in karakternih značilnostih, konjski opremi, negi, prehrani in treningu konj za hipoterapijo. Gre za pasivno obliko jahanja, saj pacient nima možnosti vpliva in kontrole konja.

Pri rekreativnem jahanju pa so cilji predvsem razvijanje jahalnih spretnosti. Rekreativno lahko jahajo vsi, tudi hendikepirani, pri katerih je zaznaven ugoden vpliv jahanja na moč telesnega in duševnega funkcioniranja (Marinšek, 2007b).

Naj gre za terapevtsko ali rekreativno jahanje, dejstvo je, da konj ali njegovo gibanje pozitivno vpliva na ljudi, ki imajo stike z njim. Poleg pozitivnega psihološkega vpliva Marinšek (2007b) navaja še naslednje fiziološke vplive: izboljšanje drže in mobilnosti posameznika, konjevo gibanje, ki se prenaša na človeka izboljšuje ravnotežje, krepki mišice, pospešuje cirkulacijo krvi, sprosti medenično regijo, itd.

2.2 NEKATERE BIOLOŠKE ZNAČILNOSTI KONJ

2.2.1 Instinkti

Instinkte delimo na samoohranitvene in instinkte ohranitve vrste. Samoohranitveni instinkti so: potreba po hrani, pijači, gibanju, počivanju, spanju in po samozaščiti. Med druge instinkte pa spadajo: reprodukcijski instinkti kot so seksualni nagon, materinski nagon, itd. Tušak in Tušak (2002) posebej omenjata socialni instinkt pri živalih, ki se izraža v instinktih privlačnosti in posnemanja.

2.2.2 Prehrana konj

Konj je izključno rastlinojeda žival. V naravi žre travo (ozelenele dele in tudi suho rastlinje), cvetje, divje sadeže, orehe, vodne trave, v trših pogojih tudi lubje in koreninice. Krmo zauživa tako, da se pase z glavo sklonjeno nizko nad tlemi (pravimo, da ima nizek ugriz, travo popase do tal), z zelo gibljivimi ustnicami in jezikom zagrabljuje šop rastlinja, ki ga utrga s sekalci. Ustna votlina z izredno močnim zobovjem mu omogoča, da dobro zmelje zaužito hrano. Relativno majhen želodec, mora hitro zakisati vsebino, da se lahko vrši nadaljnja kemična prebava, zato ima velike potrebe po voluminozni krmi. Velika površina slepega črevesa omogoča dobro mikrobno prebavo in dodatno izkoriščanje zaužitih hranilnih snovi. Posebnosti pri konju sta enostransko delujoči prebavni trak (konj ne more bruhati, ne spahovati plinov, problem predstavljajo zaužite strupene rastline), konj pa tudi nima žolčnika, ampak se žolč direktno iz jeter po žolčevodu izloča v prebavila (Tušak in Tušak, 2002).

Vzorec prehranjevanja dnevno in sezonsko variira. Pretežno se pase podnevi, poleti pa ponoči, ker ni vročine in je manj mrčesa. Žrebe sprva še ni sposobno paše, zato nerodno, s pokrčenimi prednjimi nogami, poskuša posnemati kobilu. Tudi vodo na začetku le grize preden ugotovi pravilno držo ustnic, da lahko pije. Konjem v naravi zadostuje 15 minutno pitje enkrat na dan (spijejo lahko 30-60 l vode). V boksu, kjer imajo vodo stalno na voljo, pa pijejo večkrat manjšo količino (Štuhec, 1997). Velike napake se največkrat delajo ravno pri krmljenju, predvsem rekreacijskih ali športnih konj. Da bi dosegli optimalne rezultate, krmijo konje z zelo kvalitetno krmo in koncentriranimi visoko energetskimi krmili. Ker se konj v naravi v povprečju pase 16 ur dnevno, se zato lahko zaradi preobilice prostega časa in s tem povezanimi anomalijami v obnašanju, pojavijo resni zdravstveni problemi, kot so otekanje nog, vnetja kopit (laminitis) ali celo kolike. Tudi konj v hlevu mora za normalno delovanje prebavnega trakta, občutek sitosti in pravilno obrabo zobne sklenine, imeti voluminozno krmo, kot je seno, vedno na razpolago.

2.2.3 Samoohranitveno obnašanje

Pri živalih poznamo dve vrsti samozaščitnega obnašanja: pobeg in napad. Če je le mogoče, se konj brani tako, da zbeži. Ta instinkt je, kljub 5000 let trajajoči selekciji proti njemu, še vedno močno prisoten. Če pa se znajde v situaciji, ko je edina obramba napad, bo uporabil vse štiri noge za brcanje, celotno telo za potiskanje in močne zobe za hude ugrize, da se bo ubranil. Skrb zase pomeni tudi skrb za lastno telo. Evolucijsko je poskrbljeno za to, da mu na zimo zraste debelejša in daljša dlaka, ko se otopli, pa le-ta odpade. Konj se zna ubraniti pred vetrom tako, da se z zadnjim delom telesa obrne proti smeri vetra, in tako z repom zaščiti vitalne dele kot so spolni organi in ostali organi v trebušni votlini. V vročini poišče vlažna območja in senco pod drevesi. Z valjanjem v pesku ali blatu se ščiti pred zajedavci na koži, muhami, obadi in komarji. Konj se drgne, praska, liže, grizlja, trese, zeha in preteguje različne dele telesa. To obnašanje Štuhec (1997) poimenuje komfortno obnašanje, ki ga žival izvaja, ko se dobro počuti, zato nam lahko posreduje celo informacije o zdravstvenem stanju živali. Ker so konji čredne živali, imajo razvito tudi socialno nego, ki se ponavadi vrši med kobilu in žrebetom ali med dvema prijateljema. Dva konja se vzajemno negujeta tako, da se postavita v antiparalelni položaj, drug proti drugemu in si grizljata tiste dele telesa, ki jih sama ne moreta.

Dremanje, spanje in počivanje je nepogrešljivo za ohranitev življenjske moči vsakega živega bitja. Konji lažje počivajo in spijo stoje kot leže. Tušak in Tušak (2002) navajata podatke, da spijo v povprečju manj kot tri ure, od tega ležijo le okoli 23 minut. Globok spanec traja 45 minut in vključuje devet faz po 5 minut. Konji so zaradi štirih nog, za razliko od človeka, v popolnem ravnotežju tudi, ko spijo stoje. Ležanje jim predstavlja problem zaradi pritiskanja celotne mase telesa na prsni koš, pljuča in srce. Poleg tega pa porabijo za leganje in vstajanje veliko energije. Razlike so predvsem v starostnih skupinah. Tako odrasli konji ležijo manj časa, ravno tako kobile, dokler ne žrebijo. Ko pa imajo žrebe, ležijo dlje tudi one. Žrebeta, kot večina ostalih mladičev, ležijo in spijo večji del dneva. Mladi konji ležijo dlje kot starejši konji. Poniji ležijo dlje kot veliki konji (Tušak in Tušak, 2002). V celotni motorični vzorec leganja in vstajanja je vključeno tudi valjanje. Ima zelo pomembno vlogo v oskrbi in negi samega sebe ter v komunikacijskem pogledu (označevanje teritorija). Je znak ugodja, če pa je sunkovito, nenadno in ponavljajoče, je znak bolezenskega stanja (kolika) in moramo takoj posredovati.

Ena od oblik samoohranitvenega obnašanja je tudi odvajanje. Konj urinira 3-6 krat na dan, najpogosteje v času počivanja, ponoči. Nerad urinira na gladko, trdo površino, ker ga moti, da se poškropi po nogah. Zato velikokrat, ko ga privedemo iz izpusta, takoj urinira v čist boks. Blato izloča 6-12 krat na dan. V izpustu predvsem žrebci zelo skrbno izberejo mesto, kjer bodo blatili, saj ima to tudi komunikacijsko funkcijo označevanja teritorija (Tušak in Tušak, 2002).

Konji kažejo veliko radovednega obnašanja, ki pa je tesno povezano z njihovo plašnostjo. Za stvari, ki pri njih ne povzročajo negotovosti oz. dvoma, niso radovedni. Tako se bo mlad konj, ko bo šel mimo neznanega objekta ali predmeta (najlonska vrečka, kup kamenja) najprej ustavil, začel striči z ušesi in buljiti vanj, pri tem pa se bo upogibal in rinil stran, ne da bi ga spustil izpred oči. Če vztrajamo s potjo mimo v neposredni bližini tega »čuda«, bo v trenutku, ko bo vzporedno s stvarjo, sklonil glavo in pohitel ali celo sunkoma šel mimo. Povsem drugače bi bilo, če bi pred njim hodil konj ali nekdo, ki mu zaupa in ga ima rad. Stvari najverjetneje ne bi niti opazil. Tisto pravo obliko radovednosti zasledimo predvsem pri žrebetu, ko prve dni po rojstvu raziskuje najprej neposredno bližino matere, kasneje se začne tudi oddaljevati (Tušak in Tušak, 2002).

Gibanje je tudi pomemben mehanizem za ohranjanje samega sebe, saj je z gibanjem povezano vse ostalo obnašanje. Vsako žrebe se mora čim prej po rojstvu začeti gibati. Najprej mora vstati in začeti iskati sesek, da bo čim prej popilo kolostralno mleko ter tako dobilo potrebno neposredno imunsko zaščito ter energijo za ogrevanje telesa. V divjini pa mora že kmalu po rojstvu biti sposobno slediti materi ali celo bežati pred morebitnimi plenilci (Tušak in Tušak, 2002).

2.2.4 Ohranitev vrste - reprodukcija

Že Darwin, v svojem najbolj znanem delu »Nastanek vrst z naravnim izborom«, razpravlja o naravnem izboru in preživetju najmočnejšega ali najboljšega. Večina živali tekmuje za osnovne vire ohranitve – hrano, vodo, teritorij in spolne partnerje. Odsotnost parjenja pomeni tudi odsotnost potomstva, odsotnost potomstva pa konec vrste. Sam spolni akt (brez dvorjenja) pri konju zaradi neprestane nevarnosti plenilcev traja sorazmerno malo časa. Da pride do reproduktivnega vedenja, morajo odigrati svojo vlogo številni dejavniki:

nevrološki mehanizmi, hormoni in feromoni, senzorno sprejemanje številnih dražljajev, itd (Tušak in Tušak, 2002).

Kobila je sezonsko poliestrična žival, z najbolj produktivnim obdobjem od marca do avgusta. Žrebec je ploden vse leto, razen v ekstremnih pogojih, kot je npr. avgustovska vročina, ko je neploden oz. slabo ploden predvsem zaradi pomanjkanja libida (spolne sle). Estrični ciklus se pri kobili ponavlja v povprečju na 21 dni. Štuhec (1997) navaja, da postanejo kobile spolno zrele pri 1,5 do 2 letih, kar pa je v veliki meri odvisno od pasme. Brejost traja približno 11 mesecev, žrebe je po žrebitvi popolnoma pripravljeno, da se v eni uri postavi na noge in se začne gibati ter sesati. Prve tedne sesa kar do štirikrat na uro, kasneje pa pogostost sesanj upade. Dvojčki so redki in če že so, pride pogosto do abortusa ali odmrtja enega plodu že med brejostjo.

2.2.5 Socialna hierarhija

»Konj na naša dejstva ne reagira le instinktivno, ampak nam želi tudi ustreči, saj nas šteje za nadrejenega vodjo v njegovi čredi, kjer po zakonih hierarhije vodijo le najmočnejši in najsposobnejši. Vsi konji in psi zelo hitro ocenijo situacijo in ugotovijo, kdo v določenem prostoru (klubu, hlevu) dominira in se temu primerno obnašajo« (Humar, 2005).

Čim sta v skupini vsaj dva konja ali več, se med njimi pojavi dominantno-podrejeni položaj. En posameznik, tako imenovana alfa žival, dominira nad vsemi, zadnji – omega žival je podrejen vsem ostalim, tisti v sredini so pa nekaterim podrejeni, drugim nadrejeni. Če žival pokaže drugi živali dovolj agresivnosti, si pridobi dominantno pozicijo. Interakcija je lahko nasilna (brcanje, grizenje, suvanje z glavo in vratom, udarjanje z nogo) ali pa nastopijo samo grožnje (ušesa nazaj, nakazovanje ugriza, dvignjena zadnja noga) in ne pride do fizičnega kontakta. Odnosi se ponavadi ustalijo po eni ali dveh interakcijah, v dveh dneh po prvem srečanju živali. Kasneje se borbe le redko pojavljajo. Socialno življenje postane bolj učinkovito, če je manj agresivnih interakcij. Socialni rang se lahko pokaže v različnih dnevnih aktivnostih kot so: hranjenje, napajanje, izbira prostora za počitek, vzreja, pri večkratnem valjanju, pri označevanju (markiranju), premikanju črede, socialni negi, itd. Na splošno velja, da rang ni nujno vedno enak pri vseh aktivnostih. Nekateri konji so bolj agresivni le pri eni aktivnosti, pri vseh ostalih pa bolj pasivni. Konji grozijo nekaterim konjem veliko bolj kot drugim, pa te grožnje niso povezane z rangom. Ko se socialna dominantnost enkrat uredi, ostane kar nekaj časa stabilna. Stabilnost je največja na vrhu in na dnu hierarhične lestvice. Smrt ali preselitev člana skupine ne spremeni vrstnega reda tistih, ki ostanejo (Tušak in Tušak, 2002).

Pomembnejša dejavnika, ki vplivata na vrstni red, sta velikost in teža, svoj vpliv ima pa tudi starost, predvsem med mlajšimi. Žrebeta so najnižje na lestvici, vendar imajo enak status kot mati, če so v njeni bližini. Značilen znak podrejenosti je tako imenovano šklocanje z zobmi, ko se žrebetu približa dominanten konj. Glede na spol so najvišje rangirani žrebci, nato kobile, kastrati, nezreli žrebci, žrebice, žrebički in nazadnje žrebičke. Ni pa nujno vedno tako (lahko je tudi žrebec podrejen alfa kobili z žrebetom). Pomembni dejavniki so še dolžina časa, ki ga posameznik prebije v čredi, fizična kondicija in vzdržljivost. Veliko vlogo ima tudi temperament. Agresivni in vztrajni konji, ne glede na težo, višino, spol, starost ali dolžino bivanja v čredi, pridobivajo višji rang kot pasivni in mirni konji. Čeprav izgledajo boji med žrebci v naravnem okolju precej kruto, pa se žrebca

praviloma ne poškodujeta. Vsaka večja poškodba bi prej ali slej pomenila smrt za poškodovanega. Če ima šibkejši možnost umika, bo raje zbežal in se tako izognil resnejšim poškodbam (Tušak in Tušak, 2002).

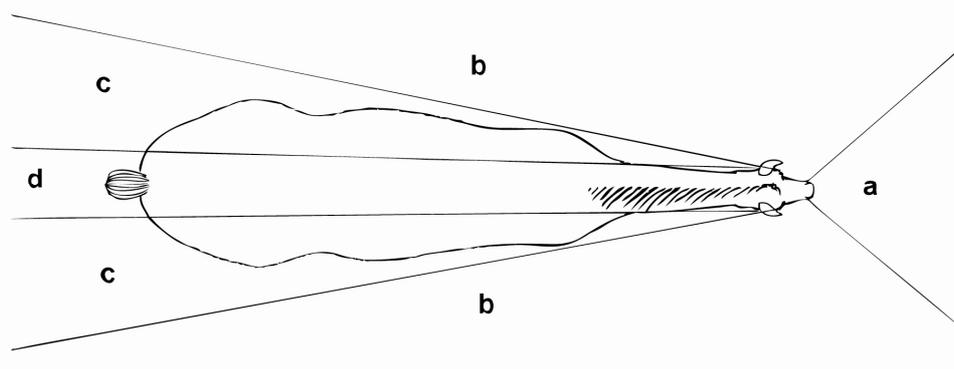
Socialni položaj vpliva tudi na dnevno aktivnost znotraj skupine. Dominantni žrebci vedno zadnji urinirajo in puščajo iztrebke na vrh iztrebkov ostalih članov skupine. Tudi ljubkujejo, negujejo in družijo se konji podobnega statusa in starosti, s tem, da socialno nego ponavadi prične nižje rangiran, prekine pa jo višje rangiran. Dominantne kobile lahko celo vplivajo na reproduktivnost podrejenih kobil s tem, da jih odganjajo od žrebca, itd. (Tušak in Tušak, 2002).

2.3 ZAZNAVANJE DRAŽLJAJEV IZ OKOLJA

Čutila so za vsako živo bitje prvobitnega pomena, saj so nepogrešljivi dejavniki v boju za preživetje tako pri iskanju hrane, kot varovanju pred sovražnikom. Tudi konj je moral dobro razviti tista čutila, ki so bila za njegovo vrsto najbolj pomembna. Nekdanje mnenje, da ima konj šesti čut oz. da bere misli, da je nekdo neodločen ali da ga je strah, izhaja verjetno prav iz tega, ker ima konj izredno občutljiv zaznavni aparat (Tušak in Tušak, 2002).

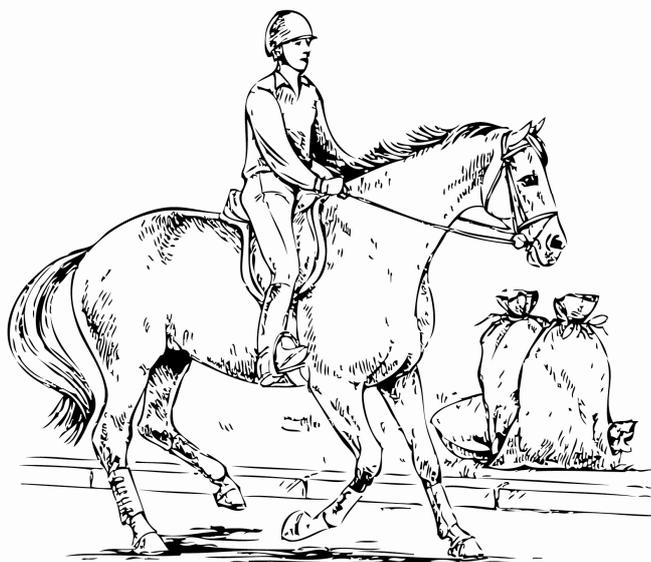
2.3.1 Vid

Vid je na prvem mestu. Konjevo glavno prehrano je predstavljalo talno zelenje, tudi nevarnost plenilcev mu je praviloma pretela s tal. Zato se je tekom razvoja njegov vid izoblikoval tako, da je vidno področje usmerjeno v tla. Večina konjevega vida je zaradi oči, postavljenih ob straneh glave, monokularnega (vsako oko vidi polovico kroga 360°). To pomeni, da je pokrit skoraj celoten krog (v povprečju do 195° na oko) vidnega polja okrog njega in da skoraj ne more biti neopaženo kakršno koli premikanje v njegovi bližini (plenilec). Torej konj vidi ob straneh monokularno, naprej in na tla binokularno (z obema očesoma), ima pa tudi dve slepi področji tik ob glavi, pred konjem in tik za konjem (slika 6). Konj vidi trodimenzionalno le pred seboj, v binokularnem polju. S strani pa vidi ploskovno (kot če bi si mi pokrili eno oko), zato zelo dobro zazna najmanjše premike v okolici, saj njegove oči delujejo kot skener. Zaradi tega se pogosto splaši, zdrzne ali za naše pojme premočno reagira na minimalne spremembe okolice, kot so bela najlonska vrečka ali markacija na drevesu, na poteh ali jahališčih, pa čeprav smo z njim vsak dan tam (Tušak in Tušak, 2002).

Slika 6: Vidno polje pri konju; a – binokularno polje gledanja, b – monokularno polje, c – mejno polje, d – slepo polje (Tušak in Tušak, 2002).

Že samo po sebi velja konjevo oko za eno največjih v živalskem svetu (celo dvakrat večje od človeškega), poleg tega pa ima še eno prednost. Pri močnem vdoru svetlobe v oko se pri človeku zenica zoža na velikost črne pike. Pri konju pa nastane podolgovat vodoraven razporek. S tem je evolucijsko poskrbljeno, da kljub zožanju zenice, ostane vidno polje še dovolj široko za pravočasno reakcijo na morebiten napad plenilca. Podobno kot mnoge nočne živali ima tudi konj *tapetum lucidum*, za zbiranje svetlobe na mrežnici. Na ta način se poveča vidljivost v mraku in poltemi (Tušak in Tušak, 2002).

Slika 7: Konj se pogosto ustraši novega predmeta (npr. vreče smeti) ob običajnih poteh (Marczak in Bush, 2002).

Detajle vidijo konji slabo. Zato konj najverjetneje ne bo videl, da smo se mu nasmehnili ali ga grdo pogledali, ampak bo poskusil razbrati naše emocionalno stanje predvsem iz naše drže, gibanja telesa in ostale celotno zaznavne slike (tona glasu, dihanja, elektromagnetnega valovanja, ...). Tušak in Tušak (2002) navajata mnogo različnih avtorjev z zelo različnimi mnenji o zaznavanju barv pri konju. Zaključujeta pa, da konj brez dvoma zaznava različne barve.

2.3.2 Sluh

Konj zelo dobro sliši. Razpon sluha je dosti večji kot pri človeku, se pravi, da zaznava (in tudi oddaja) višje in nižje frekvence, kot človek. Zaznava tudi frekvence do 25 kHz. Podobno kot pri vidu, se tudi sluh z leti slabša. Starejši konji (15-18 let) slabše zaznavajo višje frekvence. Konjevo uho je prava posebnost. »Krmili« ga kar šestnajst mišic, ki so ga sposobne rotirati za 180°. Uhlja se lahko neodvisno od glave, premikata vsak v svojo smer, od koder prihaja pozornost vzbujajoči zvok. Ušesa pri konju so tudi zelo pomemben komunikacijski kanal (Tušak in Tušak, 2002).

2.3.3 Voh

Tudi voh se je konju zelo izpopolnil, saj je v divjini moral že zelo na daleč zaznati sovražnika, da se ga je lahko ubranil oz. pravočasno zbežal. Voh je bil pomemben tudi pri odkrivanju nahajališč hrane in vode, zlasti oddaljenih napajališč. Za ohranitev vrste je bilo velikega pomena, da so žrebci bili sposobni odkriti kobilo, godno za paritev, že na daleč. Tušak in Tušak (2002) navajata, da na razdalji 800 m. Konj dodatno analizira vonjalne informacije še z vomeronazalnim ali Jacobsonovim organom. Gre za to, da konj najprej globoko zajame zrak z določenimi vonjavami, nato pa dvigne glavo in zaviha zgornjo ustnico, da zapre nozdrvi. Tako pride zrak do vomeronazalnega organa, ki je občutljiv predvsem na vonjave živalskega izvora, tako imenovane feromone, za tem se informacije posredujejo v možgane. Ta reakcija se ne pojavlja samo ob paritvi, ampak tudi, ko se žrebe ali odrasel konj seznanja z nekim novim vonjem. Preko vonja, ki ga oddajajo, si konji sporočajo najrazličnejše informacije. Godna kobila sporoča žrebcu svoje emocionalno stanje, mati in žrebe se vsak s svojim vonjem v čredi takoj najmeta, čeprav žrebe s starostjo spreminja vonj. Ravno ta občutljivost za vonjave, ker konj večinoma ne živi več v divjini, ampak služi človeku, zna biti zelo moteč dejavnik. To dobro vejo tekmovalci, ki tekmujejo z žrebci. Če je na tekmi prisotna kakšna žrebna kobila (kobila v estrusu), ki oddaja za žrebca zanimive feromone, žrebec hitro pozabi na nalogo, ki je pred njim in lahko postane celo osvajalsko agresiven.

2.3.4 Okus

Skupaj z vohom nastopa tudi okus. Ta kombinacija mu omogoča, da prepoznava škodljive in neškodljive snovi. Konj zazna štiri okuse: kislo, slano, sladko in grenko. Mladi konji so za sladko manj občutljivi kot starejši. Štuhec (1997) navaja, da imajo konji radi sladek okus, žrebeta pa odklanjajo slano, kislo in grenko krmo.

2.3.5 Tip

Štuhec (1997) navaja, da imajo konji odlično razvit tip po celem telesu. Posebno senzibilni so na področju glave, zaslugo za to imajo predvsem tipalne dlačice na ustnem predelu, nosnem predelu, okoli oči in ušes. Humar (2005) dodatno navaja še tipalnice na bicljih. Tipalnice na smrčku uporabljajo konji za nazonazalne stike, za prebiranje krme in za raziskovanje neznanih predmetov. Koža po celem telesu ima številne čutne celice, ki že ob minimalnem stiku komarja ali muhe s konjevo kožo oz. dlako, sprožijo refleksno akcijo celega niza podkožnih mišic. To pa živali služi pri odganjanju insektov. Ravno to

občutljivost na dotik izrabljajo vrhunski jahači tako dobro, da opazovalec s tal sploh ne opazi komuniciranja dvojice.

Konj prav tako občuti tudi bolečino, so pa med konji taki, ki so izredno občutljivi na boleče dražljaje in taki, ki imajo prag bolečine višji. Najobčutljivejši deli so glava, trebuh in genitalije, najmanj občutljivi pa vrat, hrbet in noge. Za razliko od psov ali mačk, konj »tiho« prenaša bolečino – ne cvili. Zato je nepoznavalcem težko oceniti, kdaj in kaj konja boli in so lahko neprijetno presenečeni, ko po delu s konjem snamejo opremo in zagledajo krvave žulje na konjevem telesu. Če pa znamo opazovati, vidimo, da konj izraža neugodje oz. bolečino z dobro vidnimi spremembami v stoji, izrazu obraza, izgubi apetita, celo vzdihovanju ali stokanju. Pojavi se lahko tudi mišično drgetanje, naraste pulz in frekvenca dihanja. Takih znakov, že ob vstopu v hlev, lastnik, rejec ali jahač ne sme prezreti (Tušak in Tušak, 2002).

2.4 RAVNOTEŽJE, KOORDINACIJA

Konji imajo še posebno dobro razvite proprioreceptorje. To so čutila, občutljiva na položaj (orientacijo) in gibanje telesa ter vseh njegovih delov v prostoru. Vključujejo receptorje v notranjem ušesu, v mišicah, kitah in sklepkih. Izzovejo kinestetične senzacije in informirajo centralni živčni sistem o raztezanju mišic in kit. Mišični proprioreceptorji omogočajo, da se konj ne spotika, da koordinirano hodi. Tako je konj seznanjen z lego različnih delov svojega telesa, ne da bi jih vizualno kontroliral (Tušak in Tušak, 2002).

2.5 ORIENTACIJA

Konji imajo izredno dobro orientacijo. Pri tem si pomagajo z vsemi čuti. Voh in okus sodelujeta pri prepoznavanju okolja, vid daje informacije o lokaciji znamenj (sonce, luna, zvezde, obzorje, itd), tip o tem, kako daleč je potoval. Konj zelo rad hodi po sledih predhodnega konja. Sledi mu z vidom ali z vohom tako, da drži glavo tik nad tlemi in hodi v smeri sledi. To velja predvsem za konje v divjini. Ko jahamo stran od domačega hleva, se pri konju vedno pojavi tendenca po vračanju domov, saj si želi ostati v znanem-domačem okolju in se boji izgube socialnega kontakta. Konji se verjetno orientirajo po vonju vetra, ki prihaja iz domačega kraja, kar so dobro znali izkoristiti furmani v preteklosti (Tušak in Tušak, 2002).

2.6 KOMUNIKACIJA

Tušak in Tušak (2002) trdita, da imajo besede pri komunikaciji med ljudmi le manjši pomen. Dejstvo, da znajo komunicirati tudi različne vrste med seboj, čeprav ne govorijo istega »jezika« oz. sploh ne govorijo, še potrjuje nepomembnost besed. Zato bi morali vsi boljše poznati skupni jezik – »govorico teles«. Da bi razumeli pravo sporočilo, moramo posvetiti pozornost tudi ostalim posrednikom sporočil, kot so višina in barva glasu, mimika obraza in gestikulacija telesa.

Slater (1938, cit. po Tušak in Tušak, 2002) definira živalsko komunikacijo kot prenos signala z ene živali na drugo, seveda pa ta prenos lahko prehaja tudi med živaljo in človekom. Pri komunikaciji gre za izmenjavo podatkov med izvorom-oddajnikom in sprejemnikom. Pri človeku in pri živalih sta lahko izvor-oddajnik in sprejemnik eno in isto

bitje. Izvor razvije neko sporočilo, oddajnik ga pretvori v določene znake in jih, po določenem kanalu, odda sprejemniku, ki jih dekodira. Kanal je vse, kar je med oddajnikom in sprejemnikom in omogoča prenos določenega sporočila. Sporočila moramo vedno razbirati po več kanalih hkrati. Poznamo več različnih vrst komunikacije kot na primer; govorna, telesna, taktilna, vonjalna, prostorska, itd. Nebesedno komunikacijo ločimo glede na obliko, modaliteto, na vrsto kanala in koda, glede na kompleksnost kanalov oz. kateri del telesa je oddajnik in kateri sprejemnik.

Zavedati se moramo, da ima vsak konj svoj lasten vonj. Običajno se dva konja, ko se prvič srečata, začneta najprej ovohavati. Glavi stakneta čisto blizu in en drugemu pihata v nosnici, tako da zaznata, dešifrirata in vtisneta v spomin vonjave. Kadar spoznata, da želita drug drugemu vsiliti svoj dominanten položaj, se srečanje nadaljuje s konjskim cviljenjem, sledi silovit zamah s sprednjo nogo proti drugemu. Če nobeden od udeležencev ne bi odstopil (zbežal), bi se tako srečanje v naravi končalo z bojem. Če pa ne gre za rivalstvo in konja vzajemno čutita neko simpatijo, naklonjenost, se lahko med njima splete prijateljska vez. Nič drugače naj ne bi potekalo srečanje med konjem in človekom. Nekateri ljudje ob prvem srečanju ali po daljši odsotnosti celo dahnejo v konjeve nozdrvi, da bi tako poglobili odnos med njima. Z vohom zazna tudi razpoloženje drugih v čredi, ravno tako človeka (Tušak in Tušak, 2002).

S pozornim opazovanjem konja lahko vidimo marsikatero spremembo v njegovi aktivnosti ali neaktivnosti. Najbolj opazne so spremembe gibanja, mimike obraza ali drže celotnega telesa ter oglašanje. Vse te spremembe se kažejo v določenih trenutkih in situacijah. Glede na del telesa, kjer se vršijo te spremembe, lahko govorimo o komunikacijskih kanalih (Tušak in Tušak, 2002).

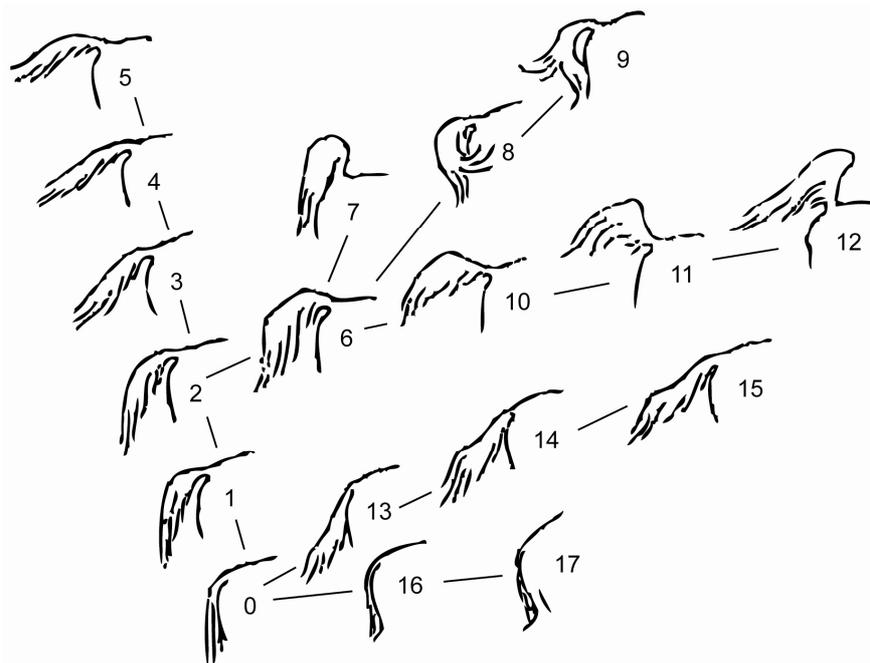
2.6.1 Rep

Rep ima pri konju čisto praktično funkcijo odganjanja mrčesa. Hkrati pa njegova velika gibljivost in možnost spreminjanja omogočata, da ima tudi komunikacijsko funkcijo (preglednica 1).

Preglednica 1: Pomen repa pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002).

Lega repa*	Komunikacijski pomen
▪ dvignjen rep	Pomeni budnost, neko živahno vzburjenost, aktivnost.
▪ rep dvignjen v kombinaciji s suvanjem glave	Naj bi kazal na sporočilo: »Pridi, igrayva se!«.
▪ spuščeni rep	Zaspanost / utrujenost / izčrpanost: rep prosto, mlahavo visi, konj počiva ali sporoča, da se predaja in sprejema podrejeni položaj.
▪ rep potegnjen med noge	Kot pri psu: velik strah, poslušnost / podreitev ob doživljanju bolečine, lahko tudi v primeru nevihte z grmenjem, ko je konj na odprtem.
▪ mišičasti rep kot sablja nazaj	Tak rep opazimo pri izredno agresivnem konju, pripravljenost na agresivno akcijo spremljajo še drugi znaki (ušesa, glava, vrat).
▪ vsestransko mahanje z repom, gor, dol, levo, desno, lahko celo kroženje	Kaže na izrazito razdraženost konja, nervozo. Včasih je imelo to funkcijo odganjanja mrčesa, v tem primeru pa ima socialno funkcijo. Stopnja razdražljivosti se kaže z jakostjo mahanja. Običajno mahanju sledi še udarec sprednje ali zadnje noge ob tla.
▪ če konj hitro zamahne oz. zavrti rep v krogu, ga nato visoko dvigne in kot z bičem ošvrkne lastno telo	Pomeni, da je jahač ali vozač sulkyja uporabil električni bič. Takega giba ne opazimo v naravi.
▪ kobila, ki ima rep dvignjen in na eni ali drugi strani spuščeni, tako da se vidi celotno spolovilo	Kobila godna za pripust sporoča žrebcu, da si ga želi in da se ji lahko približa, temu ponavadi sledi uriniranje in »bliskanje« z vulvo, to je seksualni klic za žrebca, ki ga izrazito vzburi.

*Pri sporočilih repa moramo biti pozorni še na izraz obraza, ušes, vratu, nog in glasu.

Slika 8: Različni položaji repa nam veliko povejo o razpoloženju konja (Waring, 1983, cit. po Tušak in Tušak, 2002).

Pri opazovanju repa lahko razberemo naslednja sporočila, ki so prikazana na sliki 8:

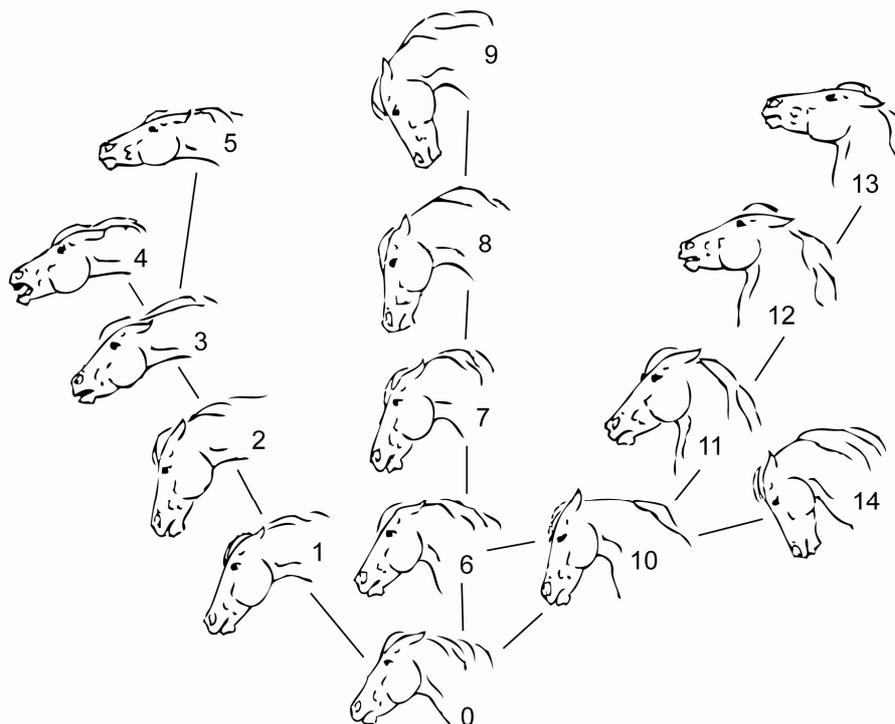
- 0 – sproščen, opuščen rep pri mirno stoječem konju
- 1-2-3-4-5 – konj se začne lagodno premikati ali teči, lahko tudi radostno skakanje
- 0-1-2-6 – sprememba položaja repa pred blatenjem
- 1-2-6-7 – taka drža repa je značilna za kobile, ki se gonijo, zraven še urinirajo
- 1-2-6-8-9 – gibanje, ki je značilno za odganjanje insektov
- 1-2-6-11-12 – gibanje repa ob intenzivnem vzburljenju, pogosto se konj spusti v energičen kas ali galop, ko se zaustavi pa piha in prha zrak skozi široko odprte nozdrvi
- 2-6-10-11 – drža repa pri žrebcu, ki je seksualno vzburljen in se vzpenja na kobilo
- 0-13-14-15 – izraža agresivnost, opozorila ali tipični položaj, ko konj noče popustiti svojemu gospodarju
- 0-16-17 – izraz ekstremnega strahu, podreditve, poslušnosti, ob doživljanju bolečine

2.6.2 Ušesa

Konjeva ušesa so v nenehnem gibanju, saj je primarna funkcija lovljenje zvočnega signala. Opazovanje uhlja pove, iz katere smeri prihaja zvok in nas tako mnogo prej opozori na konjevo reakcijo. Ušesa v normalnem položaju so pokončna, odprtine pa so obrnjene naprej ali v stran, kakor hitro zazna šum, se začno obračati, lahko posamično ali obe hkrati. Če je zvok nenavaden, sledi obračanju ušes še obračanje glave ali celotnega telesa. Ker pa imajo ušesa tudi komunikacijsko funkcijo, navajamo v preglednici 2 različne položaje ušes in njihov komunikacijski pomen.

Preglednica 2: Pomen ušes pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002).

Lega ušes	Komunikacijski pomen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ ostro pokončna ušesa obrnjena proti izvoru zvoka ali premikanja v daljavi: 	Povečana je budnost / pozornost pri konju.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ vodoravno spuščena ušesa z odprtinami obrnjenimi navzdol 	Kaže na utrujenega apatičnega konja, brez interesa za okolico, razpoloženje je na zelo nizki točki.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ povešena ušesa 	Je ekstremna oblika vodoravnih ušes, gre za bolnega konja (huda vročina, bolečine).
<ul style="list-style-type: none"> ▪ mlahava ušesa odprtine navzdol ali rahlo nazaj 	Izraz strahu, pokornosti.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ stransko nagnjena ušesa 	Kažejo na pokornost, nazaj nagnjene odprtine pa na željo, da izpolni vsak jezdečev ukaz, predvsem, ker se ga boji (konji grobih ali krutih lastnikov). Tako obrnjena ušesa imajo tudi kobile, ki se želijo pariti in se približajo žrebca, a se ga hkrati bojijo, ker je večji in močnejši. Podrejenost kobile je še dodatni seksualni dražljaj za žrebca.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ izrazito pokončna, trepetajoča, premikajoča ušesa 	Kažejo na to, da strah že prehaja v paniko, sledi paničen beg.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ ušesa pritisnjena ob glavo 	Gre za povečano jezo, agresivnost, željo po dominanci. V divjini je tak položaj ušes imel med bojem namen varovanja pred poškodbami tako pomembnega organa. Tako lego ušes spremljajo še drugi znaki agresivnosti kot so sklonjena glava, kazanje zob, cviljenje, itd.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ ušesa mlahava ali v legi popolne pozornosti 	Gre za drogiranega konja. Pri mlahavih ušesih gre za pomirjevalo, pri legi popolne pozornosti pa poživilo. Takih ušes ne vidimo v divjini, ampak na hipodromih, po dirki pa vidimo še tretji znak dopinga, nekontrolirana ušesa (padajo ali nihajo).

Slika 9: Izražanje agresivnosti pri konju z mimiko obraza, ušesi in vratom (Waring, 1978, cit. po Tušak in Tušak, 2002).

Če sledimo skicam na sliki 9, nam konj z mimiko obraza lahko sporoča naslednje:

- 0-1-2-3-4 – tak izraz ima konj, ki hoče ugrizniti ali samo grozi z ugrizom
- 0-1-2-3-5 – konj preganja druge konji ali pa jih želi razkropiti, pogosto tako obnašanje spremlja še »kačje« zibanje glave
- 0-6-7-8-9 – tak izraz opazimo pri žrebcu v naravi, ki se približuje novi kobili, je poln energije, živahen, razigran
- 0-6-10-14 – najpogosteje je tak izraz opaziti pri borbi med žrebci, lahko pa kaže tudi na agresivnost med konjem in jahačem
- 0-10-11 – izraz, ki ga opazimo pri brcanju ali pri grožnjah z brcanjem.
- 0-10-11-12-13 – izraz, ki ga vidimo, ko hoče jezdec ali kdo drug udariti konja z bičem po glavi, enako se drži konj, ko udari s prednjo nogo

2.6.3 Telo

Celotno telo kaže nazorno sliko razpoloženja. Ravno tako so pri tem zajeta sporočila vseh ostalih komunikacijskih kanalov, ki v različnih kombinacijah, ob različnih situacijah oddajajo sporočila (preglednica 3).

Preglednica 3: Pomen celotnega telesa (gibanje, gestikulacija) pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002)

Telesni znaki / gestikulacija	Emotivno stanje / sporočilo
<ul style="list-style-type: none"> ▪ telo je vpadljivo, zgleda višje, močnejše, z dvignjenim vratom in repom 	Konj je vznurjen.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ telo zgleda mlahavo, s spuščeno glavo, repom, aktivnost miškulature je manjša 	Konj je utrujen, bolan, naveličan.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ zaustavljanje s telesom 	Je dokaj dominanten znak, posebna oblika grožnje nasprotniku. Običajno se postavi pred drugega, tako da mu s telesom zapre pot (lahko tudi od daleč zapre smer gibanja), nasprotnik ima dve možnosti: ali sprejme dominanco ali pa se pomeri v boju.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ prerivanje s pleči 	Je še izrazitejša varianta zaustavljanja nasprotnika s telesom, gre za fizičen kontakt, kar kaže, da se nasprotnik ne bo kar tako vdal.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ obračanje 	Gre za obrambni položaj, opozorilo, grožnja: »Prenehaj, ali pa jih dobiš z zadnjima nogama!«.

2.6.4 Noge

Z nogami lahko konj oddaja tako vizualne, kot tudi slušne informacije. Pri bojih med žrebci se merjenje moči pogosto začne s topotanjem s prednjo ali zadnjo nogo, tudi drugi konji znajo s silovitim udarcem jasno pokazati svoj protest (preglednica 4).

Preglednica 4: Pomen nog pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002).

Akcija noge	Komunikacijska vrednost
<ul style="list-style-type: none"> ▪ kopanje po tleh 	Prvotno funkcija iskanja hrane (koreninice v tleh), danes pa gre za frustriranega konja, pogosto pri privezanem konju, gre za protestiranje.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ dvignjena prednja noga 	Funkcija opozorila, gre za neke vrste grožnjo (podoben pomen kot žuganje s prstom pri človeku ali renčanje pri psu).
<ul style="list-style-type: none"> ▪ dvignjena zadnja noga 	Podobno kot dvignjena prednja noga, pogosto kobilica tako opozori sitno žrebe, če je pregrobo pri sesanju ali pretirano skače po njej, včasih tudi znak protestiranja podrejenega konja proti dominantnemu konju.
<ul style="list-style-type: none"> ▪ topotanje z nogami 	Kaže na preteče razpoloženje, udarja lahko s sprednjo ali zadnjo nogo, pogost znak pri sedlanju ali pri kovanju mladega konja.

2.6.5 Glava

Ravno tako kot pri človeku, lahko tudi pri živalih govorimo o mimiki obraza (slika 10). V preglednici 5 so prikazana izrazna sredstva glave (Tušak in Tušak, 2002).

Slika 10: Dva zmagovalca po tekmi z enakim zadovoljnim in rahlo utrujenim izrazom na obrazu (foto Furlan, 2006).

Preglednica 5: Pomen glave pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002).

Premikanje glave ali mimika obraza	Komunikacijska vrednost
▪ ropotanje z zobmi - »šklocanje«	Majhna žrebeta z glasom, ki ga tako proizvajajo, prikazujejo svoj popolnoma podrejen položaj »Majhen sem, pusti me, močnejši si od mene!«.
▪ stisnjene ustnice	Znak manj intenzivne agresivnosti, lahko gre tudi za bolečino, napetost ali strah.
▪ sproščene, opuščene ustnice, spodnja ustnica lahko mlahavo visi	Utrujenost, zaspanost, mirno razpoloženje.
▪ vihanje zgornje ustnice	Izraz, ki nastaja pri zaznavanju novega vonja ali seksualni aktivnosti, ko žrebec preučuje informacije iz urina goneče kobile.
▪ zaprte oči	Utrujenost, spanje ali bolečina.
▪ široko odprte oči	Povečana budnost, pozornost, prisotnost strahu.
▪ na pol priprte oči	Miren, sproščen konj.
▪ premikajoča zgornja ustnica, nastaja glasen zvok	Konj prosi, če drug konj dobi nekaj, on pa na to še čaka.

Slika 11: Izražanje konja z mimiko in gestikulacijo vratu in glave (Waring, 1978, cit. po Tušak in Tušak, 2002).

Na sliki 11 so z jasnimi skicami prikazane različne obrazne mimike:

- 0-5 – konj stoji ali se premika in je pri tem pozoren na okolico
- 0-1-2-3-4 – raziskovanje ali manipulacija s čimer koli, kar je blizu tal ali na tleh
- 4-3-2-1-0 – prenehanje hranjenja, ker je v svoji okolici opazil neko spremembo
- 0-5-6-7 – izraz seksualno prebujenega oz. razvnetega žrebca
- 0-8-9-10 in 0-8-11-12 izraz močnejšega, bolj energičnega gibanja, zraven spada še dvignjen rep
- 8-9-10 – konj se izogiba neki stvari blizu tal ali pa se upira delovanju vajeti, brzde
- 0-8-11-12 – konj se pripravlja na skok čez oviro

2.6.6 Vrat

Veliko gibov z vratom in glavo je imelo prvotno funkcijo odganjanja mrčesa, tako gibanje pa se je razvilo tudi v socialno funkcijo, ko konj sporoča svoje razpoloženjsko stanje oz. največkrat nezadovoljstvo drugemu konju ali človeku (preglednica 6).

Preglednica 6: Pomen vratu pri komunikaciji s konjem (Tušak in Tušak, 2002).

Gibanje vratu	Komunikacijska funkcija
▪ kimanje, dvigovanje in spuščanje glave	Konj želi povečati svoje vidno polje.
▪ suvanje z vrhom gobca sem ter tja	Konj se tako šopiri, sporoča, da je pripravljen za akcijo.
▪ tiščanje z glavo ali z gobcem	Konj je naveličan, počuti se slabo, s takim gibom hoče opozarjati nase, tega ne smemo ignorirati.
▪ pomik glave v stran	S tako krettnjo bi se rad nečemu izognil, noče videti tistega, kar ga vznemirja, gre za simboličen umik pred nesprejemljivim ali neugodnim.
▪ gibanje vratu kot gibanje kače	Grožnja žrebca pred ugrizom, ko v divjini zganja kobile skupaj.
▪ gibanje glave sem ter tja	Tako gibanje najdemo predvsem pri mladih konjih v igri.
▪ krožno gibanje vratu trajajoče več ur	Konj nam sporoča, da je okolje, ki ga obdaja, nesprejemljivo, v takih primerih je nujno nekaj ukreniti, spremeniti okolje ali nekaj v okolju, saj lahko privede tudi do fizičnih poškodb. V naravi ne najdemo takega gibanja.

2.6.7 Glas

Konj proizvaja različne glasove za komuniciranje s sovrstniki in drugimi bitji v okolju (preglednica 7). Jakostni spekter se razprostira od komaj slišnega hrzanja do glasnega rezgetanja, ki seže kar precej daleč.

Preglednica 7: Pomen glasovnega komuniciranja pri konju (Tušak in Tušak, 2002).

Način oglašanja	Sporočilna vrednost
▪ pulzirajoče prhanje: gre za močno pihanje zraka skozi nos pri zaprtih ustnicah	Opozarja druge pred neko pretečo nevarnostjo, prhanje spremlja strmenje v smer pretnje, dvignjen rep in glava, položaj telesa je v pripravljenosti na beg, s tem nakazuje izvor nevarnosti. Slišnost prhanja je do 50 m.
▪ zadovoljno prhanje: konj zajeto sapo spušča skozi nosnice, a ob tem ne pride do pulziranja nosnic	Konj se dobro in lagodno počuti. Tako prhanje ima tudi funkcijo čiščenja dihalnih poti.
▪ cviljenje, lahko sledi tudi namera ugriza ali brce	Cvilijo lahko ob izzivalnem, napadalnem ali bojovitem razpoloženju. Gre za obrambni svarilni signal ali grožnjo. Lahko je povezano z velikim strahom ali besom. Cviljenje se pojavlja tudi v seksualnih situacijah, ko bi se žrebec rad paril, kobila pa ni več godna za parjenje.
▪ materinsko hrzanje	Namenjeno je izključno svojemu žrebetu, je komaj slišno, da ga ne slišijo plenilci in tako izvejo za lahek plen. Kobila spusti tak glas takoj, ko se žrebe preveč oddalji in jo zaskrbi zanj, žrebe pa nemudoma priteče nazaj, ko ga sliši.
▪ pozdravno hrzanje: gre za zamolkel glas, ki pulzira, slišen do 30 m	Konj pozdravlja drugega konja ali lastnika, ko prihaja v hlev (predvsem v času obroka).
▪ hrzanje pri dvorjenju: gre za nizek prekinjajoč zvok	Tak zvok spušča žrebec pri dvorjenju, pogosto še trese z glavo. Vsak žrebec drugače hrza, tako ga tudi kobile razpoznajo že na 30 in več metrov.
▪ veselo rezgetanje: začenja kot cviljenje in končuje kot hrzanje	Običajno se pojavi, ko se konj oddalji od črede, tako kliče ostale in tudi dobi odgovor (vzdržuje kontakt). Je najdaljši, najmočnejši in zato najbolj slišen konjski glas. Traja do 15 sekund in se sliši tudi do 1 km daleč.
▪ stokanje	Pojavlja se ob neugodnem počutju. Pri konjih se pojavljajo tudi drugi zvoki, kot so smrčanje, glasno vzdihovanje, itd.

2.7 TEMPERAMENT KONJ

Za temperament gre, ko govorimo o tem, kako nekdo reagira, kako hitro in intenzivno reagira in kako dolgotrajne so te reakcije. Lastnosti temperamenta so v večji meri prirojene. Tušak in Tušak (2001) navajata, da je najbolj znana Hipokrat-Galenova teorija, ki govori o štirih temperamentih. Za kolerični temperament je značilno silovito reagiranje, naglost, razburljivost, aktivnost, prepirljivost, nezadovoljstvo. Sangvinični temperament spremlja naglost, odzivnost, živahnost, spremenljivo razpoloženje, vedrina, podjetnost. Za flegmatični temperament je značilna neodzivnost, mirnost, počasnost, stabilnost. Za melanholični pa počasne, globoke in trajne reakcije. Tudi konjske pasme pogosto, razdelimo glede na temperament – na »vročekrvne« (temperamentne) in »hladnokrvne« (flegmatične) pasme, ki pa je le groba delitev.

2.8 KONSTITUCIJA IN RAZLIČNI TIPI KONSTITUCIJE

Direktno pripisovanje duševne značilnosti konstitucijski značilnosti je neupravičeno, saj na primer konji z nepravilno stoji nog, niso uporni sami po sebi, ampak postanejo uporni, če od njih zahtevamo to, česar zaradi svojih telesnih lastnosti ne zmorejo. Pri konstituciji ločimo v grobem pet osnovnih tipov: močna, groba, fina, nežna in limfatična konstitucija (Marinšek, 2007a).

2.8.1 Močna konstitucija

Za ta tip konstitucije je značilna močna, zbita telesna zgradba, s čvrstim okostjem, močne tetive, z dobro razvitim mišičjem in živčevjem. Koža ni predebela, porasla je z gosto dlako. Predstavniki tega tipa so skladno grajene, zdrave in odporne živali, z dobro prebavo in izkoristkom krme, sposobne in primerne za delo. Tušak in Tušak (2002) navajata, da med takimi konji najdemo noniusa, močnejše tipe arabskih konj, lipicancev in hribovskih konj. Marinšek (2007a) pa pod pasme z močno konstitucijo omenja tudi haflingerja.

2.8.2 Groba konstitucija

Okostje je grobo, koža pa je debela, porasla z grobo dlako, ki pokriva tudi večji del kopit. Pri taki konstituciji prevladuje težek tip glave, neplemenitega izgleda. Take živali so izredno odporne, predvsem v zelo ostrih, naravnih razmerah. Dobro izkoriščajo voluminozno in težko prebavljivo krmo. Odlične so za naporno delo, kot je oranje in furmanstvo, niso pa sposobne razviti velike hitrosti. Mednje spadajo grobi tipi noniusa in noriški konji (Marinšek, 2007a).

2.8.3 Fina konstitucija

Za ta tip je značilno fino okostje s plemenito glavo, z zmerno razvitim mišičjem, ki ga pokriva tanka, elastična koža. Taka konstitucija je v glavnem rezultat selekcije na hitrega konja, kar pa spremlja večja občutljivost na neugodne zunanje vplive. Ne prenesejo dolgotrajnih naporov (Marinšek, 2007a).

2.8.4 Nežna konstitucija

Taki konji so izredno občutljivi (ekstremno fina konstitucija), navajeni na izredne higienske pogoje, skrbno prehrano in nego ter popolnoma neodporni na zunanje vplive (Marinšek, 2007a).

2.8.5 Limfatična konstitucija

Okostje je razmeroma fino pokrito s spužvasto kožo. To so živali s pretirano razvitim limfnim sistemom. So izrazito mirne, s flegmatičnim temperamentom, težko jih je pripraviti do gibanja (Marinšek, 2007a).

Seveda k taki grobi delitvi tipov konstitucij spada nešteto posebnosti in variant posameznih telesnih delov, ki so pogosto tudi značilnost posamezne pasme, kot na primer ščukina glava pri arabskih ali razklan križ pri mnogih pasmah hladnokrvnih konj (Tušak in Tušak, 2002).

2.9 UČENJE

Učenje je spreminjanje dejavnosti pod vplivom izkušenj z relativno trajnim učinkom (Tušak in Tušak, 2002). Štuhec (1997) navaja, da se je sposobnost učenja razvila zaradi vrste genetskih in okoliških dejavnikov. Živali, ki so imele večjo sposobnost učenja, so imele večje možnosti za preživetje in večje število potomcev. Tako so se geni za učenje z naravno selekcijo prenašali naprej.

2.9.1 Oblikovanje (imprinting)

Oblikovanje je pojav, pri katerem zgodnje izkušnje pri živalih vplivajo na njihovo kasnejše obnašanje. Z vidika evolucije, je pogosto pomembno, da se dvorjenje pojavi samo med člani iste vrste in da starši skrbijo samo za svoje lastne potomce. Oblikovanje naj bi se pojavljalo pri vrstah, pri katerih je navezanost na starše, na družino ali na pripadnike nasprotnega spola zelo pomemben vidik socialne organizacije (Pečjak, 2001).

Lorenz (1935, cit. po Pečjak, 2001) je poudaril, da se oblikovanje od običajnega učenja razlikuje v tem, da prevzame vlogo v določeni stopnji razvoja in je enosmeren proces. Preučeval je oblikovanje pri goskah, račkah, golobih, kavkah in številnih drugih pticah. Ptice, ki se oblikujejo na ljudi, pogosto usmerjajo svoje kasnejše spolno obnašanje proti njim. Komaj izvaljene goske in račke, ki so ločene od svoje matere, bodo sledile človeku, ki hodi počasi, grobemu modelu goske in celo škatli iz lepenke.

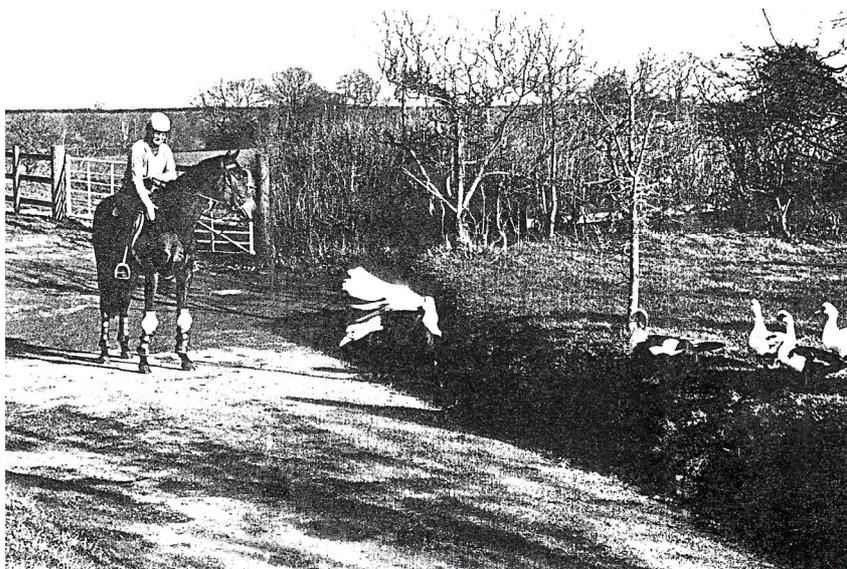
Oblikovanje poteka v zgodnji mladosti živali, v občutljivem (senzibilnem) obdobju, ki ima več faz. Občutljiva faza za spolno oblikovanje se pojavi pozneje kot dojetanje, kdo je starš. Kot posledica oblikovanja, da se mladič zaveda, kdo so njegovi starši, se razvije navezanost med mladičem in staršem ali krušnim staršem. Ta zveza preneha biti pomembna, ko mladič doseže odraslost. Vsekakor pa ima zgodnja izkušnja dolgoročne vplive v kasnejšem socialnem obnašanju. Med psi je na primer občutljivo obdobje med 3 do 10 tedni, med katerimi se običajno razvijejo socialni stiki. Če je psiček vzgojen v izolaciji 14 tednov, se njegovo socialno obnašanje ne bo normalno razvilo (Pečjak, 2001).

Glede povezave oblikovanja z učenjem, je Lorenz (1935, cit. po Budiansky, 1997) verjel, da je oblikovanje že v osnovi drugačno od drugih oblik učenja, vendar pa je danes splošno mnenje drugačno. Vključuje krčenje že prej zasnovanih preferenc, proces, ki ima veliko skupnega z ostalimi oblikami perceptualnega (čutnega dojetanja, zaznavanja predmetnega sveta) učenja. Pri oblikovanju se prav tako vključuje instrumentalno učenje. Oblikovanje ni posebna oblika učenja. Klasificirano je lahko na funkcionalni ravni kot oblika predprogramiranega učenja (obstaja, a se na zunaj ne opazi). Bateson (1979, cit. po Budiansky, 1997) meni, da je spolno oblikovanje bolj pomembno za prepoznavo sorodstva kot za prepoznavo vrste. Spolno oblikovanje naj bi omogočilo živali, da se nauči značilnosti tesnega sorodstva in kasneje izbrati partnerja, ki je čimbolj različen od staršev in drugih sorojencev. Oblikovanje je torej pomembno za prepoznavanje sorodnikov in preprečuje parjenje med bližjimi sorodniki.

2.9.2 Habitucija

Je najenostavnejša in filogenetsko najstarejša oblika učenja. Obvladovanje situacije – habitucija je pojemajoča pripravljenost ene živali na ponovljeni dražljaj, ki se je pokazal kot neškodljiv. Pri tem ne gre za utrujenost miškulature ali otopitev čutnih organov, ampak za privajenost na mestu centralno-živčnega sprožilnega mehanizma. Nasprotje habitucije je preobčutljivost (Štuhec, 1997).

V procesu habitucije ne sledi nobena ojačitev. Različni odgovori habituirajo različno hitro, ker je učenje naravna poteza pri prilagajanju organizma na okolje in ker se je zgodila evolucijska selekcija v smislu prilagodljivosti prirojenega vedenja organizmov. Ko dražljaji prenehajo, se habituirani odgovori ojačajo. Če habitucijo in sledeče izboljšanje ponavljamo določen čas, habitucija postaja vedno hitrejša. V tem pogledu je podobna ugašanju. Mere habitucije so upadanje frekvence, upadanje amplitud in količine odgovora in povečanje latence odgovora. Na habitucijo vplivajo številni dejavniki: dražljaj (večje kot je število prezentacij dražljaja, večja je mera habitucije), odgovor, čas in različna psihološka stanja. Veliko zgodnjega treninga pri mladih konjih vključuje habitucijo (na opremo, na opravila z njimi) (Tušak in Tušak, 2002).

Slika 12: »Namerna« habitucija, jahač z roko na konjevem vratu konju sporoča, da se mu ni potrebno bati in ga navaja na pri terenskem jahanju zelo pogosto situacijo (Gordon-Watson, 1991).

Pri učenju konj je pomembno doseči ignoriranje nekorektnih odgovorov. Odgovor na dražljaj, ki ni niti nagrajen niti kaznovan, se počasi izgubi. Temu procesu pravimo ugašanje. Praviloma kot pri habituciji, bo dražljaj, ki nima takojšnjega odziva, ignoriran (Tušak in Tušak, 2002).

2.9.3 Klasično pogojevanje

Pri klasičnem pogojevanju kombinacija naravnega dražljaja z nekim novim, indiferentnim signalom, po določenem številu ponovitev sproži neko reakcijo - pogojni refleks (Štuhec, 1997). Vzpostavi se nova zveza dražljaj-odgovor.

Pogojevanje je bilo znano že mnogo prej. Prvi ga je sistematično raziskal in opisal Rus Ivan Pavlov, za kar je bil leta 1904 tudi nagrajen z Nobelovo nagrado. S svojimi poskusi je prišel do odkritja pogojnega refleksa, ki je danes osnovni element učenja. Pavlov je menil, da so mehanizmi, ki so povezani z izločanjem prebavnih žlez, izključno pod kontrolo živčnih mehanizmov. Danes vemo, da se pojavlja tudi hormonska regulacija le-teh. Sumil je, da se celice centralnega živčnega sistema med pogojevanjem strukturno in kemijsko spreminjajo. Med preučevanjem prebave je opazil, da lahko slinjenje pri psu povzroči že pogled na hrano ali ostali dražljaji, ki se navadno pojavljajo med hranjenjem. Tako je Pavlov meril odziv slinjenja pri psu ob hkratni prezentaciji hrane in zvonca in ob prezentacijah zvonca samega. Slinjenje ob hrani je označil kot brezpogojni refleks, kasnejše slinjenje ob zvoncu samem pa kot pogojni refleks, ker je pogojen s prejšnjim vzajemnim pojavljanjem hrane in zvonca. Tako brezpogojni dražljaj ojačuje pogojni odgovor in ga imenujemo ojačevalec. Ojačevalci so lahko pozitivni (motivacijski) ali negativni. Pomembni pa so samo v motivacijskem pogledu živali (Tušak in Tušak, 2002). Štuhec (1997) navaja, da je motivacija proces v možganih, ki odloča, katere etološke in fiziološke spremembe se bodo izvršile v določenem času.

Prezentacija brezpogojnega dražljaja povečuje moč pogojnega refleksa. Ukinitvev ojačitve vodi do postopnega prenehanja pojavljanja pogojnega refleksa. Ko se naučeni vzorci vedenja ne pojavljajo več, je prišlo do procesa ugašanja, ki pa ne izniči naučenega, ampak naučeno samo potlači. Če celotno pogojevanje ponovimo, pride do mnogo hitrejšega vzpostavljanja pogojnega refleksa (Tušak in Tušak, 2002). Na pogojevanje imajo vpliv značilnosti dražljajev, odgovorov in časovne značilnosti. Že pogojni dražljaj lahko deluje kot ojačevalec. Kot primer tega Pavlov navaja, da pri normalnem procesu ojačevanja zvonec predstavlja pogojni dražljaj in povzroča pogojni odgovor. Če pa nastopi še luč, kot drugi pogojni dražljaj, kombinirana z zvoncem, bo sčasoma žival reagirala tudi na luč, čeprav brezpogojni odgovor ni bil nikoli prezentiran skupaj z lučjo. To je tako imenovano pogojevanje drugega reda, ki pa je možno le, če je pogojevanje prvega reda uspešno.

Ko pogojujemo, ni vseeno, kdaj predstavimo pogojni dražljaj in kdaj brezpogojnega. Na razpolago so naslednje možnosti (Tušak in Tušak, 2002):

- odloženo pogojevanje: pogojni dražljaj se pojavi tik pred brezpogojnim dražljajem in traja tako dolgo, da se za delček sekunde prekriva z brezpogojnim,
- pogojevanje nazaj: brezpogojni dražljaj se pojavi pred pogojnim dražljajem,
- pogojevanje sledi: pogojni dražljaj je trenutni dražljaj, ki nastopi sekundo ali dve pred brezpogojnim, tukaj ne gre za časovno prekrivanje dražljajev,
- simultano pogojevanje: pogojni dražljaj se lahko pojavi istočasno kot brezpogojni dražljaj.

2.9.4 Instrumentalno pogojevanje

Američan Edvard Thorndike je med izvajanjem poskusov z mačkami prišel do zanimive teorije. Mačke je zaprl v kletko. Da bi lahko iz kletke ušle in prišle do hrane, so morale potegniti za vrstico. Ko jih je zaprl, so skakale, norele in praskale, dokler niso naključno potegnile za vrstico in prišle do hrane. Ko jih je ponovno zaprl v kletko, se je večina mačk držala v bližini mehanizma za odpiranje. Po določenem številu uspešnih poskusov, je mačka takoj, ko je prišla v kletko potegnila za vrstico ter zapustila kletko. Tako obliko učenja imenujemo instrumentalno učenje. Spremembe, ki so nastale v živalskem obnašanju, je skušal razložiti s pomočjo zakona efekta. Zakon govori, da če nekemu odgovoru sledi pozitiven ojačevalec, se bo povečala verjetnost ponovnega pojavljanja tega odgovora, medtem ko bo odgovorom, ki jim sledi negativni ojačevalec, verjetnost javljanja upadla. (Tušak in Tušak, 2002).

Pri instrumentalnem učenju se srečamo tudi s pojmom diskriminacija in generalizacija dražljajev. Enostavna oblika diskriminativnega učenja je učenje odzivanja samo na določen dražljaj in ne na vse ostale. Nasproten proces diskriminaciji pa je generalizacija. Gre za to, da dražljaji, ki so podobni originalnemu ključnemu dražljaju, prav tako izzovejo enake naučene odgovore, pa čeprav ti dražljaji niso bili nikoli povezani z odgovorom (Tušak in Tušak, 2002).

Na rahel udarec z bičem po zadnjici konj reagira s hodom naprej. To lahko nadomestimo z novim, bolj subtilnim dražljajem, tako da npr. rečemo »hod« in konj bo šel ravno tako naprej. Tušak in Tušak (2002) imenujeta to sledno pogojevanje.

Večina literature ne navaja razlik med operantnim in instrumentalnim pogojevanjem. Za operantno pogojevanje menijo, da gre pri takem učenju za premišljeno akcijo, gibanje v odgovoru na dražljaj. Štuhec (1997) pa navaja sledečo definicijo za operantno pogojevanje: *»Spontana reakcija je kombinirana s pokritjem neke potrebe, pri čemer se žival nauči izvajati določena gibanja.«* Kot primer navaja pritisk na stikalo, da se živali odpre dostop do krme, vode, itd.

2.9.5 Kognitivni procesi

Kognicija označuje višje spoznavne procese: mišljenje, sklepanje, učenje, reševanje problemov, ustvarjanje, simboliziranje, kategoriziranje, itd. Danes vemo, da so tudi živali sposobne učenja z opazovanjem. Lahko se naučijo povezovati dva dogodka, če obstaja med njima vzročna zveza. Štuhec (1997) omenja učenje s poskusi in napakami (angl. Trial and error) – preizkusi sprememb v obnašanju, od katerih skušajo najti najprimernejšega za dosego nekega cilja. To je ena izmed osnovnih oblik učenja, brez vpogleda v funkcionalne povezave naučenega, ampak naključno z uspehom.

2.9.6 Učenje konja

»Konja naučiti česar koli pomeni, najprej samega sebe naučiti mirnega, enoznačnega, doslednega, nepopustljivega, vztrajnega, empatičnega vedenja« (Tušak in Tušak, 2002).

Vsako živo bitje, tako človek kot konj, bi izbralo brezdelje, če bi imelo možnost te izbire. Z učenjem konja, tako kot psa, začnemo takoj, z rojstvom (žrebitvijo). Ko delamo s konjem oz. ga učimo, moramo upoštevati njegove fizične, mentalne in emocionalne lastnosti kot so starost, razvojna faza, kako doživlja strah, nervoznost in sproščenost. Imeti moramo tudi veliko mero samokritičnosti. Venomer se moramo zavedati, da je evolucijsko gledano konj bil plen, ne plenilec, zato moramo biti potrpežljivi in uvidevni do njegovega pogosto paničnega reagiranja. V takšnih situacijah, ga moramo znati pomiriti, mu dvigovati zaupanje in dati vedeti, kot »član njegove črede«, da ni razlogov za strah. Ker je čredna žival, ima zelo veliko potrebo po socialnem stiku. Naša dolžnost je, da mu to omogočamo (Tušak in Tušak, 2002).

Žrebe pričnemo že zgodaj učiti vseh postopkov in opravil (dvigovanja nog, nošenja hlevske uzde, dotikanja po celem telesu, itd), ki ga čakajo, ko odraste. Že takoj mu moramo postaviti jasne meje, kaj sme in česa ne. Grizenje ali brcanje ni dovoljeno niti v igri. Psihološko zahtevnejših stvari, kot npr. nakladanje na prikolico, ga učimo počasi, postopoma, na miren način in z veliko potrpljenja. Pomembno je, da ne odnehamo, dokler ne dosežemo cilja. Če konj nikakor ne more izvesti določene naloge, se moramo vprašati, če ni mogoče trenutno pretežka zanj. Če je tako, se vrnemo nekaj korakov nazaj in poskusimo s podobno nalogo, za katero vemo, da jo bo zmožel opraviti. 90 % uspešnosti učenja živali je v definiranju problema, zato je izredno pomembno, da znamo konju dopovedati, kaj od njega želimo. K pravilnemu učenju spadajo tudi primeren urnik dela in obdobja za počitek. Dolge ponavljajoče vaje so dolgočasne tudi za konja in jih težje opravlja. Poleg tega nenehno ponavljanje vaje ne povečuje uspešnosti, ampak število napak (Tušak in Tušak, 2002).

Če smo prvo fazo učenja žrebeta oz. mladega konja opravili pravilno, bo le-ta v nas videl nekoga, ki ga ima rad, ki skrbi zanj, ki ga mora poslušati in spoštovati. Zasluge za to pa naj bi imel pristen odnos, ki smo ga vzpostavili z njim, nikakor pa ne strah. Nadaljnje delo s tako vzgojeno živaljo praviloma ne bi smelo imeti večjih zapletov. Zelo pomembno je učenje na lonži. Z lonžiranjem ga skušamo naučiti poslušnosti, začenjamo intenzivneje kontrolirati njegovo gibanje, naučimo ga vztrajnosti, odvajamo odvečno energijo, razvijamo in vzdržujemo kondicijo in ga pripravljamo na bolj zahtevno delo. Naučiti ga moramo tudi, da je vselej pozoren na nas (Tušak in Tušak, 2002).

Osnove učenja živali bi moral vsakdo, ki se s tem želi ukvarjati, zelo dobro poznati. Le tako bomo lahko razumeli celoten proces, saj z učenjem živali prevzemamo veliko odgovornost, pri kateri močno vplivamo na življenje posamezne živali – konja. Teorij in metod učenja je na svetu zelo veliko. Dobre so vse tiste, ki nas pripeljejo do uspeha. Slabe in neprimerne pa tiste, ki lahko tudi pripeljejo do uspeha, a žal na račun konjevega trpljenja, kar pa nima več nobenega opravka s športom (Humar, 2005).

Pri pravilni dresuri se morajo vse neposlušnosti na naša dejstva končati s ponovno pripravo konja in ponavljanjem vaje, dokler je konj ne izvede korektno. Pri napačni dresuri pa se »ponesrečene« vaje največkrat končajo z neprimernim kaznovanjem in dokazovanjem moči s strani grobega jahača. Zato se laikom in šarlatanom konji pogosto upirajo, postanejo zlobni, nervozni, agresivni ali celo preplašeni (Humar, 2005). V bistvu pa ne razumejo, kaj od njih hočejo. Zato morajo vsa dejstva (dejavniki preko katerih delujemo na konja): glas, roke, težišče, sedišče, noge, ostroge in bič, biti skladno povezana in

prepletena med seboj. Če konj beži pred gospodarjem, trenerjem in bičem, lahko zagotovo sklepamo, da je bil neupravičeno tepen in kaznovan. Bič, ostroge, stroge brzde in ostala prisilna sredstva moramo uporabljati s kirurško preciznostjo, le kot pripomočke pri delu, in samo do mere, ko se konj na ta dejstva odzove, nikakor pa ne, ko se jih brani. Konji se dejstev ne smejo bati, morajo jih spoštovati. Vsi profesionalni jahači, prodajalci in kupci konj dobro vejo, da se s pravilno in višjo stopnjo izšolanosti konju povečuje uporabnost in s tem tudi vrednost oz. cena.

»Vsaka uspešno izvedena vaja s konjem je korak naprej, vsaka neuspešna, pa nekaj korakov nazaj.« (Humar, 2005).

2.10 INTELIGENTNOST KONJ

Inteligentnost je zelo relativen pojem, ki ga je težko opredeliti, kaj šele posplošiti. Evolucijsko se živa bitja prilagajajo različnim okoliščinam tako, da nekatere živali kažejo neverjetno kompleksnost delovanja na enem področju, ne pa tudi drugje. Opredelitve in teorije inteligentnosti še niso končne, Tušak in Tušak (2002) jih na grobo delita v štiri glavne skupine. Prvo sestavljajo teorije, ki poudarjajo prilagajanje celotnemu okolju ali posameznim vidikom, drugo teorije, ki poudarjajo učenje, tretja vsebuje abstraktno mišljenje in četrta zajema široke izčrpne definicije inteligentnosti. Domena psihologov in etologov je, da povezujejo inteligentnost z učenjem in spominom.

Pri raziskovanju učenja živali moramo eksperiment prilagoditi njihovim zaznavam. O sposobnosti določene vrste ne moremo in ne smemo govoriti posplošeno. Zato ne moremo živali testirati z istimi testi kot ljudi. Vemo, da živali niso tako inteligentne kot človek, vendar ne moremo trditi, da so popolnoma brez inteligence. Najnovejše znanstvene ugotovitve dokazujejo, da je pri živalih moč zaslediti niz dejanj, kjer je mogoče govoriti o inteligentnem vedenju. Pri načrtovanju eksperimentov moramo biti pozorni na dvojce: na naravo problema in na ustrezno emocionalno stanje, da bo žival začela reševati problem. Problem mora biti zastavljen tako, da ga bo žival hotela rešiti (Tušak in Tušak, 2002).

Če konj ne bi bil sposoben učenja in prilagajanja, bi že tekom evolucije njegova vrsta izginila, saj vir hrane skozi sezono variira, plenilci se pojavljajo brez opozoril, pa tudi različne predstavnike svoje vrste je treba prepoznati in znati z njimi shajati. Znanstveniki so konje učili, kateri od dvajsetih simbolov prinaša hrano. Zapomnili so si vse. Reševali so test T-labirinta, kjer ena od dveh poti vodi do nagrade, druga pa se slepo konča. Po petih poskusih, jih je še vedno 20 % izbralo napačno pot, kar ni ravno uspešno reševanje (tega problema). Pri tem poskusu so prišli tudi do zanimive ugotovitve, da nekaj konjev vedno daje prednost eni ali drugi strani, večina jih je tudi preferirala kopati z isto sprednjo nogo oz. začela hoditi z isto nogo. Tudi lastniki konj dobro vedo, da če se konj »zapase« skozi luknjo v ograji, se oddalji od črede in se nenadoma zave, da je med njim in ostalimi ograja, bo najprej nervozno tekal sem ter tja ob ograji in vznemirjeno klical prijatelje. Šele čez nekaj časa bo zopet odkril luknjo in se vrnil k ostalim. Čeprav konji niso najboljši v reševanjih formalnih poskusov, se na terenu ali maneži izkažejo z izvrstnim spominom in senzibilnostjo na jahačeve dražljaje (Tušak in Tušak, 2002).

Okolje in ljudje ponujamo konjem nešteto dražljajev, ki se jih sami ne zavedamo. Konj s svojimi izvrstnimi čutili le-te prestreže in si ustvari dokaj jasno, lahko bi rekli skoraj

»jasnovidno« sliko o dogajanju. Zanimiv primer tega sta Bistri Hans in Lady Wonder. Glavna odlika Bistrega Hansa je bilo štetje. Odgovore je posredoval s tolčenjem sprednje noge ob tla ali pa je prikimal na druga vprašanja. Tudi Hansov lastnik je verjel v njegovo inteligentnost. A znanstveniki so odkrili skrivnost. Njihove ugotovitve so bile, da je Hans lahko rešil vse te naloge, dokler je bil prisoten njegov lastnik. Ko so ju ločili, je Hans še naprej pravilno štel. Ko pa so izločili tudi publiko, je Bistri Hans kar naenkrat postal nesposoben. Ugotovitev je bila preprosta. Ko je Hans pričel tolči z nogo, so lastnik in publika postajali vedno bolj napeti. V pričakovanju pravilnega odgovora jim je zastajal dih, ko je enkrat udaril pravo število udarcev, pa so se sprostili, zadihali in tako je tudi Hans vedel, da mora prenehati s tolčenjem-štetjem. Ravno tako je pri tokrat namerni potegavščini lastnik Lady Wonder izkoristil konjevo senzibilnost in kobili z bičem signaliziral pravo rešitev na zastavljena vprašanja, čeprav je bil zadaj, daleč stran. Tako vemo, da je večino »branja misli« oz. konjeve anticipacije – predvidevanja možno razjasniti preko pogojnih dražljajev in odgovorov ter s pomočjo komunikacije (Tušak in Tušak, 2002).

Velik del treninga pri konjih je operantno učenje z negativnimi ojačevalci. Če pravilno odgovorijo na neugoden dražljaj, le-ta preneha. Imajo odličen spomin na asociacije, ki so se jih enkrat naučili, imajo pa težave z asociacijami, če vzrok in efekt nista istočasna. Zato je izrednega pomena, da nagrada oz. kazen čimprej sledi pravilnemu oz. napačnemu odgovoru. Študije so tudi pokazale, da so zelo pomembne prekinitve treningov oz. učenja v kratkih sekvencah z daljšimi vmesnimi intervali. Znano je, da so konji, ki so manj čustveni, manj občutljivi in mirni, hitrejši učenci, kar kaže, da ima učenje več skupnega s temperamentom, kakor z inteligenco (Tušak in Tušak, 2002).

2.11 MOTIVACIJA

Motivacija v najširšem smislu predstavlja pripravljenost organizma za neko obnašanje, ki je značilna za vse žive organizme. Zajema spodbujanje in usmerjanje aktivnosti. Ima sedež v zavesti, njene zakonitosti pa so zakonitosti mišljenja. Na osnovi pregleda različnih definicij motivacije Tušak in Tušak (2001) ugotavljata, da je za motivirano vedenje značilna povečana mobilizacija energije, vztrajnost, intenzivnost in učinkovitost vedenja, usmerjenost k cilju ter motivirano vedenje, ki se spreminja pod vplivom njegovih posledic (vpliv ojačevalcev). Elementi motivacijske situacije so energija, potreba, pobudniki (specifični sprožilni dražljaj), motivacijska dejavnost in cilji. Potrebe ločijo na biološke (na fiziološki, organski ravni) in psihološke (potreba po ljubezni, socialnem stiku). Pogosto pa jih tudi delijo na primarne (dedno determinirane, prirojene, bolj intenzivne) in sekundarne (pridobljene, naučene, manj intenzivne). Slednje so značilne predvsem za človeka. Nujni element motivacijske situacije je tudi cilj. V grobem jih delijo na pozitivne (nagrada, ne samo v materialnem pomenu - pohvala) in negativne (kazen, graja, izvor bolečine ali izogibanje vsemu tistemu, kar predstavlja preprečitev zadovoljitve potrebe ali nevarnost, ki se ji želimo izogniti).

Pri motivaciji ločimo različne motive: biološke ali kulturne oz. naučene motive, zavedne ali nezavedne, reaktivne ali proaktivne, k cilju usmerjene motive, homeostatične ali razvojne, k rasti usmerjene motive. Motiv je fiziološki ali psihični primanjkljaj, porušeno notranje ravnovesje, ki teži k stabilizaciji. Motivacijski proces vedno spremljajo emocije.

Splošna teorija o motivaciji še ni poznana, je pa motivacija osnova vsakega učnega procesa (Tušak in Tušak, 2001).

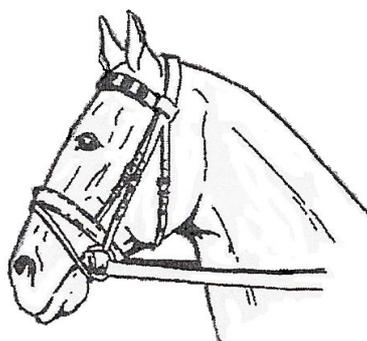
Pomembnost, primernost in vrednost nagrade je odvisna od motivacije živali. Pri učenju živali najpogosteje uporabljajo nagrado v obliki hrane. Pri konju Humar (2005) navaja sladkor. Meni tudi, da je zelo pomembna nagrada za konja pohvala oz. da mu pokažemo, da smo z njegovim vedenjem ali z izvedbo določene naloge zadovoljni. Pohvala je lahko prijetno trepljanje, običajno po vratu, primeren ton glasu, takojšnje popuščanje vseh dejstev ali »svoboda« - prenehanje z delom, izpust, paša.

2.12 IZBIRA PRIMERNEGA KONJA ZA UČENJE IN DELO

Humar (2005) navaja, da naj pri izbiri primernega konja za delo posvetimo največ pozornosti umirjenemu, delovnemu in hrabremu karakterju, primerni konstituciji (strukturi tudi posameznih telesnih delov) in naravni nadarjenosti za delo, ki ga nameravamo opravljati z njim, gotovim, izdatnim in sproščenim hodom (regularnost, izdatnost, kadenca in ritem vseh treh osnovnih hodov), nazadnje pa tudi ceni. Poleg vpliva temperamenta konju razvijajo karakter njegovo okolje, izkušnje, navade, naša vzgoja in trening. Konji vzrejeni brez ljubezni, prijateljstva, nežnosti in prijaznosti, ne morejo biti čustveno uravnoteženi, zato bomo pri delu z njimi najverjetneje naleteli na velike probleme. Poleg naštetega poudarja, da naj si začetniki vedno izberejo starejšega, izkušenega in mirnega konja in obratno, izkušeni jahači lahko izberejo mladega konja, ki manj zna in z njim uživajo v skupnem učenju.

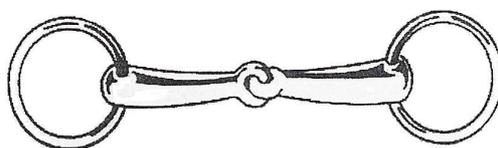
2.13 OPREMA

Že antični Grki so poznali različne brzde in vajeti, niso pa poznali sedla. Prvi so sedla začeli uporabljati egipčanski vojaki zgornjega porečja Nila. Stremena pa so prešla v konjenišvo po zaslugi Mongolov in Kitajcev šele v 4. stol. n. š. (Humar, 2005). Konjeniška oprema se zelo razlikuje, predvsem glede na namen uporabe (jahalni, vprežni, voltažirni šport, itd.) in stil jahanja (angleški način, western jahanje, itd). Oprema je večinoma iz usnjenih delov, kombiniranih s kovinskimi deli. K osnovni opremi za jahanje konj spadata uzda z vajetmi (brez brzde, z navadno ali s strogo brzdo-kandaro) in sedlo. K dodatni opremi spadajo po potrebi še zvezne vajeti, martingal, pomožne vajeti, bandaže, ščitniki in oprsni.

Slika 13: Kombiniran nosnik iz navadnega angleškega nosnika z dodatnim nosnim jermenom (Donner in Specht, 1995).

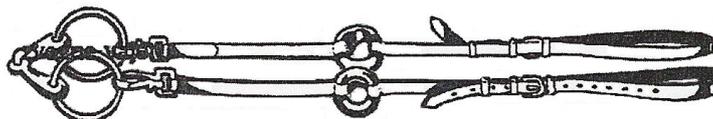
Za osnovno šolanje konja, osnove dresure, preskakovanje ovir (lažje kategorije) in jahanje na terenu, je najprimernejša uzda z navadno brzdo in vajetmi ter nosnikom (slika 13). Ostali deli uzde so oglavnik, čelnik, podvratnik in ličnik. Čim debelejša je brzda, tem milejša je. Ločimo navadno brzdo z obroči (slika 14), z olivami in s kraki. Vajeti so lahko usnjene ali iz bombažnega pasu, slednje, če so mokre ne drsijo. Nosnik dopolnjuje uzdo. Njegova naloga je, da prenese del delovanja brzde na nosno kost in preprečuje, da bi se konj izmikal jahačevi roki, z odpiranjem ust. Angleški nosnik ima širši nosni jermen in oglavnik, največ ga uporabljamo pri uzdanju s strogo brzdo. Zapenja se nad navadno brzdo. Kombinirani nosnik (slika 13) je podoben angleškemu, la da je na prednjem delu dodan tanjši jermenček, ki poteka skozi zanko na vrhu nosnega jermena. Zapenja se pod navadno brzdo, konju dodatno preprečuje, da bi odpiral usta. Druge opcije so še hanoveranski nosnik, mehikanski nosnik, itd. Stroga brzda (kandara) je nelomljen ustni kovinski kos s stranskimi kraki, ki v povezavi s podbradno verižico deluje kot vzvod. Dopolnjuje jo podložna navadna brzda. Uporabljali naj bi jo le dobri, precizni jahači, pri jahanju primerno izšolanih konj v višjih kategorijah. Razne oblike pelham, navadnih brzd, hakamor in bosal uvrščamo med posebne brzde in jih uporabljamo v posebnih primerih in pod strokovnim vodstvom (Donner in Specht, 1995).

Slika 14: Navadna brzda (Donner in Specht, 1995).

Sedlo je ravno tako pomemben del opreme, saj je posrednik med konjem in jahačem. Po načinu izdelave razlikujemo angleško športno sedlo in težka sedla (vojaška in kavbojska). Obstaja še cela vrsta različnih tipov sedel, na primer tradicionalno mongolsko ali kavbojsko sedlo (Edwards, 2000). Angleško sedlo uporabljamo za jahalni šport, je

enodelno, nizko in lahko, kar omogoča boljši stik z jahačem. Velikost in oblika sedišča močno vplivata na jahačev sed in s tem na pravilno delovanje jahačeve teže. Najgloblja točka sedišča mora biti na sredini sedla. Glede na namen v glavnem razlikujemo: dresurno, skakalno, večnamensko in dirkalno sedlo. Težko sedlo je po svoji gradnji dvodelno, težje, primerno za pritrjevanje prtljage ali lažjega tovora. Sedlo se običajno uporablja s podsedelnico. To je navadno debelejši kos blaga, ki služi boljšemu prileganju sedla h konjskemu hrbtu. Ščiti površino kože, kjer se sedlo stika s konjem pred poškodbami (žulji), vpija pot in preprečuje drsenje sedla.

Slika 15: Zvezne vajeti (Donner in Specht, 1995).

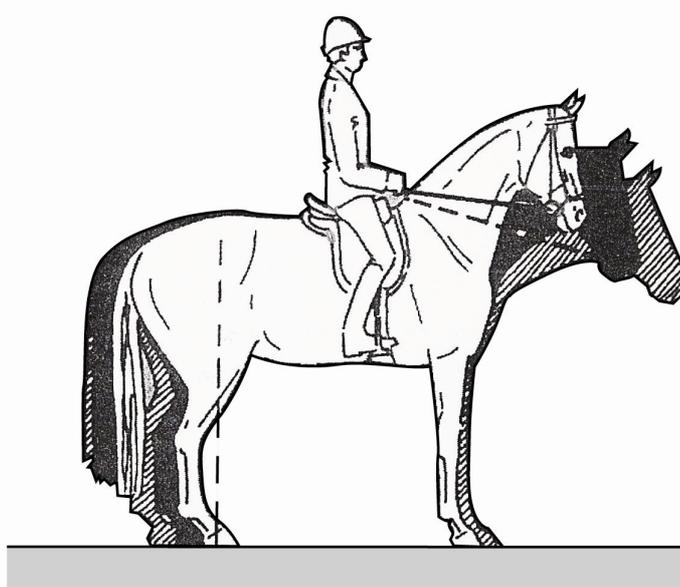
Kot pove že beseda, so pomožne vajeti dodatna oprema. Uporabljamo jih pri šolanju jahača ali konja. Cilj vsakega dela s pomožnimi vajetmi mora biti, da postanejo kasneje nepotrebne, odvečne. Najpogosteje so v uporabi naslednje vajeti: zvezne (slika 15), omejevalne (odbojne), pentljaste, trikotne vajeti in martingal. Zvezne vajeti so 1,2-1,5 m dolgi jermeni, z gumijastim obročem, ki omogoča konju mehak naslon. Na enem delu jih pritrdimo na obroče navadne brzde, drugi del pa zapnemo za sedelni ali lonžirni pas. Vajeti delujeta na konja tako, da upogne vrat in nosi glavo v za določeno delo primerni drži, ne da bi moral pri tem izbočiti vratne mišice. Tako krepi hrbtno miškulaturo, ki je pomembna za uravnoteženo, ritmično (kadencirano) gibanje. Čelna linija konja pri tem ne sme biti za vertikalo. Ob koncu jahalne lekcije moramo vselej odstraniti zvezne vajeti, da konju omogočimo sprostitev mišic (Donner in Specht, 1995).

2.14 PRIPRAVA KONJA NA DELO IN DELOVANJE JAHAČA

Spočitega konja najprej očistimo (skrtačimo) s primernim čistilnim priborom, s klinom za kopita pregledamo in očistimo kopita, po potrebi razčešemo grivo in rep. Če je konj privezan, ga najprej osedlamo in nato zauzdamo. Oprema naj bo negovana, čista, skrbno spravljena in redno pregledana. Ko polagamo sedlo s podsedelnico na konjev hrbet, moramo paziti, da je v pravilni legi in da se podsedelnica ne naguba (Edwards, 2000). Sedelnega pasu pred jahanjem nikoli ne zategnemo do konca, ampak to storimo šele, ko počasi, z občutkom zajahamo in sedimo v sedlu. Osedlan in zauzdan konj naj ne bi čakal na začetek dela več kot pol ure. Po končani ježi ga čim prej razsedlamo, očistimo, operemo brzdo, konja sprehodimo, ohladimo, osušimo in ponovno s krtačenjem zmasiramo od opreme zatiščana mesta, zato da pospešimo pretok krvi (Humar, 2005).

2.14.1 Drža jahača

Pravilna drža jahača (slika 16) je pogoj za njegovo pravilno delovanje na konja. Jahač na konju mora pridobiti ravnotežje tako, da se ne oklepa konja krčevito z nogami in da čim manj moti njegovo gibanje oz. da ga mehko spremlja in se mu prilagaja.

Slika 16: Pravilna drža jahača in različna stopnja zbranosti konja; konj v naravni drži (črtkano), konj v rahlem naslonu (črna slika), zbran konj (bela slika) (Donner in Specht, 1995).

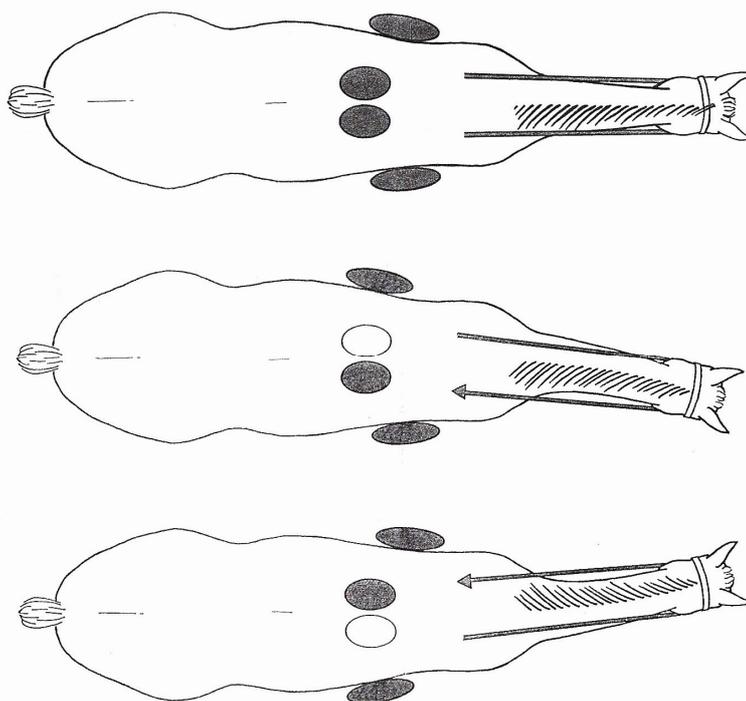
Razlikujemo dresurno držo (dresurni sed), razbremenilno držo (razbremenilni sed), polsedečo držo (lahki sed) oz. skakalno držo (skakalni sed). Dresurna drža se uporablja za šolanje jahača in predstavlja pomembno osnovo za učenje drugih načinov drže. Pri dresurnem sedu sedimo sproščeno globoko v sedlu, na obeh sednicah (*os ischii*) enakomerno, tako da čutimo obe sedni kosti enakomerno. Stegna ležijo na konju rahlo nazaj in rahlo obrnjena navznoter, koleno je plosko prislonjeno ob sedlo. Goleni visita navzdol ob konjskem telesu in se ga mehko dotikata (objemata) z notranjim, ploskim delom meč. Prsti na nogah so obrnjeni navzgor, peti pa navzdol, kot najnižja točka jahača na konju. Naša teža je enakomerno porazdeljena med obe stremeni, držimo ju z najširšim delom stopala. Zgornji del telesa je izravnán, ramena so neprisiljeno potisnjena nazaj in navzdol, križ je zmerno pritegnjen, tako da lahko prožno niha skupaj z gibanjem konjevega hrbta. Jahač drži glavo sproščeno, naravnost, gleda med konjeva ušesa, v smeri jahanja. Nadlaket visi navzdol in se ne tišči telesa, podlaket se v komolčnem sklepu rahlo dotika telesa. Pesti so zaprte, s palci obrnjenimi navzgor. Zunanja stran podlakti tvori z zgornjim delom dlani in vajetmi ravno linijo, ki poteka od konjevega gobca do komolca. Pri razbremenilni drži so stremena krajša, težišče (gornji del telesa) jahača je nekoliko pomaknjeno naprej, da razbremeni konjev hrbet. Linija gobec-dlan-podlaket-komolec mora biti še vedno ravna. Taka drža omogoča hiter prehod v dresurno ali polsedečo držo. Primerna je pri jahanju dresure s konji za preskakovanje ovir (parkurnimi konji), pri skakalni gimnastiki, pri jahanju na nevarnem terenu ter pri ujahovanju in jahanju mladih konj, ko muskulatura hrbta še ni dobro razvita. Kot pove že beseda, se skakalna drža uporablja pri preskakovanju ovir. To držo se uči in izvaja le na konjih, ki so se v času osnovne vzgoje naučili ubogati delovanje jahača v dresurnem sedu in z jahači, ki obvladajo osnovno dresurno držo. Taka drža dobro amortizira sunke in gibanje konja pri skoku (odskok, skok, doskok), razbremeni konjev hrbet ter omogoča boljše prilagajanje gibanju v

galopu, kar je pomembno na tekmovanjih v preskakovanju ovir in pri terenskem jahanju (Donner in Specht, 1995). Pravilno držo telesa, bi gledano od strani, lahko opisali z namišljeno navpično premico, ki bi potekala od jahačeve glave čez rame, komolec, bok do pete (slika 16).

2.14.2 Jahačeva dejstva

Na konja lahko delujemo z nogami, z rokami (vajeti, bič) in s težo (slika 17). To delovanje imenujemo jahačeva dejstva. S kombinacijo različnih dejstev dosežemo pri konju želeno gibanje (držo, izdatne hode, itd). Kako močno bomo delovali na konja, je odvisno od občutljivosti in izšolanosti konja oz. od pravilno pojemaajočega delovanja jahačevih dejstev. Cilj delovanja dejstev je njihova neopaznost (Donner in Specht, 1995).

Vsa dejstva morajo biti jasna, nedvoumna (glede na vajo različna), točna (eksaktna), korektna, za vsako vajo posebej vedno enaka. Ker so v bistvu dejstva za konja moteča, deluje vsako takojšnje popuščanje naših dejstev kot potrditev in nagrada za dobro izvedeno vajo in poslušnost. Zato mora vsako dejstvo takoj popustiti, čim konj nanj odgovori, oz. se mora stopnjevati ali večkrat ponoviti, vse dokler ne bo naši želji ustrezno odgovoril (Humar, 2005).

Slika 17: Delovanje jahačevih dejstev (roka, sedišče, listi) na konja na ravni liniji, pri zavoju v desno in zavoju v levo (od zgoraj navzdol) (Marzinek-Spāth, 1994).

2.14.2.1 Delovanje noge (lista)

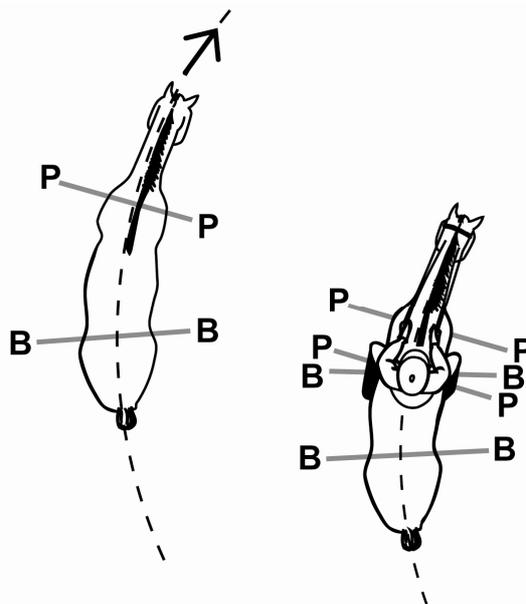
Delovanje lista je lahko priganjalno ali preprečevalno oz. omejevalno dejstvo. Vpliva na akcijo zadnjih nog. Tik za sedelnim pasom vzpodbuja zadnjo nogo na isti strani. Pomaknjen nazaj pa preprečuje, da bi konjeva noga na isti strani zapustila dosedanjo smer gibanja ali vpliva na konjevo nogo na nasprotni strani, da spremeni prvotno smer gibanja (Donner in Specht, 1995).

2.14.2.2 Delovanje roke (vajeti)

Jahač deluje s pomočjo vajeti in brzde tako, da zateguje ali popušča vajeti. Ker deluje roka sama po sebi pretežno zadržujoče, morajo vedno z njo delovati tudi priganjalna sredstva. Vsakemu zadrževalnemu delovanju vajeti mora slediti in ga zaključiti popuščanje. Delovanje vajeti delimo na: pritegovanje (zadrževalno delovanje), popuščanje, preprečevanje (omejevalno delovanje) in pasivno, nepopustljivo roko. Pritegovanje ne sme biti nepopustljivo, vlečenju podobno. Zadrževalni učinek rok ne sme biti prenesen samo na konjeve prednje noge, zato moramo konja hkrati ustrezno gnati z listi in zategniti križ (jahačeva teža se prenese nazaj). Vajeti pritegujemo s hkratnim delovanjem nog in teže pri prehodih iz višjega v nižji hod, pri skrajševanju tempa, zaustavljanju, odstopanju (hoja nazaj), previjanju konja (postavljanju konja v zavoj/ovinek), »zbujanju« konja. Vajeti popuščamo, ko želimo konju pustiti, da podaljša (iztegne) vrat. Preprečevalno delovanje vajeti izvajamo pri zavojih oz. previjanju konja. Če pritegnemo vajet na eni strani (notranjo vajet), konj obrne glavo in vrat v smeri za vajetjo. Da bi pravilno izvedli zavoj, obenem pa omejili previjanje v vratu, mora hkrati delovati tudi druga (zunanja) vajet, tako imenovana preprečevalna vajet, v nasprotni smeri. Če tega ni, zunanje pleče izpade iz zavoja. Nepopuščajočo (pasivno) roko uporabljamo pri konjih, ki se preveč naslanjajo na vajet. Z vajetmi oz. z roko naj bi delali čim manj, poudarek naj bi bil na listih in teži (Donner in Specht, 1995).

2.14.2.3 Delovanje teže

Delovanje teže dopolnjuje delovanje rok in nog. S težo lahko delujemo obojestransko obtežujoče, enostransko obtežujoče in razbremenjujoče. Najbolj učinkovito je, če leži težišče jahača čim bliže in navpično nad težiščem konja. Težišče spreminjamo z naklonom zgornjega dela telesa in s pritegovanjem sednih mišic in križa. Če se pri obojestranskem delovanju teže nagnemo rahlo nazaj in pritegnemo križ, delujemo na konja zadrževalno. Če popustimo v križu in se nagnemo rahlo naprej, pa delujemo razbremenjujoče. Slednje uporabljamo pri odstopanju ali ko ujahujemo mlade konje. Pri enostranskem delovanju prenese jahač težo izrazito na eno sednico. Zaradi prenosa teže na eno ali drugo stran jahač vzpodbudi konja, da spremeni smer gibanja. Spremembo teže mora spremljati pravilna akcija vajeti in listov, ter v smeri gibanja nazaj pomaknjeno (notranje) rame (slika 18).

Slika 18: Pri zavojih morajo biti jahačeva ramena (P) vzporedna s konjevimi in ravno tako jahačevi boki (B) vzporedni s konjevimi boki (Donner in Specht, 1995).

2.14.2.4 Pomožna dejstva

Z ostrogami in bičem podkrepimo priganjalna ali omejevalna dejstva. Nikakor ne bi smela biti to kaznovalna sredstva. Uporabimo jih tik za običajnim dejstvom, kot ojačitev in samo, če ni bilo odziva na običajno dejstvo. Tušak in Tušak (2002), ravno tako tudi Humar (2005) navajajo, da je bič pripomoček pri obvladovanju, usmerjanju in pohvali konja. Najboljša ocena ustrezne uporabe biča je konjev odnos do njega. Če se ga ne boji, lahko zagotovo vemo, da je bil pravilno uporabljen. Vsak bič bi moral služiti le kot podaljšek roke.

Glas je nepogrešljiv pri vzgoji mladega konja. Z uporabo ne smemo pretiravati, saj lahko postane moteč dejavnik za ostale jahače in konje (Tušak in Tušak, 2002). Glede na to, da konj odlično sliši, še bolje kot človek, je vsekakor brez pomena glasno kričanje nekaterih jahačev, ko hočejo na tak način nekaj »dopovedati«¹ svojim konjem. Izbrati morajo drug način, ne pa potencirati glasnosti kričanja. Izbrane ključne besede, s katerimi si pomagamo, morajo biti kratke, enostavne in za različne naloge tako različne, da jih bo konj lahko razločeval, ne da bi pri tem pomešal naloge.

2.14.3 Polparada, cela parada, naslon in tempo

Pri polparadi jahač žene konja z listi energično naprej, istočasno pa zateguje križ (zgornji del telesa je pomaknjen rahlo nazaj), roka je pasivna ali rahlo zateguje in popušča vajeti. Cilj polparade je konja opozoriti na novo vajo, konja prestreči v nižji hod, skrajšati tempo, preprečiti, da bi se konj naslanjal na brzdo in hitel ter med gibanjem povečati zbranost in izboljšati držo ali ga ponovno postaviti v pravilno držo, če jo je med delom izgubil. S celo parado pa konja popolnoma zaustavimo iz vseh vrst hoda. Običajno pred tem naredimo najprej nekaj polparad (Donner in Specht, 1995).

Naslon pomeni rahlo, a stalno zvezo med jahačevo roko in konjevim gobcem. V naslon ga potisnemo z delovanjem noge od zadaj naprej v pasivno roko, tako da se na mestu, kot tudi v gibanju, vzpostavi med jahačevo roko in konjskim gobcem zanesljiva, čeprav rahla zveza. Konj v naslonu stopa z zadnjima nogama močnejše pod težišče, to pa je priprava na zbranost oz. zbiranje (Donner in Specht, 1995). Humar (2005) še natančneje opisuje postopek zbiranja. Poudarja rahel kontakt med rokami preko vajeti do konjevih ust. Opozarja še na delovanje križa in prenos jahačeve teže rahlo nazaj, za boljše angažiranje konjevih zadnjih nog (prevzem večje teže). Konj bo postal bolj poslušen, izboljšalo se bo ravnotežje z jahačem. Sprednji del bo razbremenjen in nekoliko višji, sledilo bo lahkotnejše gibanje z ritmičnimi (kadenciranimi) koraki. V pravilno zbranem konju, se bo začela nabirati velika potencialna energija, ki je nujno potrebna za elastično, energično, ritmično izvajanje vaj z zamahom.

Tempo je način izvajanja določenega hoda. Med seboj se razlikuje po stopnji zbranosti in temu pogojeni dolžini korakov (korak, kas) ali skokov (galop). Pomembno je, da je gibanje v katerem koli tempu enakomerno tako glede obsega, kot takta (Donner in Specht, 1995).

2.14.4 Konjevi hodi

Večina jahalnih konj ima tri osnovne vrste hodov: korak, kas in galop (slika 19). Obstajata pa še tölt in klusanje. Tölt je specifičen za islandске konje, gibanje korakov v štirih taktih si sledi tako hitro, da ga jahač brez problemov »izsedi«. Lastniki islandcev se radi pošalijo, da bi lahko v roki na konju nesli kozarec piva, ne da bi polili kapljico. Pri kljusanju (kamelja hoja) konj dvigne par nog na isti strani istočasno in jih prenese naprej, nato sledi par na drugi strani. Čeprav je tako gibanje udobno za jahača, se to šteje bolj kot nepravilnost in je ponavadi konju priučeno (Donner in Specht, 1995).

2.14.4.1 Korak

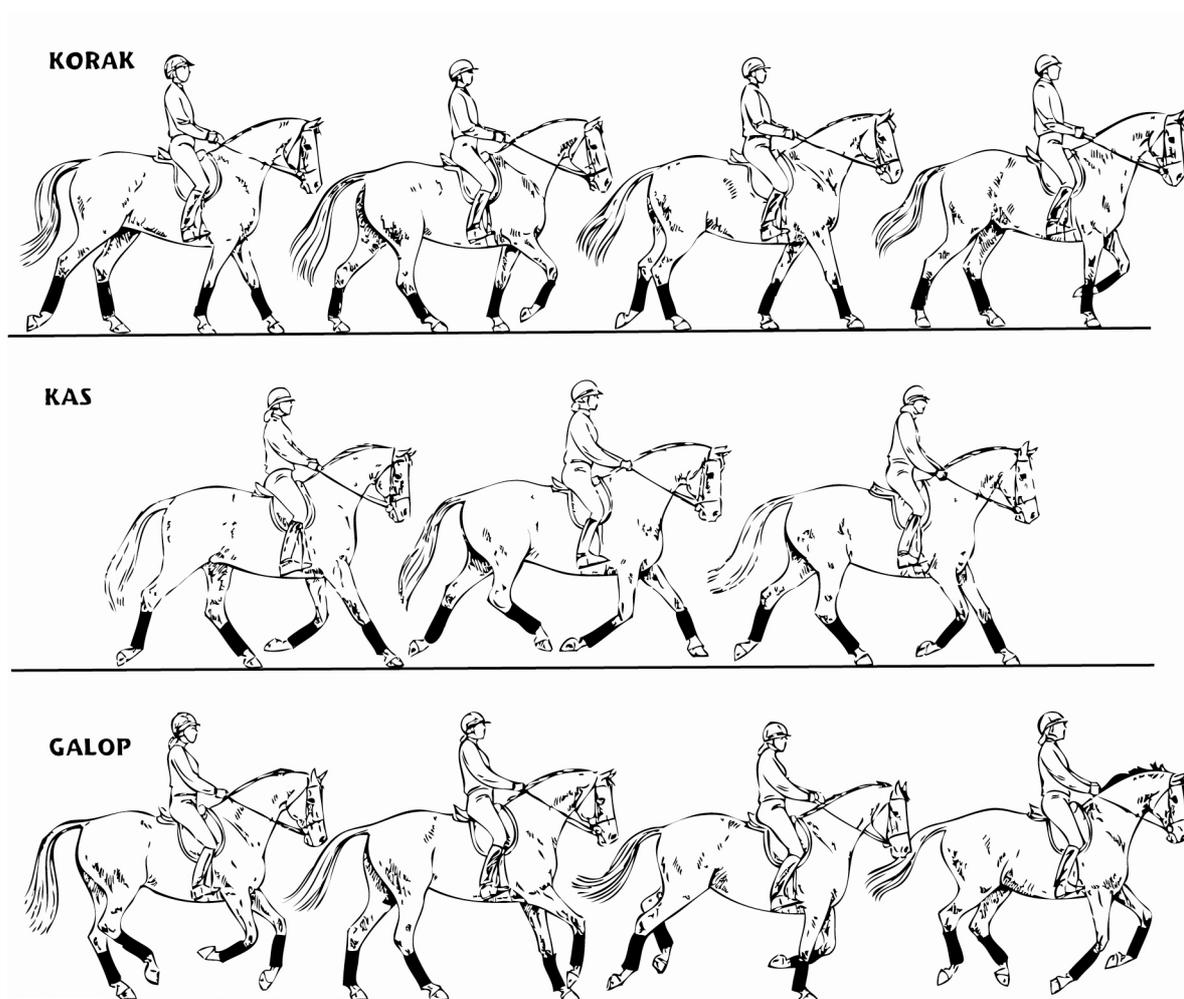
Je gibanje v štirih taktih. Štuhec (1997) navaja, da je korak počasna, pravilna simetrična hoja z naslednjim zaporedjem nog; leva prednja, desna zadnja, desna prednja, leva zadnja. Poznamo različne tempe koraka: srednji, podaljšani, zbrani korak. Korak je štiritakten. Da bi prešel iz mirovanja na mestu v korak, jahač potisne konja s križem, prisloni liste, roka pa mora biti popuščajoča, a vseeno ne sme izgubiti naslona s konjem (Donner in Specht, 1995).

2.14.4.2 Kas

Kas je simetrična hoja, srednje hitrosti, pri kateri žival opira diagonalne pare nog na tla v zaporedju leva prednja in desna zadnja, desna prednja in leva zadnja (Štuhec, 1997). Kas je dvotakten hod, z vmesnim trenutkom lebdenja. Pri prehodu v kas deluje jahač podobno, kot pri prehodu v korak, le močnejše oz. konja prej pripravi s polparado. Konj se mora v kasu gibati z zamahom, v ritmu, idealno je, če žveči brzdo in je na roke mehak. Razlikujemo delovni, srednji, podaljšani (iztegnjeni) in zbrani kas. Glede na način jahanja pa lahko jahamo sedeči kas (način), lahki kas (vsak drugi takt se usedemo in ponovno vstanemo v sedlu) in polstoječi način (Donner in Specht, 1995).

2.14.4.3 Galop

Je asimetrično gibanje v treh taktih, ki ga sestavlja zaporedje skokov, med katerimi konj vsakokrat za trenutek lebdi. Razlikujemo desni in levi galop, glede na to, s katero prednjo nogo stopa naprej. Poznamo delovni, srednji, podaljšani (iztegnjeni) in zbrani galop. Konj gre lahko tudi križni galop, to pomeni, da galopira s sprednjima nogama desni galop, z zadnjima pa levi, ali obratno. To se šteje za napačno gibanje, zaradi sunkov, ki se s konjevega hrbta prenesejo na jahača. Tako gibanje je zaznavno neudobno (Donner in Specht, 1995).

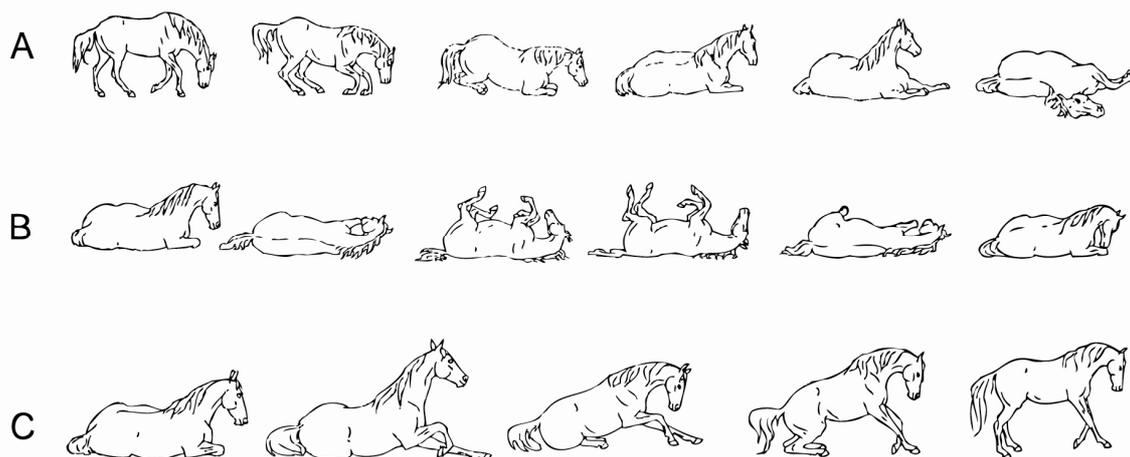
Slika 19: Osnovni konjevi hodi; korak, kas in (skrajšani) galop (Marczak in Bush, 2002).

2.14.4.4 Odstopanje

Odstopanje je žargonski izraz za hojo nazaj. Ni sicer osnovna vrsta hoda, a je posebnost glede na določen potek gibanja konja. Gre za gibanje v skoraj dveh taktih, ki sestoji iz vrste zaporednih korakov. Po dve diagonalni nogi stopata sočasno nazaj in na tla. V nasprotju s kasom tukaj ni lebdeče faze, ampak en par nog prej doseže tla, preden se drugi par dvigne s tal. Pri tej vaji se dobro pokaže gimnastična izšolanost konja. Odstopati

začnemo vedno, ko konj stoji na miru z enakomerno porazdeljeno težo na vseh štirih nogah. Jahač prenese svojo težo rahlo naprej, liste pomakne rahlo nazaj, roki sta zadržujoči, pri dobro izšolanih konjih samo pasivni. Tako uporabljena dejstva dopuščajo konju edino možno pot nazaj. Odstopanje prekinemo tako, da popustimo vajeti, premaknemo težo zopet v navpični položaj in zategnemo križ (Donner in Specht, 1995).

2.14.5 Uleganje, valjanje, sedenje, vstajanje

Slika 20: Motorični vzorci uleganja-spanja (A), valjanja (B) in vstajanja (C) (Tušak in Tušak, 2002).

Pred leganjem konj vizualno in olfaktorično pregleda ležišče. Nato poklekne na karpalne členke. Prednji nogi prevali preko hrbta kopita, metakarpusa in karpusa do plečke zunanje prednje noge. Na koncu še zvrne zadnji del telesa na stran (slika 20 A). Pri vstajanju najprej stegne eno, nato še drugo nogo predse, sunkoma dvigne glavo in se iz sedečega položaja dvigne na zadnji nogi, ki sta bili skrčeni pod telesom (slika 20 C). Valjanje je vključeno v celotni motorični vzorec leganja in vstajanja. Običajno se konj povalja najprej na eni strani (slika B), nato vstane, se ponovno uleže in povalja še na drugi strani, nekateri pa se brez ponovnega vstajanja in leganja, kar čez hrbet prekopicnejo na drugo stran.

2.14.5.1 Vaja poklekanja

Napotki za učenje in izvajanje naslednjih vaj so povzeti po Luraschi (1992), enemu največjih in najbolj znanih konjskih kaskaderjev. Luraschi v svojem delu poudarja, da je vsak konj posebnost zase, da ni univerzalnega postopka učenja, ki bi ustrezal vsem konjem in da mora učitelj / dreser uporabiti iznajdljivost in domišljijo, da doseže željeno vajo z določenim konjem. Poudarja tudi pomembnost izbire pravega konja, kot pasmo in znotraj pasme, ki bi že nakazoval nadarjenost za določene vaje.

Pri divje živečih konjih, pomeni »poklek« oz. spust na karpalne členke znak podrejanja, zato je s psihološkega vidika ena od težjih vaj. Dejansko pa je to naraven gib, saj ga konj izvaja vsakokrat, ko se želi uleči ali valjati. Posledično bo pri učenju te spretnosti prva konjeva reakcija odpor. Vsak konj ni psihično sposoben izvesti tega giba, takrat ko se to od njega zahteva. Če pa ugotovimo, da naš konj sprejema to vajo, kot le eno od figur dresure,

lahko z učenjem nadaljujemo. Konja se uči s tal. Jahač se postavi na levo stran konja, ga prime za vajeti in mu glavo previje (obrne) v levo. Nato se z daljšim jahalnim bičem prične dotikati konjeve leve sprednje noge. Konj mora najprej razumeti, da mora pokrčiti nogo, zato da se lahko zniža (kasneje poklekne). Čeprav se nam zdi čisto preprosto in samoumevno, bo konj potreboval nekaj časa, da bo razumel, kaj bi radi. Konj bo na dražljaj refleksno dvignil najprej eno nogo. Z nadaljnjim dotikanjem z bičem in s primernim pogojevanjem, bomo v daljšem časovnem obdobju postopno dosegli, da bo pokleknil. Ko konj popolnoma osvoji to vajo, lahko postopno dosežemo to tudi z jahačem v sedlu. Luraschi (1992) poudarja, da ne smemo uporabljati sile, ampak tehniko, da dosežemo izvedbo določene vaje, giba. Navaja tudi druge načine, kako pripraviti konja, da poklekne, a jih priporoča izključno profesionalnim dreserjem konj.

2.14.5.2 Vaja uleganja

Potem, ko smo dosegli, da konj brezhibno poklekne, moramo vajo ponavljati najmanj dva tedna. Nato po končanem treningu razjahamo in zopet zahtevamo od konja, da poklekne. Tokrat namesto pohvale po izvedbi vaje, zadržimo konja na tleh. Konj kleči in ima previto glavo in vrat. Ko je v tem položaju, počasi potegnemo za desno vajet, po levem ramenu pa ga rahlo udarjamo z bičem. Konj bi se moral avtomatsko uleči. Če je konj osedlan, moramo obvezno odstraniti streme na desni strani, da ga ne zaboli, kar bi utegnilo pripeljati do problemov ob naslednjem izvajanju te vaje. Konja zadržimo v ležečem položaju čim več časa in ga hvalimo, trepljamo, mirimo. Če vajo izvajamo po končanem običajnem delu, si bo poten konj že sam želel valjanja, saj bi se rad osušil in popraskal. Nam pa bo olajšalo delo. V ležečem stanju je konj popolnoma nemočen in nesposoben obrambe pred plenilci, zato se tudi tukaj srečamo s psihološkimi ovirami pri izvajanju naloge s strani konja (Luraschi, 1992).

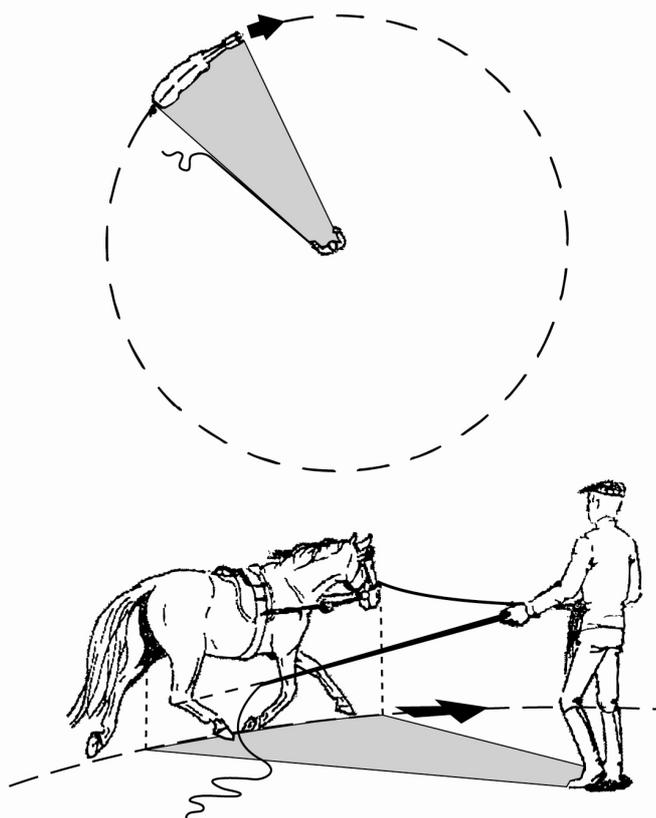
2.14.5.3 Vaja usedanja

Luraschi (1992) meni, da je najlažje, če zahtevamo od konja, da se usede iz ležečega položaja. Ko se konj dviguje iz ležečega položaja nazaj na noge, že takoj poskusimo to doseči postopno. Iz ležanja bo konj najprej prešel v pol-ležeči položaj, ko ima vse štiri noge pokrčene podse. V tem položaju mu iztegnemo prednje noge in zategujemo vajeti nazaj, kot da bi želeli, da odstopa. Pomembno je, da se ta vaja izvaja na mehkih, nedersečih tleh, najboljše na mivki, da lahko konj trdno upre sprednje noge tako, da mu je omogočen dvig sprednjega dela telesa. Konj bo na tej točki najverjetneje imel probleme pri vzdrževanju ravnotežja, da se ne bo zvrnil nazaj, na levo ali desno stran, zato mu moramo nuditi oporo z našim telesom, če je potrebno.

2.14.6 Lonžiranje

Delo na lonži je zelo pomemben, pogosto premalo cenjen in pomanjkljivo izvajan stadij učenja konja. Po mnenju Tušak in Tušak (2002), bi lonžiranje moralo biti osnova vsem konjem, v vseh konjeniških disciplinah. Že mladega konja seznanimo z delom na lonži, učimo ga poslušnosti in neprestane pozornosti na nas in naše ukaze. Z lonžiranjem razvijamo njegov krvožilni sistem, dihalni sistem, muskulaturo, ravnotežje in pravilno gibanje v osnovnih hodih. Prav tako lahko popravljamo nepravilnosti v gibanju in drži, ki so nastale zaradi slabega dela pod sedlom. Lonžiranje je zelo primerno za konje s

konstitucijskimi posebnostmi (jelenji vrat, uleknjen hrbet, itd.) za krepitev miškulature. Pri nekaterih konjih je vsakokratno nekajminutno lonžiranje pred delom pod sedlom celo priporočljivo. Še posebej pri zahtevnejših konjih, pri konjih, ki potrebujejo več časa, da se ogrejejo in zmehčajo, pri konjih, ki so imeli prejšnji dan ali več počitek in imajo višek energije. Lonžiranje je koristno tudi pri konjih, ki po okrevanju začenjajo s ponovnim, postopnim delom. Pravilen položaj lonže in biča ter s tem delovanje na konja med lonžiranjem je prikazan na sliki 21.

Slika 21: Pravilno lonžiranje konja. Konj, bič in lonža morajo tvoriti zaprti trikotnik (Donner in Specht, 1995).

Lonžirni prostor naj bo na mirnem mestu, tla naj bodo ravna, ne premehka in ne pretrda. Ograja nudi konju oporo, hkrati pa onemogoča bežanje od vodnika lonže. Za lonžiranje uporabljamo uzdo z navadno brzdo ali krotilno uzdo (kapcam), še posebej za mlade konje, saj se tako ohrani senzibilnost ust. Če nameravamo po lonžiranju zajahati, je najbolje da lonžiramo s sedlom s stremeni spravljenimi visoko ob sedlu. Namesto sedla lahko uporabimo lonžirni pas, z ali brez podsedelnice, ki naj bi imel tudi obročke za pripenjanje pomožnih vajeti. Potrebujemo eno ali dve, najmanj 7 m dolgi, lonži in lonžirni bič s tako dolgo vrvico, da lahko konja na krogu, s premerom 12-14 m, vedno dosežemo (Donner in Specht, 1995). Če lonžiramo na dve lonži, kar se priporoča le izkušenim oz. za to izučenim jahačem, lahko lonžiramo tudi brez biča, saj njegovo funkcijo opravlja druga lonža, odvisno od načina pripenjanja dveh lonž. Zelo primeren pripomoček med lonžiranjem so zvezne vajeti, saj nudijo konju oporo tudi z zunanje strani. Pri uporabi zveznih vajeti je

ponavadi notranja vajet za nekaj lukenj krajša od zunanje. Pri lonžiranju z uzdo z navadno brzdo in če ima konj pripete zvezne vajeti, pripenjamo lonžo navadno na notranji obroč navadne brzde. Praviloma začnemo lonžirati na levi roki, kar pomeni, da držimo v pentlje nabrano lonžo z levo roko, konjevi notranji nogi sta v tem primeru njegovi levi nogi. Lonžirni bič držimo v desni roki in ko se odločimo, zavrtimo pest tako, da se s koncem vrvic dotaknemo konja nad skočnim sklepom zadnje leve noge in ga tako pošljemo na zunanost kroga (na stezo). Sčasoma, če smo umirjeni, korektni in vsakokrat enako postopamo, bo konj že samoiniciativno izvedel oddaljevanje, ob minimalni spremembi naklona biča ali našega glasu. Vodnik lonže stoji na sredini kroga in se vrti z enakim ritmom kot konj. Preko lonže vzdržujemo stalen rahel stik s konjevim gobcem. Obstaja mnenje, da se pri priganjanju konja z bičem dotaknemo nad skočnim sklepom, a iz prakse je boljše, da se ga dotaknemo na mestu, kjer deluje list. Če konj pada v notranjost kroga, ga z bičem ali rahlim valovanjem lonže potisnemo nazaj na krožnico. Akcijo podpre še bič, usmerjen proti konjevim plečem. Lonža in bič sta podaljška jahačevih rok. Bistven pri lonžiranju je glas. Glasovni ukazi morajo biti jasni, kratki, dosledni in primerni. Ko želimo zamenjati roko oz. smer lonžiranja, konja ustavimo na krožnici, nato se mu približamo, popravimo opremo (pomožne vajeti) ter obrnemo konja. Bič držimo vedno v roki ali pod pazduho. Lonžiranje začnemo in zaključimo načeloma v koraku. Ob koncu lonžiranja, ko je konj v koraku, mu podaljšamo ali odpnemo pomožne vajeti, da sprostí vratne in hrbtne mišice. Na lonži naj bi pogosto menjavali hode in roko (smer gibanja), da dosežemo gibčnost in sproščenost miškulature. Gardiner (1995) navaja, da pravilno lonžiran konj izgleda sproščen, aktiven in vesel.

3 MATERIAL IN METODE

3.1 MATERIAL

3.1.1 Predstavitev Društva za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali

Prvi del poskusa smo izvajali v Društvu za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali, ki ima sedež v Naklem pri Kranju, Glavna cesta 1. V društvu imajo nekaj deljenih hlevov, v katerih imajo najrazličnejše živali, od psov, mačk, zajcev, vietnamskih prašičev, koz, osla, do tekmovalnih kasaških konj. Društvo se ukvarja z aktivnostmi in terapijo s pomočjo živali za otroke in odrasle s posebnimi potrebami. Sprejemajo pa tudi manjše skupine osnovnošolskih otrok za kratke obiske in predavanja s praktičnimi spoznanji o živalih in njihovem obnašanju. Bistvo društva je pomoč otrokom in odraslim s posebnimi potrebami, pa tudi tistim, ki imajo najrazličnejše težave. Aktivnosti in terapija s pomočjo živali je podporna terapija ostalim terapevtskim pristopom in se je izkazala za zelo učinkovito.

Društvo se ukvarja tudi z živalsko psihologijo ter komparativno psihologijo – primerjava različnih vrst živali med seboj ter primerjava s človekom. Za pripravo živali na srečevanje z otroki in odraslimi je potrebno veliko znanja o značilnostih živali in njihovem obnašanju. Živali je potrebno naučiti, kako naj se obnašajo ob srečevanju z ljudmi. Potrebno je preveriti vse možne različne reakcije živali na najrazličnejše dražljaje, da ne bi prišlo do kakšne nepredvidene situacije, ki bi negativno delovala na človekovo počutje ob obisku v društvu.

Slika 23: Društvo za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali, Naklo pri Kranju (foto Kisilak, 2007).

Društvo za aktivnosti in terapijo s pomočjo živali sodeluje tudi s Konjeniškim klubom M.T. Zalog, v Zalogu 21 pri Cerkljah na Gorenjskem, kjer je ravno tako veliko živali in se

vse omenjene aktivnosti tudi tam izvajajo. V klubu je posebej za učenje konj ter aktivnosti in terapijo s konji narejen okrogel izpust, kjer je učenje in obvladovanje konja lažje.

Slika 24: Okrogli izpust, Zalog pri Cerkljah (foto Kisilak, 2007).

3.1.2 Poskusni konj

3.1.2.1 Pasma

Konj, ki je bil vključen v poskus se imenuje Apolo in je pasme haflinger. V Slovenijo so ga pripeljali iz Tirolske (Italija). Je tipično pasemsko lisičje rumene barve, s košato belo grivo in repom. Njegov profil glave in iskrive temne oči kažejo na prisotnost dobršnega deleža arabske krvi. Je konj nižjega, pravokotnega okvira in močne konstitucije. V zgradbi telesa ni prisotnih nikakršnih nepravilnosti ali neskladnosti. Ima dobro razvite vse tri osnovne vrste hodov, morda z nekoliko manj izrazitim gibanjem v kasu. Imel je manjši problem s kopiti, z roževino, ki pa smo ga s pravilnim kovanjem in rednim delom odpravili.

3.1.2.2 Starost in spol

Apolo je star štiri leta, kar je primerna starost za resno delo s konjem. Je moškega spola oz. kastrat.

3.1.2.3 Značaj, temperament in druge lastnosti

Je živahen, zelo radoveden, izredno pohlepen po hrani in priboljških, zelo željan socialnih stikov z ljudmi, do ostalih konj in živali je ravnodušen. Je nekoliko preveč plašen, ampak upoštevajoč, da je to še mlad konj, se bo s časom verjetno umiril. Impulzivno reagira predvsem na nenadne premike v njegovi bližnji okolici. Je zelo dobrodušnega značaja predvsem do ljudi in željan sodelovanja pri učenju in nalogah. Je karakterno močan, neprestano poizkuša zvišati svoj »hierarhični« položaj, tako da izkoristi vsako najmanjšo nedoslednost ali popuščanje. Kot vsi konji ima zelo dober spomin in izredne sposobnosti razpoznavanja človekovega emocionalnega stanja. V primerjavi z drugimi konji, je pri

njem prisotne veliko več komunikacije preko komunikacijskega kanala »glasu«, predvsem s komaj slišnim cviljenjem in hrzanjem.

3.1.2.4 Predhodno znanje in izkušnje konja

V rejskem centru, kjer so ga kupili, je bil Apolo na hitro ujahan na »western« način jahanja. Pred pričetkom preizkusa je bil leto dni na paši. Ni bil ne treniran, ne sistematično učen.

3.1.2.5 Vzdrževanje in krmljenje

Apolo je kovan na vse štiri noge. Krmijo ga s kupljeno krmno mešanico za konje, ki je sestavljena za potrebe jahalnih konj s srednjo delovno obremenitvijo. V glavnem sestoji iz koruze, briketov, drobljenega ovsa in mineralno vitaminskega dodatka. Poleg krmne mešanice dobi na dan še 10 kg sena. Zanimljivo pa je delež paše, tiste dneve in tistih nekaj ur, ko je v izpustu. Dnevna količina krme, je razdeljena na dva glavna obroka zjutraj in zvečer. Dneve s slabim vremenom, ko je konj ves dan v hlevu, dobi manjšo količino krmne mešanice in nekoliko več sena, ki pa je razdeljen na tri obroke, tako da ima boljše zapolnjen prosti čas.

3.1.3 Prostor za izvedbo poskusa

Poskus smo izvajali najprej v boks, kasneje v pravokotnem izpustu in lonžirnem krogu s premerom 16 metrov. Apolo je bil vhlevljen najprej v hlevu z dvema plemenskima kobilama, kasneje pa poleg žrebca, nikoli ni pokazal nobenih znakov agresivnosti do »sosedov«. Bil je v boks 3 x 2,5 m, nastlanem s slamo in žagovino, kjer je tudi prvotno potekalo vse učenje. Kasneje se je poskus odvijal predvsem v izpustih in ložirnem krogu, razen v primeru slabega vremena. Zunanja tla so bila iz naravne podlage – zemlje, prerasle s travo, razen v lonžirnem krogu, kjer je bila 1,5 m široka steza, drenirana in posuta s peskom, mivko in drobnejšim prodom. Notranjost kroga je bila porasla s travo. Oba, izpust in lonžirni krog, sta bila ograjena z 1,5 m visoko ograjo, ki je bila v izpustu iz železa, v lonžirnem krogu pa lesena.

3.1.4 Časovno obdobje izvajanja poskusa

Poskus je potekal od marca 2007 do septembra 2007, povprečno 6 dni v tednu. Izjemoma, samo v primeru zelo slabega vremena ali ko smo menili, da potrebuje konj počitek, smo poskus prekinili tudi do 3 dni. Proti koncu poskusa smo število ponovitev popolnoma osvojenih vaj zmanjšali, kar pa ni vplivalo na skupen čas preživet v konjevi bližini. Eksperiment smo izvajali pretežno v dopoldanskem času, le v poletni vročini zgodaj zjutraj ali pozno zvečer.

3.1.5 Pripomočki

V celotnem poskusu smo potrebovali naslednje pripomočke:

- oprema za čiščenje konja: vsakokrat, preden smo pričeli z učenjem, smo konja temeljito skrtačili, včasih namazali kopita in opravili vse ostale potrebne priprave na delo.

Uporabljali smo grobo krtačo, čohalo, mehkejšo krtačo, mokro krpo, klin za čiščenje kopit in mast za kopita.

- lonžirni pas in podsedelnica; namesto sedla smo uporabljala lonžirni pas in podsedelnico, saj je na tak način stik s konjem med jahanjem bolj neposreden.
- uzda in vajeti: uporabljali smo angleški tip uzde s kombiniranim nosnikom in z navadno brzdo, na katero so bile pripete platnene vajeti.
- zvezne vajeti, smo uporabljali predvsem kot pomožno dejstvo pri lonžiranju in učenju priklona ter uleganja.
- kratek bič in lonžirni bič smo uporabljali predvsem kot podaljška roke, za doseganje želenega gibanja ali omejevanje neželenega gibanja. Nikoli ga nismo uporabili kot kaznovalno sredstvo.
- 10 metrov dolga lonža za lonžiranje konja.
- nagrada za konja: pri pravilno izvedeni nalogi je bil konj nagrajen s priboljškom; kos kruha, jabolko, korenje ali kocka sladkorja.
- v zapisnik smo zapisovali datum, vse izide opazovanj oz. učenja in izvajanja nalog, čas preživet s konjem, število ponovitev, trajanje dejavnosti in ostale pomembne opombe in opazke.
- štoparico smo potrebovali za beleženje časovnih intervalov.
- fotoaparata, za zbiranje slikovnega gradiva, predvsem kot material za pisni del diplomske naloge.
- video kamero za beleženje poskusa in zbiranje gradiva za predstavitev diplomske naloge.

3.2 METODE

3.2.1 Oblikovanje zapisnika za beleženje vedenja pri učenju konja

Za kontrolo poskusnega učenja konja Apola smo s pomočjo strokovnjakov s področja psihologije učenja in dresiranja konj sestavili zapisnik vedenj in nalog načrtovanega učenja. Poskus smo izvajali pod nadzorom mednarodnega sodnika in trenerja konj Iztoka Humarja in strokovnjaka za psihologijo prof. dr. Maksa Tušaka.

3.2.2 Izpolnjevanje podatkov

Ob vsakokratnem učenju smo beležili frekvenco pojavljanja posameznega vedenja. Beležili pa smo tudi datume učenja, celoten čas, ki smo ga preživeli s konjem ter posebnosti oz. vse opombe v zvezi s konjevim vedenjem.

3.2.3 Zastavljene naloge v poskusu učenja konja

3.2.3.1 Zastavljene naloge v boksu

S konjem smo preživeli veliko časa v boks, se spoznavali z njim, ga navajali na naš dotik po celem telesu, ga negovali, krtačili, napajali. Tako se je vzpostavil stik med nami, konj se je navadil na nas in bolje sprejemal tudi vse ostale »novosti« med procesom učenja. Čas, ki smo ga preživeli v boks, je imel funkcijo vzpostavljanja medsebojnega odnosa, poleg tega smo v boks, pričetki z učenjem osnov zastavljenih nalog poskusa (dvigovanje nog, hoja ob človeku, hoja naprej in nazaj).

3.2.3.2 Zastavljene naloge v izpustu

V izpustu smo konja učili lonžiranja, priklona oz. pokleka na karpalne členke, uleganja, sedenja, hoje ob človeku in jahanja z ali brez opreme.

3.2.4 Učenje zastavljenih nalog

3.2.4.1 Dvigovanje nog

Konja smo postopno učili na ukaz dvigovati noge. Sprva smo nalogo izvajali na vseh štirih nogah (posamično), končna naloga pa zajema dvigovanje le sprednjih dveh nog. Najprej smo se s posamičnimi dotiki z bičem dotikali konja. Konj se je na dražljaj odzval z umikanjem – z dvigovanjem noge. Na začetku je bil samo dvig noge dovolj, kasneje smo zahtevali, da je konj zadržal nogo v zraku dlje časa. Za uspešno izvedeno nalogo smo konja nagradili s kosom kruha ali sladkorjem v kocki. Ko se je konj naučil zelo dobro izvajati nalogo ob dotikanju z bičem, smo počasi umikali ta dražljaj. Naloga je bila za konja lahka in verjetno tudi prijetna, saj jo je pogosto sam ponujal vsakokrat, ko smo hoteli od njega kaj novega, pa ni razumel še kaj, a je vseeno hotel čim prej do nagrade. Tako nalogo dobro poznajo tudi dreserji španskih jahalnih konj (andaluzijcev, lusitancev) pod imenom »passo spagnolo« – španski korak.

3.2.4.2 Hoja naprej in nazaj

Konja smo najprej v boks, z enim krajšim in drugim daljšim bičem, učili hoditi naprej in tudi nazaj, to je bila osnova in pomoč pri vsem nadaljnjem delu na lonži in ostalih nalogah.

3.2.4.3 Hoja ob človeku

To nalogo smo dodatno dodali v poskus, ker je konj nakazal pripravljenost, za sodelovanje na ta način. Konja smo učili s pomočjo enega krajšega in enega daljšega biča najprej v boks. Postavili smo se vzporedno ob konja tik ob njegovi sprednji nogi. Ob njem smo stali nepremično in vzravnano, dokler se ni umiril in stal tudi on na mestu. Istočasno, ko smo napravili prvi korak, smo se nagnili naprej in s tem nakazali konju, da pričenjamo gibanje. Takim spremembam v mimiki telesa smo sprva dodali še delovanje biča. Ker konj izredno dobro zaznava dotik po vsem telesu, je bilo dovolj, da smo samo prislonili bič na mesto, kjer ponavadi delujejo listi jahača, pa je že začel z gibanjem. Ko smo se hoteli skupaj s konjem ustaviti, smo se ponovno vzravnali in prenehali s korakanjem, ter dodali besedo »stoj«. Če pa je konj neželjeno nadaljeval z gibanjem, smo krajši bič pridržali pred njim in mu na ta način zaprli pot naprej. Tako smo dosegli, da se je konj ustavil. Sprva smo se morali precej nagibali naprej, kasneje pa je konj odlično zaznal že minimalno spremembo naklona našega telesa in takoj pričel z gibanjem naprej oz. se ustavil, ko smo se zravnali in se ustavili. V nadaljevanju smo izvajali to nalogo v izpustu, z ali brez opreme (uzda, lonžirni pas). Odstranili smo tudi en bič, drugi pa je čakal pasiven v roki, v primeru, da konj ne bi takoj reagiral, ker vaja ni bila popolnoma osvojena.

3.2.4.4 Lonžiranje

Konja smo vsakokrat pred jahanjem in ostalim učnim delom 10 – 30 minut lonžirali. Namen ni bil samo ogrevanje in odvajanje odvečne energije, ampak predvsem učenje poslušnosti in pozornosti, ki jo mora konj kazati do nas. Tako smo ga učili in navajali predvsem na dejstva »na daljavo« (bič, lonža, glas). Konj se je že pri lonžiranju naučil zelo pomembnega pomena besede »stoj« in priganjalnih zvokov oz. položajev biča, ki so nam bili v pomoč pri vsem nadaljnjem učenju in izvajanju ostalih nalog.

3.2.4.5 Poklek

Učenje pokleka je bila najtežja naloga našega poskusa. Čeprav deloma izhaja iz naravnega gibanja pri leganju in vstajanju, smo pri učenju te vaje potrebovali največ časa in potrpljenja, da jo je konj lahko korektno izvedel. Najprej smo ga učili v boks, ki je bil dobro nastlan s slamo, saj bi zaradi morebitne bolečine pri prvih poklekanjih na trdi podlagi imel mogoče v nadaljevanju odpor do izvajanja naloge. Konju smo med sprednjima nogama ponudili nagrado (kruh, korenje). Konj je sledil roki z nagrado vse do tal. Istočasno smo se z bičem izmenično dotikali obeh sprednjih nog. Tako je konj najprej pokrčil eno nogo, ker smo ga še naprej z bičem dražili po drugi nogi, je postopoma pokrčil še drugo in se tako znašel na karpalnih členkih.

3.2.4.6 Uleganje

Na to nalogo smo konja pripravljali že z vajo priklona. Čeprav Luraschi (1992) navaja, da konja, ki zna poklekniti, hitro naučimo, da se uleže, smo imeli zaradi izredne gibčnosti Apola probleme. Zato smo morali postopek učenja naloge prilagoditi Apolu in njegovim težnjam. Konj je na lonži že sam nakazoval željo po valjanju, še posebej po prihodu v lonžirni prostor ali na koncu dela, ko je bil poten in bi mu valjanje prijalo. Tako smo istočasno, ko je konj začel legati, spremljali njegovo gibanje z zniževanje našega telesa oz. s počepanjem ter naslonili lonžirni bič na križ in koren repa vse do bicljev zadnjih nog. Tik preden je bil konj na tleh, smo dodali še besedo »dol«. Ko je bil v ležečem položaju smo mu odpeli stranske vajeti, ga hvalili, trepljali in nagradili s kruhom ali sladkorjem. Ko smo hoteli, da se zopet postavi na noge, smo vstali in ga potegnili za vajeti počasi navzgor ter dodali vzpodbujevalni glas. Gre za naravno gibanje, ki pa ga konj izvede na našo željo. Iz psihološkega vidika je zelo težka naloga, saj konja postavi v nemočno stanje. Tudi Apolo se je kar nekaj časa privajal na našo neposredno bližino, preden se je lahko popolnoma sprostil v ležečem položaju. Kasneje, po večih ponovitvah, ko je ugotovil, da se mu ne zgodi nič slabega, če leži in je tik zraven človek, se je tako sprostil, da se je pričel tudi valjati in pasti kar leže.

3.2.4.7 Usedanje

Usedanja in sedenja smo konja učili postopno iz ležečega položaja. Ko je konj enkrat ležal v »sfinga položaju«, kot ga imenuje Luraschi (1992), smo mu iztegnili prednje noge in ga poskušali zadržati v takšnem položaju čim dlje časa. To je bilo na začetku zelo težko, saj tako gibanje oz. zadrževanje dalj časa v tem položaju ni naravno v konjevem etogramu.

3.2.4.8 Jahanje z opremo

Vsakokrat po lonžiranju smo konja zajahali za 20-30 minnut. Jahali smo ga po glavnih zakonitostih angleškega načina jahanja. Skušali smo izvajati različne »like« in jahalne naloge v vseh treh osnovnih vrstah hoda, ki naj bi bile primerne za starost in stopnjo izšolanosti Apola.

3.2.5 Obdelava podatkov

Pridobljene podatke smo obdelali z računalnikom. Za izračun osnovne statistike smo uporabili programski paket SPSS. Dobljene rezultate smo s pomočjo programa Excel grafično obdelali za prikaz v diplomskem delu.

4 REZULTATI

4.1 ANALIZA DELA V BOKSU

Namen dela v boks je bil predvsem vzpostaviti stik s konjem in uskladiti medsebojno komunikacijo – spoznavanje. Zato smo v boks preživeli toliko časa, da je konj samovoljno začel iskati stik z nami.

Pomemben del je bilo tudi čiščenje in negovanje, ki je tako poglobilo socialni stik in s tem naš odnos prijateljstva. Na začetku smo zastavili lažje naloge, da je konj osvojil predvsem princip učenja in ne toliko učenje samo.

Preglednica 8: Čas s konjem v boks na dan in čas samega čiščenja na dan.

Čas s konjem	N (dni)	Povprečje (min)	Min (min)	Maks (min)	SD (min)
V boks	82	117,5	60,0	190,0	21,2
Samo čiščenje	82	24,8	10,0	60,0	13,2

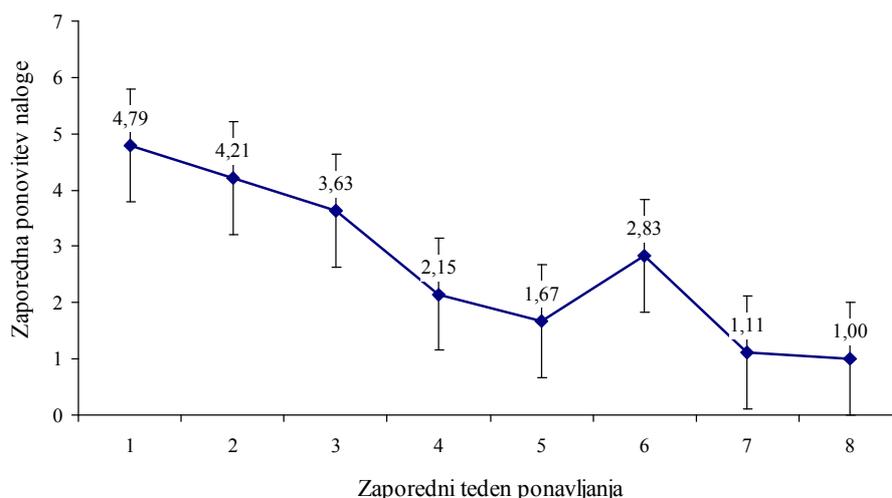
V prvem delu poskusa smo s konjem preživeli v boks od ene ure do 190,0 minut (preglednica 8). V ta časovni interval je zajeto tudi čiščenje konja. Najkrajši čas, ki smo ga potrebovali za čiščenje je bil 10,0 minut, najdlje pa smo konja čistili eno uro, zaradi temeljite nege kopit ali krašanja krovne dlake. V povprečju smo konja čistili 24,8 minut. V ta čas je bilo zajeto tudi uzdanje in sedlanje z lonžirnim pasom.

Poleg časa preživetega s konjem v boks smo se kasneje z njim ukvarjali tudi v izpustu.

4.2 OSVOJENE NALOGE

4.2.1 Dvigovanje nog

Konj je na začetku te vaje v povprečju potreboval kar 4,79 dotikov z bičem, da je na dražljaj reagiral z dvigom prave noge. Kasneje, po osmem tednu, je bil dovolj en sam dotik, ko pa je nalogo popolnoma osvojil, je bil dovolj le spremenjen položaj biča oz. glasovno znamenje. V šestem tednu (slika 25) je razvidno rahlo nazadovanje, predvsem zato, ker je konj ponujal napačno nogo. Po odpravljenem nesporazumu, je hitreje prišel do pravega odgovora.

Slika 25: Osvajanje naloge dvigovanja nog skozi časovno obdobje 8 tednov.

Konj je osvojil nalogo dvigovanja nog na ukaz z naklonom biča v 24 dneh (slika 26). Dvig noge pri Apolu dosežemo tako, da se postavimo ob njega na levo ali desno stran, kratek bič držimo poševno obrnjen proti njemu in rečemo »daj (nogo)«. Konj dvigne levo ali desno sprednjo nogo in jo iztegnjeno zadrži v zraku. Da je konj popolnoma obvladal to nalogo tudi na glasovni ukaz, je potreboval 30 dni. Na začetku učenja je bilo potrebnih tudi do 9 dotikov, da je pravilno odgovoril. V nadaljevanju smo pridobljeno znanje samo utrjevali.

Slika 26: Konj dvigne desno ali levo prednjo nogo (foto Furlan, 2007).

4.2.2 Hoja v boksu naprej in nazaj

Po 24 dneh učenja je konj popolnoma obvladal hojo v boks naprej in nazaj. Začeli smo z 10 ponovitvami hoje naprej in desetimi ponovitvami hoje nazaj. A smo kmalu zmanjšali število ponovitev na 5 in kasneje na 3 ponovitve.

4.2.3 Hoja ob človeku

Konj hodi vzporedno z nami, naravnost, v krogu, v osmici ali zavoju oz. kateri koli spremembi smeri. Hodi lahko naprej in tudi nazaj. Nalogo izvajamo v koraku, konj in človek začneta korakati z enakima (obe levi ali obe desni) nogama vzporedno in istočasno. Konj hodi, ko hodi človek ob njem in se ustavi, ko se ustavi človek. Konj sedaj reagira samo na naklon telesa in komaj slišno besedo »stoj« oz. dotik z roko pri odstopanju. To vajo je v boksu popolnoma osvojil v 24 dneh. Na začetku smo zastavili 10 ponovitev, ki smo jih kmalu zmanjšali na 5 oz. 3 ponovitve. Ko je to popolnoma obvladal v boks, smo nalogo preselili v izpust. V izpustu smo vse do konca poskusa utrjevali osvojeno znanje, število ponovitev pa racionalno zmanjševali.

Pri ukazu »stoj« stojimo zravnano, pri miru, tudi konj stoji pri miru. Če se nagnemo naprej, prične hoditi tudi konj. Ko se ponovno ustavimo in zravnamo ter komaj slišno izgovorimo »stoj« se bo ustavil tudi konj (slika 27).

Slika 27: Konj izvaja nalogo »hoja ob človeku« z in brez opreme (foto Furlan, 2007).

Pred hojo nazaj se rahlo znižamo, nagnemo naprej in naslonimo roko, ki je ob konju na konja, na mesto, kjer po navadi delujejo listi ter pričnemo s korakom nazaj. Konj bo skupaj z nami odstopal (slika 28).

Slika 28: Odstopanje izvajano kot del naloge »hoja ob človeku« (foto Furlan, 2007).

4.2.4 Lonžiranje

Ko je konj na lonži, popolnoma posluša dejstva na daljavo, ki so naslednja:

STOJ: Na konja med lonžiranjem delujemo priganjalno z lonžirnim bičem in zaviralno z lonžo, v obeh primerih si pomagamo še z glasom. Konja iz višjega hoda zaustavimo tako, da rečemo »stoj« in spremenimo položaj biča. Bič, ki je prej sledil zadnjemu delu konjevega telesa, bo sedaj stal na miru pred konjem. Konj se bo ustavil in stal pri miru ter čakal naš naslednji ukaz (slika 29).

Slika 29: Zaustavljanje in priganjanje konja na lonži (foto Furlan in Djukić, 2007).

KORAK: Bič postavimo za zadnji del konja, enkrat tlesknemo z jezikom.

KAS: Bič dvignemo višje ali z njim zavrtimo v krogu in dvakrat tlesknemo z jezikom.

GALOP: Lonžo potegnemo narahlo k sebi in istočasno rečemo »galop«, bič spremlja konja priganjalno.

4.2.5 Poklek

Konja se z roko dotaknemo med sprednjima nogama, z bičem se dotaknemo leve in desne prednje noge, ko začne krčiti sprednji nogi, dodamo še besedo »priklon« in konj poklekne. Konj se zniža s prednjim delom, tako da spodvije postopno najprej eno, nato drugo sprednjo nogo in poklekne na karpalne členke (slika 30).

Slika 30: Postopno poklekanje konja (foto Djukić, 2007).

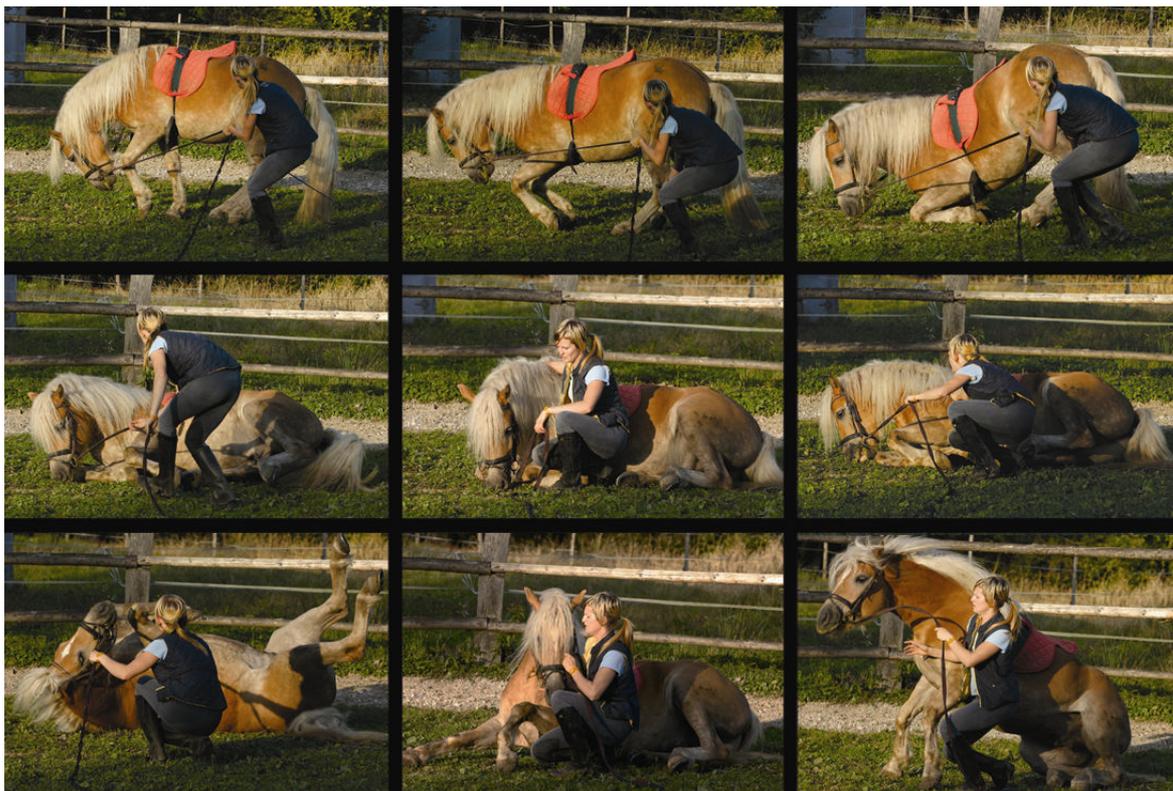
Vse pripravljalne vaje za poklek so trajale tri mesece in šest dni, ko je konj na znan ukaz prvič, brez obotavljanja, izpolnil nalogo. Kasneje smo še tri mesece ponavljali in utrjevali vajo, sedaj konj brez obotavljanja na znani ukaz poklekne.

4.2.6 Uleganje, valjanje in vstajanje

ULEGANJE: Konj je na lonži, pripete ima tudi stranske vajeti. Z bičem ga pogladimo od križa navzdol, ko začne poklekati, se znižujemo tudi mi, na koncu dodamo še besedo »dol« in narahlo potegnemo lonžo proti nam. Konj se uleže (slika 31).

VALJANJE: Na konja v ležečem položaju se močno naslonimo na pleče oz. rame, hkrati potegnemo vajet narahlo k sebi in dol. Konj se iz trebušne lege (»sfinga položaj« po Luraschi, 1992) prevali v stransko lego, nato pa nadaljuje z valjanjem (slika 31).

VSTAJANJE: Konj je v ležečem položaju, mi pa čepimo poleg njega. Če želimo, da vstane, se začnemo dvigovati in hkrati rečemo »hop« ali večkrat zaporedoma tlesknemo z jezikom. Lahko si pomagamo tudi tako, da narahlo potegnemo lonžo navzgor (slika 31).

Slika 31: Potek leganja, valjanja in vstajanja (foto Furlan, 2007).

Z vsemi pripravljalnimi vajami se je po treh mesecih in osemnajstih dneh konj prvič ulegel. Nekaj dni kasneje se je pričel tudi valjati, kar je odraz dobrega počutja in zaupanja, kljub človekovi bližini v takem, za konja kočljivem položaju. Čeprav se je ulegel že po dobrih treh mesecih, so bili potrebno nadaljnji trije meseci ponavljanja, da je konj sedaj sposoben gladko izvesti nalogo.

4.2.7 Sedenje

Konju v ležečem položaju iztegnemo prvi nogi in ga z vajetmi povlečemo rahlo nazaj ter mu privzdignemo glavo. Konj obstane z zadnjimi nogami pokrčenimi podse, z zadnjim delom na tleh in se opira na iztegnjeni prednji nogi (slika 32). Konj se samostojno na glasovni ukaz še ne postavi v sedeči položaj, a z nadaljnjim ponavljanjem vaje bi najverjetneje osvojil tudi to nalogo.

Slika 32: Postopno učenje konja sedečega položaja (foto Furlan, 2007).

4.2.8 Jahanje brez opreme

Dejstva pri jahanju brez opreme (slika 33) so enaka kot pri jahanju z opremo, le da je jahač prikrajšan za dejstva roke – vajeti. Lahko si bolj pomagamo z dejstvom glasu, seveda pa mora biti konj zelo poslušen in pripravljen sodelovati, ter pravilno naučen na vsa ostala dejstva (teža-sed, listi, ...).

Slika 33: Jahanje brez opreme, konj in jahač sta v kasu (foto Djukić, 2007).

Apolo je bil vključen v proces učenja, kjer je pravilno opravljeni nalogi oz. pravilnemu odgovoru sledila nagrada, kot pozitivni ojačevalec.

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

5.1 RAZPRAVA

Potem, ko smo preučili literaturo v zvezi z učenjem konj in komunikacijo z njimi, smo glede na spoznanja naredili program učenja za Apola. Cilj prvih nekaj tednov je bil predvsem navezati čimbolj pristen odnos s konjem in učenje enostavnih nalog. V tem času smo se naučili tudi bolje prepoznavati njegovo telesno govorico ter na tak način začeli celoten program prilagajati in sicer v smeri manjšega števila ponovitev.

V nadaljevanju smo hoteli preveriti, kako se bo Apolo sposoben naučiti tudi bolj zahtevnih in kompleksnih motoričnih nalog. Poskus je trajal pol leta, da je konj dosegel cilje, ki smo si jih zadali.

Točnih podatkov o načinu izvajanja take vrste poskusa nismo nikjer zasledili. Ravno tako nimamo podatkov o času ali številu ponovitev, potrebnih za konjevo osvajanje določene naloge, niti točnih navodil o principu učenja ali načinu doseganja izvajanja določenega vzorca obnašanja. Tudi Luraschi (1992) ne podaja točnih navedb časovnih intervalov osvajanja učenja, mogoče zaradi neke vrste »poslovnih skrivnosti« ali razlik med pasmami in živalmi. Ravno tako se njegovi napotki pri Apolu niso popolnoma obnesli. Vsi vemo, da se že upravljanje različnih znamk avtomobilov med seboj razlikuje. Pri konjih pa je to še toliko bolj izrazito. Zato smo glede na zakonitosti, ki nam jih podajata psihologija in etologija s pomočjo strokovnjakov poskušali ustvariti načrt, po katerem smo izvajali poskus.

Apolo je po dobrih treh mesecih, prvič izvedel motorično in psihološko precej težko nalogo uleganje. Po dobrih šestih mesecih je popolnoma osvojil to nalogo in jo izvedel vsakokrat, ko smo to od njega želeli. Po ocenah strokovnjaka, trenerja in sodnika za dresuro konj g. Iztoka Humarja in strokovnjaka za živalsko psihologijo prof. dr. Maksa Tušaka je to zelo dober rezultat. Ravno tako je zelo hitro (24 dni) osvojil tri naloge dvigovanje nog, hoja naprej in nazaj ter hoja ob človeku. Odgovarjal je že na minimalno spremembo naklona biča, kar kaže na konjevo zelo dobro vizualno zaznavanje sprememb v bližnji okolici. Hkrati pa potrjuje, da smo dosegli želeno – konj je bil pozoren na nas in naša dejstva. Vse te naloge je Apolo sposoben pravilno izvesti tudi po daljši odsotnosti ponavljanja. Priklon, kot predpripravo na uleganje, je motorično osvojil že po nekaj ponovitvah. Navesti moramo tudi dejstvo, da je po mnenju omenjenih dveh strokovnjakov Apolo zelo gibčen konj. To je po eni strani pripomoglo k lažjemu osvajanju določenih nalog (priklon, dvigovanje nog, itd.) po drugi strani pa otežilo doseganje drugih nalog (poklek, uleganje in sedenje). Ugotovili smo, da s potrpljenjem in vztrajnostjo lahko dosežemo tudi težje naloge, kot so poklek, uleganje in sedenje. Valjanje med izvajanjem naloge uleganje dokazuje, da je bilo konju delo z nami prijetno in da nismo tega dosegli s silo. Tudi Štuhec (1997) uvršča valjanje med komfortno obnašanje, ki je znak dobrega počutja. Konja smo v drugem obdobju poskusa pričeli jahati brez opreme (brez uzde, stranskih vajeti in lonžirnega pasu), predvsem z namenom, da ugotovimo stopnjo njegove poslušnosti. Rezultat je bil zadovoljiv, saj je konj enako dobro izvajal vaje in like z in brez opreme, z razliko, da zaradi odsotnosti delovanja vajeti konj med jahanjem ni bil v naslonu. Zaradi pomanjkanja dejstva vajeti, smo imeli manjši problem tudi pri uravnavanju

tempa v galopu. Ob koncu poskusa konj še ni bil zrel, da bi ga lahko brez opreme popolnoma obvladali zunaj na terenu (brez ograje izpusta), kar pa tudi ni bil cilj naše naloge.

Poudariti moramo, da je pomemben del v poskusu predstavljalo lonžiranje. Z lonžiranjem konja razgibamo, ogrejemo in uvajamo v intenzivnejše delo, kjer razvijamo konju ravnotežje, takt in pravilnost hodov (Donner in Specht 1995; Tušak in Tušak, 2002). Pri tem pa ga tudi navajamo, da je nenehno pozoren na nas, da pravilno odgovarja na naša dejstva in da naredi kar želimo. Lastniki konj, jahači in vsi ostali, ki se ukvarjajo s konjeništvom, posvečajo premalo pozornosti lonžiranju. Pogosto se tukaj srečujemo s pomanjkanjem znanja o lonžiranju in z neupoštevanjem dejstva, da konju z našim telesom oddajamo nešteto nezavednih informacij in s tem ukazov, ki jih on poizkuša vestno izpolnjevati.

V Slovenijo je haflingerja pripeljala še jugoslovanska vojska, kot najprimernejšo pasmo za vojne razmere – se pravi kot vzdržljivega vlečnega, tovornega in jahalnega konja. V vseh teh nalogah se je odlično odrezal, nas pa je zanimalo ali je mogoče iz njega narediti tudi konja primernega za dresuro. Rezultati so pokazali, da je sposoben učenja kompleksnejših motoričnih vzorcev, je pa tudi res, da na osnovi ene živali ne moremo ocenjevati celotne populacije.

Med učenjem Apola je prišlo tudi do učenja s klasičnim pogojevanjem. Pri vaji dvigovanje nog je predstavljal dotik z bičem brezpogojni dražljaj, ki je izzval brezpogojni odgovor, da je konj dvignil nogo. Nato smo brezpogojnemu dražljaju dodali še pogojni – določen glasovni ukaz. Pravilen odgovor smo ojačevali z nagrado. Pogojni dražljaj smo z brezpogojnim prezentirali toliko časa, da je konj pravilno odgovarjal samo na glas.

Pojavlja se spoznanje, da je glavni problem učenja živali v tem, kako živali dopovedati, kaj od nje hočemo. Šele, ko je pred nami nov učni korak, se tega bolj zavemo. Stvari, ki se nam zdijo povsem samoumevne, so za žival uganka, v katero mora vložiti veliko truda preden pride do pravilnega odgovora. Zato moramo žival tudi primerno motivirati, zelo pomembne pa so tudi prekinitve učenja oz. odmori. Z Apolovo motivacijo nismo imeli problemov, saj mu je bila nagrada v obliki priboljška pomembnejša od večine ostalih stvari. Za trajanje prekinitve med učenjem pa bi bilo zelo zanimivo izvesti še kakšno študijo oz. poskus. Dobili smo občutek, da je mogoče na točki, kjer se učenje »zatakne« oz. obstoji dlje časa, kot bi moralo, bolje narediti daljši odmor, da žival (umsko) dorase nalogi. Pametno se je tudi držati načela, da učenje vedno zaključimo s pravilno izvedeno nalogo, kar tudi navajajo Humar (2005), Gardiner (1995) ter Tušak in Tušak (2002). Pri učenju in komunikaciji s konjem in drugimi živalmi se moramo zavedati kako pomembni so doslednost, nepopušcanje in jasnost ukazov.

Naša ocena konja po končanem poskusu: konju se je izboljšala kondicija, razvil je mišično maso, dlaka je postala svetleča, krajša, čistejša. Izginili so problemi s kopiti, zmanjšal je buren odziv na bič. Apollo je razvil boljše ravnotežje, takt in zvrhanost v vseh treh vrstah hodov. Postal je bolj občutljiv na dejstva jahača, kar je znak večje poslušnosti in posledica pravilnega delovanja na konja – takojšnje popušcanje dejstva oz. pohvala, ko konj pravilno odgovori.

Vsekakor bi bilo bolj primerno, če bi poskus izvajali na večjem številu konj. Tega v danem obsegu dela na eno žival, ni bilo mogoče izvesti.

5.2 SKLEPI

Apolo pasme haflinger je dokazal, da je vsestransko uporaben konj, sposoben učenja tudi kompleksnejših nalog v krajšem časovnem obdobju.

Apolo se je naučil vaje dvigovanja nog in hoje ob človeku v 24 dneh.

Vaji poklek in uleganje se je Apolo naučil v šestih mesecih.

V šestih mesecih se Apolo ni naučil vaje usedanja samo na glasovni ukaz.

6 POVZETEK

Poskus je potekal od marca do septembra 2007. Konja Apola, pasme haflinger, štiriletnega kastrata, ki do začetka poskusa ni bil deležen posebnega ali načrtnega učenja oz. šolanja, smo učili določenih nalog, ki so se po težavnosti med seboj razlikovale. Vaje smo povprečno ponavljali 6 dni v tednu, po potrebi smo konju privoščili tudi nekajdnevni počitek. Učili smo ga po principu, ko je pravilnemu odgovoru na določen dražljaj, sledil pozitivni ojačevalec, v obliki pohvale, priboljška ali prenehanja z delom.

Prvih nekaj tednov poskusa je bil poudarek na spoznavanju med nami in konjem, na komunikaciji oz. učenju »skupnega jezika«. Poskus se je na začetku odvijal večinoma v konjevem boksu. Preko zastavljenih lažjih nalog se je konj učil pravilno odzivati na naša dejstva, mi pa smo se učili predvsem doslednosti in natančnosti ob postavljanju naših zahtev. V tem obdobju smo s konjem izvajali naslednje naloge: dvigovanje nog, hoja ob človeku, hoja naprej in nazaj, začetki priklona, konja smo tudi lonžirali. Vse te naloge so bile tudi priprava na težje naloge. Konj jih je v povprečju osvojil v 24 dneh. Kasneje smo osvojene vaje samo utrjevali in pri tem zmanjševali število ponovitev.

V nadaljevanju poskusa smo konja učili težjih nalog, kot so priklon, uleganje in sedenje. Motorično in psihološko najtežjo nalogo – uleganje je konj prvič izvedel po dobrih treh mesecih, osvojil pa jo je v dobrih šestih mesecih. Večino časa smo delali zunaj hleva, v pravokotnem ali okroglem izpustu. Zelo pomemben del je predstavljalo lonžiranje, ki je imelo predvsem funkcijo izboljšati konjevo pozornost, poslušnost in natančnost, pri tem pa se je konj tudi razgibal, ogrel, izboljšal svoje ravnotežje, pravilnost in enakomernost gibanja. Pričeli smo tudi z jahanjem. Posledica pravilnega dela s konjem je tudi to, da smo konja prav tako dobro jahali – upravljali z vajetmi in brez njih oz. popolnoma brez opreme. Rezultati, ki jih je poskusni konj Apolo, tipičen predstavnik pasme haflinger, dosegel v relativno kratkem času, so po mnenju strokovnjakov, zelo dobri.

VIRI

American Horse Council. Horse Industry Statistics (18. nov. 2007)

<http://www.horsecouncil.org/ahcstats.html> (9. mar. 2008)

Breeding aims. Haflinger Pferdezeitung Tirol (21. okt. 1998)

http://www.haflinger-tirol.com/downloads/en_breeding_aims_htp.pdf (3. nov. 2007)

Budiánský S. 1997. The nature of horses: exploring equine evolution, intelligence and behaviour. New York, Free Press: 290 str.

Cloned Horse Foal Beats the Odds. Genome News network (7. avg. 2003)

http://www.genomenewsnetwork.org/articles/08_03/clone_horse.shtml (22. mar. 2007)

Donner H.D., Specht D. 1995. Osnovno šolanje jahača in konja. Ljubljana, Konjeniška zveza Slovenije, Slovenska konjeniška akademija: 178 str.

Donner H.D., Habel M., Schridde H., Specht D. 1996. Nadaljevalna šola jahanja. Ljubljana, Konjeniška zveza Slovenije, Slovenska konjeniška akademija: 144 str.

Edwards E.H. 2000. The new encyclopedia of the horses. London, Dorling Kindersley: 464 str.

Edwards E.H. 2002. Ultimate horse. London, Dorling Kindersley: 11

Gardiner T. 1995. Training the dressage horse, novice to medium level. London, Ward Lock: 176 str.

Gordon-Watson M. 1991. Il manuale di equitazione. Presentazione del capitano Mark Phillips. Milano, Idea libri: 288 str.

Habe F., Salobir K., Kosec M., Rus J., Trapečar B., Marc M., Golob A., Slavič F. 2002. Konjereja, zapiski iz predavanj (izbrana poglavja). Domžale, Biotehniška fakulteta: 467 str.

Haflinger. 2004. Hengst Station Tritscherhof. Ramsau am Dachstein.

<http://goldenindex.at/homepage.jsp?c=3822> (26. nov. 2007)

Haflinger horse. Aafscó organisation (8. okt. 2007)

http://www.aafscó.com/article/Haflinger_%2528horse%2529 (2. nov. 2007)

Horse breeds: light or saddle horse breeds & heavy or draft horse breeds (11. okt. 2007)

http://en.wikipedia.org/wiki/Horse_breeds (23. okt. 2007)

Humar I. 2005. Njegovo veličanstvo konj!. Nova Gorica, samozal.: 134 str.

Kikkuli. Wikipedia (14. mar. 2007)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Kikkuli> (15. nov. 2007)

Krumpak S. 1994. Pasma konj. Ljubljana, Kmečki glas: 14

Luraschi M. 1992. Cavalli a scuola, i segreti di un grande addestratore. Firenze, Tipografia KS: 115 str.

Marczak J., Bush K. (prevod Vejnovič J.). 2002. Učenje jahanja: uradni priročnik Združenja britanskih jahalnih šol. Ljubljana, Kmečki glas: 125 str.

Marinšek M. 2007a. Osebnost konja – konstitucija. Revija o konjih: reja, šport, veterina, rekreacija, 15, 11: 46

Marinšek M. 2007b. Človek – žival: zdrava naveza. Maribor, založba Pivec: 259 str.

Marzinek-Späth E. 1994. Učim se jahati: korak za korakom do dobrega jezdeca. Ljubljana, Kmečki glas: 129 str.

Pečjak V. 2001. Učenje, mišljenje, spomin. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede: 102 str.

Przewalski's horse. Wikipedia (18. jul. 2006)

http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Equus_przewalskii_Parc_du_Thot_01_2006-07-18.jpg (26. nov. 2007)

Štuhec I. 1997. Etologija domačih živali (zapiski s predavanj). Domžale, Biotehniška fakulteta, Odd. za zootehniko: 103 str.

Tarpan. 2006. Quagga Project Committee.

<http://media1.mweb.co.za/quaggaproject/pics/tarpan01b.jpg> (26. nov. 2007)

Tušak M., Tušak M. 2001. Psihologija športa. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Odd. za psihologijo: 424 str.

Tušak M., Tušak M. 2002. Psihologija konja. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete: 274 str.

Werner H. (prevod Javornik M.). 1993. Konji: pasme, nega, šolanje, šport. Ljubljana, DZS: 176 str.

Zupanc A. 2000. Konjereja. Ljubljana, Kmečki glas: 18

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju Ivanu Štuhecju za njegove strokovne nasvete, za doslednost, natančnost in temeljito popravljanje diplomske naloge.

Zahvaljujem se somentorju Maksu Tušaku, izrednemu strokovnjaku na področju psihologije, svetovalcu, poznavalcu ljudi in živali, ki mi je skupaj z Maksimiljano Marinšek in njenim možem Andrejem, poleg strokovnega vodenja, nudil tudi pogoje za poskus.

Zahvaljujem se Iztoku Humarju, izrednemu strokovnjaku za konje, mojemu dolgoletnemu trenerju in učitelju pri delu s konji, za strokovno pomoč in nasvete pri Apolu.

Hvala moji celotni družini, še posebej mami in očetu, za moralno in materialno podporo, neprestano spodbujanje pri ubiranju novih poti in pravo vzgojo.

Posebno se zahvaljujem tudi mojemu enkratnemu »multimedijskemu teamu«: Kaji, Niki, Emini, Ani, Tinki, Alenki, Nataši, Milošu in ostalim, ki so mi pomagali pri pridobivanju, obdelavi in urejanju slikovnega gradiva in ostalega materiala za izdelavo diplomske naloge ter vsem ostalim, ki so me predvsem z zanimanjem za moje delo, spodbujali in potrjevali, da sem na pravi poti.

Posebej bi se rada zahvalila Sabini Knehtel, najboljši študentski referentki, ki se zavzema za vse študente, kot bi bili njeni otroci in zna na poseben »diplomatski« način rešiti vsak problem.

PRILOGE

PRILOGA A:

Zapisnik za beleženje učenja Apola

Datum:																		
Št. Ponovitev:	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
Naloga:																		
ČAS V BOKSU																		
ČIŠČENJE IN KOM																		
BIČ PO TELESU																		
DVIG 1D NOGE																		
DVIG 1L NOGE																		
DVIG ZD NOGE																		
DVIG ZL NOGE																		
HOJA PO BOKSU																		
HOJA NAZAJ																		
HOJA OB ČLOVEKU																		
PRIKLON																		
ULEGANJE																		
SEDENJE																		
Opombe:																		

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Alja KISILAK

UČENJE KONJA IN KOMUNIKACIJA Z NJIM

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2008